

Zempléni Múzsá

An impressionistic painting of a church tower and a large tree. The church tower is on the left, rendered in warm yellow and orange tones. A large, dark tree with dense foliage dominates the center and right. The background is a mix of blue, white, and brown brushstrokes, suggesting a sky or a distant landscape. The overall style is expressive and textured.

társadalom-
tudományi
és kulturális
folyóirat

XVIII. évfolyam
3. szám

2018
ősz

Sárospatak
ötven éve város

Sárospatak (részlet)

LÁTÓTÉR

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor: Sárospatak várossá nyilvánítása 1968-ban. Dokumentum-összeállítás a döntés előzményeiről, folyamatáról és visszhangjáról	5
Bevezető	7
I. Sárospatak jogállásának közigazgatástörténeti eseményei, 1883–1968	11
II. Városok Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1950-től napjainkig	15
III. A városi jogállás megszerzésének feltételei az 1960-as években	21
IV. Sárospatak helyzete és várossá nyilvánításának előzményei, 1956–1967	31
V. Sárospatak várossá nyilvánításának folyamata és eseményei, 1968	59
VI. Sárospatak várossá nyilvánításának társadalmi visszhangja, 1968–1970	87
VII. Sárospatak főbb közigazgatástörténeti eseményei 1968 után	103

LÁTÓMEZŐ

VÁMOSI Katalin: Zugor Sándor festőművész élete és munkássága 1948–1956 között (A sárospataki művésztelep időszaka és előzményei)	106
--	-----

Számunk szerzői: Bolvári-Takács Gábor (Sárospatak, 1967) történész, jogász, egyetemi tanár, lapunk alapító főszerkesztője; Vámosi Katalin (Miskolc, 1966) művészettörténész-muzeológus. Az illusztrációk Zugor Sándor alkotásai. A címlapon a Sárospatak című festmény látható.

Zempléni Múzsza

t á r s a d a l o m t u d o m á n y i é s k u l t u r á l i s f o l y ó i r a t

Szerkesztőség

Bolvári-Takács Gábor alapító főszerkesztő (btg@zemplenimuzsa.hu)

Bordás István lapigazgató (bordas@zemplenimuzsa.hu)

Barna Péter irodalmi szerkesztő (barnapeter@zemplenimuzsa.hu)

Haffner Anikó olvasószerkesztő

Baráth Béla Levente, Egey Emese,

Takács Ádám, Ugrai János szerkesztőségi tagok

Tanácsadó Testület

Balázsi Károly, Dobrik István, Fehér József, Földy-Molnár Lilla,

Hoppál Mihály, Jósvainé Dankó Katalin, Koncz Gábor (elnök),

Lapis József, Marczi Mariann, Nyiri Péter, Orosz István,

Pocsainé Eperjesi Eszter, Stumpf István, Tamás Edit

Logó: Csetneki József

Arculat és tördelés: Tellinger András

Szakmai partner:

Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottsága

Állandó támogatók:

Nemzeti Kulturális Alap

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

nka

ISSN 1585-7182

Kiadja a Zempléni Múzsza Társadalomtudományi és Kulturális Alapítvány

Szerkesztőségi és kiadói postacím: 3950 Sárospatak, Pf. 235.

Közlésre szánt kéziratot csak elektronikusan fogadunk, a szerkesztőség tagjainak fenti e-mail címein, illetve a szerkesztőség címén: titkarsag@zemplenimuzsa.hu

Honlap: www.zemplenimuzsa.hu; www.facebook.com/zemplenimuzsa

Megjelenik évszakonként. Ára: 400,- Ft. Előfizetési díj egy évre 1600,- Ft.

Előfizethető átutalással a Zempléni Múzsza Alapítvány 11994105-06429168-10000001 számlaszámára.

Lapunk a fővárosban, a megyeszékhelyeken és Zemplénben megvásárolható az *Inmedio* és

Relay hírlapüzletekben, valamint Budapesten az Írók Boltjában.

Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen. Felelős vezető: Kapusi József

BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor

Sárospatak várossá
nyilvánítása 1968-ban

Dokumentum-összeállítás
a döntés előzményeiről,
folyamatáról és visszhangjáról

Sárospataki utca

Bevezető

Sárospatak ötven évvel ezelőtt, 1968. augusztus 20-án kapta vissza 1886-ban elvesztett városi rangját. Ebből az alkalomból készült e dokumentum-gyűjtemény, amelyben statisztikai adatokat, levéltári iratokat, jogszabályokat és nyomtatásban már megjelent publikációkat egyaránt közreadok.

Településünk történetéről összefoglaló mű eddig nem készült. E tekintetben a „szomszédvár” Sátoraljaújhely lényegesen jobb helyzetben van, hiszen előbb *Sátoraljaújhely lexikona*, majd *Sátoraljaújhely városkönyve* jelent meg.¹

Sárospataki várostörténeti monográfiára harmincnégy évvel ezelőtt készült előterjesztés, az 1984. szeptember 21-én kelt tervezet összeállítója Hörcsik Richárd volt. Az I. kötet a kezdetektől 1886-ig, tehát a városi cím elvesztéséig követte volna végig a település történetét, kronologikus és tematikus tagolásban: Szűcs Jenő (a kezdetektől 1526-ig), Péter Katalin (1526–1711), Orosz István (1711–1835), Vörös Károly (1836–1886); Balassa Iván (topográfia), Détsy Mihály (a vár története), Hörcsik Richárd (a kollégium gazdaságtörténete és a városcímer). A kötet főszerkesztője Benda Kálmán, szerkesztője Hörcsik Richárd; a szakmai szerkesztő bizottság további tagjai E. Kovács Kálmán, Hegyi József, Janó Ákos, Kováts Dániel és Újszászy Kálmán; a társadalmi szerkesztő bizottság elnöke Takáts Gyula, tagjai Bódi Géza, Budavári Csaba, Földy Ferenc, Grega Sándor, Kanessz Lajosné, Kődöböcz József, Ladomerszky László, Lendvainé Szendrey Ágnes, Nagy László és Pásztor András lettek volna. A szövegeket oklevelekkel és forrásokkal, illusztrációkkal és mutatókkal tervezték kiegészíteni. A kézirat teljes terjedelme 42,5 ív (670 oldal), a kiadás összes költsége 243.500 Ft-ot tett ki. Az első kötet megjelenését 1988 augusztusára irányozták elő.² A kiadvány – vélhetően a politikai rendszerváltozás eseményei, illetve az elszabaduló infláció miatt – végül nem valósult meg, de egyes szerzők az elkészült anyagaikat publikálták. Így jelentek meg Balassa Iván történeti helyrajzi³, Hörcsik Richárd gazdaságtörténeti,⁴ Détsy Mihály vártörténeti munkái⁵ és Szűcs Jenő posztumusz településtörténeti⁶ közleménye.

1997-ben Balassa Iván fogalmazta meg és tette közzé szakmai körökben a *Sárospataki lexikon* megvalósítására vonatkozó elképzelését.⁷ Vázlatában a lexikon célközönségét, tartalmát és a megvalósítás javasolt útját (előkészítő bizottság, intézmények bevonása) foglalta össze. A terv nem valósult meg. Ugyanakkor a 80-as évek végétől megjelentek színvonalas helytörténeti kiadványok, mint Janó Ákos bibliográfiája,⁸ Kődöböcz József művelődéstörténeti

¹ Sátoraljaújhely lexikona. Szerkesztő: Kováts Dániel. Sátoraljaújhely Város Önkormányzata – Kazinczy Ferenc Társaság, 2001; Csorba Csaba: Sátoraljaújhely városkönyve. 750 év krónikája. Sátoraljaújhely Város Önkormányzata, 2011.

² Sárospatak története. Várostörténeti monográfia, I. kötet. Tervezet. Összeállította: Hörcsik Richárd. 1984. szeptember 21. Gépirat, 3 o. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Adattára, At.2488.

³ Balassa Iván: Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc–Sárospatak, 1994.

⁴ Hörcsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium gazdaságtörténete (1800–1919). Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Sárospatak, 1996.

⁵ Détsy Mihály: Sárospatak vára és urai 1526–1616. Rákóczi Múzeum Baráti Köre, Sárospatak, 1989; Uő: Sárospatak vára a Rákócziak alatt 1616–1710. Rákóczi Múzeum Baráti Köre, Sárospatak, 1996; Uő: Sárospatak vára. Rákóczi Múzeum, Sárospatak, 2002.

⁶ Szűcs Jenő: Sárospatak kezdetei és a pataki erdőuralom = Történelmi Szemle, XXXV. évf. 1993. 1–2. szám, 1–57. o. A szerkesztőség lábjegyzetben közli, hogy a kézirat a Sárospatak várostörténeti kötet számára készült, de félbemaradt.

⁷ Balassa Iván: Sárospataki lexikon. Gépirat. 1997. május 20. 3 o. (a szerző tulajdonában)

⁸ Janó Ákos: Sárospatak és vidéke helytörténeti és néprajzi irodalma. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1987.

és várostörténeti könyvei,⁹ *A 800 éves város, Patak* tanulmánykötet,¹⁰ s újabban Hajdu Imre munkái.¹¹

Az alábbi szövegeket azzal a reménnyel adom közre, hogy ezzel is elősegítem a várostörténeti monográfia létrejöttét. A levéltári iratok a Magyar Nemzeti Levéltár Népköztársaság Elnöki Tanácsa, valamint Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya fondjaiban találhatóak.¹² A jogszabályok esetében megadtam a lelőhelyet,¹³ a publikációknál pedig az első megjelenés adatait.¹⁴ Lábjegyzetben közlök néhány helyesbítő, értelmező, illetve magyarázó megjegyzést, ha a közölt forrás szövegében hibás adatot észleltem, vagy ahol az iratokban, cikkekben szereplő utalások megértéséhez ezt szükségesnek tartottam.

Sárospataki utca

⁹ Kődöböcz József: *Sárospatak a magyar művelődés történetében*. Sárospatak, 1991; Uő: *Lakóhelyünk, Sárospatak és környezete*. Sárospatak, 1998, 2000².

¹⁰ *A 800 éves város, Patak*. Szerkesztette: Tamás Edit. Rákóczi Múzeum, Sárospatak, 2004.

¹¹ Hajdu Imre: *Sárospatak. Képek a 20. századi városról*. Sárospatak, 2010; Uő: *Száz éves történetek*. Sárospatak, 2014.

¹² A pontos jelzetet minden iratnál feltüntettem. A gépelési hibákat, nyilvánvaló elírásokat javítottam, egyébként a dokumentumokat szövegűen közlöm.

¹³ Magyar Törvénytár, Magyarországi Rendeletek Tára, Budapesti Közlöny, Magyar Közlöny vagy más hivatalos lap. Az 1949 után kiadott kormányrendeletek, miniszteri rendeletek és kormányhatározatok esetében a lelőhelyet külön nem jelöltem, mert e jogszabálytípusoknál a címben szereplő dátum (hónap, nap) mindig azonos a közzétevő Magyar Közlöny dátumával. Az 1949 után megjelent törvények és törvényerejű rendeletek egyébként a *Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye* éves kötetiben hozzáférhetők. Az utóbbi egy-két évtized jogszabályai internetes adatbázisokban is kereshetők: www.njt.hu, www.kozlonyok.hu.

¹⁴ A közreadó periodika neve, évfolyama és lapszáma, illetve év, hónap, nap és oldalszám. Az ábrák, fotók közlését terjedelmi és képmínőségi okokból mellőztem.

Sárospataki várkert

I.
Sárospatak jogállásának
közigazgatástörténeti eseményei,
1883–1968¹⁵

---

¹⁵ A fejezet megírásához felhasznált források: Sárospataki kalauz. Szerkesztette: Harsányi István. Sárospatak, 1928; Kováts Dániel: Sárospatak turistakalauz. Sárospataki Tanács VB – Borsodtourist, Miskolc, 1979; Balassa Iván: Sárospatak történeti helyrajza a XVI–XX. században, i. m.; Kődöböcz József: Lakóhelyünk, Sárospatak és környete, i. m.; Kis-Tóth Lajos – Tamás Edit: Volt egyszer egy Józseffalva. EKF Lícium Kiadó, Sárospatak, 2006; Takács Gábor: Volt egyszer egy vármegye. Fordulópontok Zemplén XX. századi történelmében. 1. rész: A trianoni békeszerződés (1920) = Újhelyi Körkép, V. évf. 2. szám, 1992. február, 12. o.; Csizmadia György – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986; Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Szerkesztette: Turkovics Barnabás. KSH, Budapest, 1996; Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára 1870–1983. Szerkesztette: Seresné Szegőfi Anna. Összeállította: Hőgye István, Seresné Szegőfi Anna, Tóth Péter. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1983.

„A m. kir. belügyminister, folyó évi 12.853. szám alatt kelt rendeletével, Zemplénmegyébe kebeleztet Sáros-Nagy-Patak és Sáros-Kis-Patak községeknek Sáros-Patak név alatt egy községgé való egyesülését megengedte.” (*sic!*) – olvasható a hivatalos lap 1883. március 21-ei számában.¹⁶ Ezzel a dátummal indítjuk vázlatos közigazgatástörténeti áttekintésünket, mert ettől kezdve beszélhetünk közigazgatásilag egységes Sárospatakról. A város nevének kötőjeles írásmódját nem alkalmazták következetesen, az egybeírt változat 1902-től hivatalos.¹⁷

Néhány fontos közjogi előzményre érdemes felhívni a figyelmet. Anonymustól tudjuk, hogy Árpád fejedelem a mai Sátoraljaújhelytől a Tolcsva-pataki Ketel vitéznek adományozta ezt a területet (Ketelpataka). A település 1201-ben Imre királytól kapott városi kiváltságot, amelyet 1335-ben, 1429-ben és 1572-ben megerősítettek. A Bodrog jobb és bal partján elterülő településrészeket a 15. századtól külön jelölték. A bal parti Kispatak a 16. század első harmadától saját bírót választó település, közigazgatásilag a mindenkor uradalom önálló egysége. Ennek következtében a jobb parti rész neve külön jelzöt kapott (Nagy Patak, Nagypatak), de hamarosan a Sáros-előtag vált általánossá (Sáros-Nagy-Patak, Sáros Nagypatak, Sárospatak). Mezővárosként 1835-ben megváltotta magát földesurától, az 1806 óta birtokos Bretzenheim családtól. 1863-tól rendezett tanácsú mezőváros.

Az olvasónak feltűnhet, hogy a hivatalos lap 1883-ban Sáros-Patakot községgé említi, noha ekkor még mezőváros volt. Valójában mindkét állítás igaz, ennek oka pedig a következő:

A kiegyezés után a kormányzat viszonylag hamar napirendre tűzte a közigazgatás strukturális reformját. Ennek része volt a különböző autonóm területi egységek megerendés szerbe történő beillesztése, a megerendezés, a korábbi szabad királyi városok, valamint a mezővárosok és falvak jogállásának rendezése. Az átalakítások nyomán a helyi önkormányzati rendszerben középszinten a törvényhatóságok maradtak (Budapest székesfőváros, vármegyék, törvényhatósági jogú városok), alsó szinten pedig a községek és a járások. Számos korábbi szabad királyi város elvesztette ezt a címét és törvényhatósági jogú város lett; több jó néhányuk még lejjebb került, a rendezett tanácsú városok közé.

A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. tc. (az ún. „első községi törvény”) a községek típusait a) város (rendezett tanáccsal), b) nagyközség (mezőváros és nagy falu), c) kisközség kategóriákba sorolta. Az első típus élén polgármester és városi tanács, a két utóbbi típus élén bíró és előljárárság állt. A mezőváros fogalma, mint jogi kategória tehát kikerült a rendszerből, de azon nagyközségek, amelyek korábban mezővárosok voltak, ezt a címet tovább használhatták. Ez vonatkozott Sárospatakra is, amely így két községgé, majd egyesített községgé városi címét jogszerűen viselhetette.

A mezővárosi cím végleges megszüntetése az ún. „második községi törvény”-hez köthető. A községekről szóló 1886. évi XXII. tc. 1886. július 23-ai hatállyal a községek típusait a) város, rendezett tanáccsal, b) nagyközségek, c) kisközségek kategóriák szerint rendezte. Az országban ezt követően 12.403 község, 112 rendezett tanácsú város és 27 törvényhatósági jogú város maradt, összesen 12.542 helység. Zemplén megyében törvényhatósági jogú város nem volt, rendezett tanácsú is csak egy, a megyeszékhely Sátoraljaújhely. A városi címet Sárospatak 1886-tól nem használhatta tovább. (Más kérdés, hogy a köznapi szóhasználatban, a sajtóban, egyes intézmények elnevezésében, illetve számos hivatalos ügyben a kategória tovább élt.)

¹⁶ Budapesti Közlöny, 17. évf. 65. szám, 1883. március 21. 1. o.

¹⁷ A településnevek egységes írásmódját a község- és egyéb helynevekről szóló 1898. évi IV. törvény cikk rendelkezte el, megállapítását a belügyminister hatáskörébe utalta, s a nyilvántartás egységesítése céljából létrehozta a KSH keretében működő országos községi törzskönyv-bizottságot. Az 1902-es dátum forrása: Magyarország történeti statisztikai helységnevtára. 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, i. m. 279. o.

Sárospatak 1895-től nagyközség, 1905. január 10-től pedig járási székhellyé lépett elő. Ismét a hivatalos lapot idézzük: „A belügyministerium vezetésével megbízott m. kir. miniszerelnök Zemplén vármegyében a sátorlajújhelyi főszolgabírói járáshoz tartozott Sárospatak, Bodrog-Halász, Józseffalva, Károlyfalva, Makkos-Hotyka, Traucsonfalva¹⁸ és Végardó községekből, Sárospatak székhellyel és »sárospataki főszolgabírói járás« elnevezéssel, 126.535/903. számú rendeletével egy új főszolgabírói járás szervezését engedélyezte, mely járáshoz a nevezett községeken kívül a bodroglászi főszolgabírói járásból még; Karád,¹⁹ Luka²⁰ és Vajdacska községek csatoltattak, utóbb pedig ugyancsak a bodroglászi főszolgabírói járásból még Alsó-Bereczki, Felső-Bereczki, Bodrog-Szerdahely és Bodrog-Szög községek is a sátorlajújhelyi főszolgabírói járásba osztottak be.”²¹

Az 1904-től hivatalosan is Újpatka nevet használó Józseffalva 1911-ben beolvadt Sárospatakba: „A m. kir. belügyminister Zemplén vármegye közönségéhez 1911. évi március 16-án 1911. évi 10.869. szám alatt intézett rendeletével Sárospatak nagy- és Újpatka kisközségeknek egyesítését az 1886. évi XXII. t.-c. 162. §-a alapján Sárospatak elnevezés mellett elrendelte.”²²

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés nyomán Zemplén vármegye területének több mint kétharmada Csehszlovákiához került. Teljes egészében elcsatolták a gálszécsei, homonnai, mezőlaborci, nagymihályi, szinnai, sztrópkói és varannói járásokat, továbbá részben a bodroglászi és a sátorlajújhelyi. E két csonka járás mellett csak három maradt teljes egészében Magyarországon: a sárospataki, a szerencsi és a tokaji.²³

1932. május 1-jével megszüntették a sátorlajújhelyi járást, ahonnan a sárospatakihoz csatoltak 12 települést.²⁴ Érintette a sárospataki járást az 1938. november 2-ai ún. első bécsi döntés, amelynek értelmében Magyarország közel 12 ezer km² területet kapott vissza Csehszlovákiától. A területgyarapodásról az országgyűlés, a megyék új területéről a kormány, a járások beosztásáról a belügyminister rendelkezett.²⁵ A visszatért területek következtében Zemplén vármegye területe megnőtt, de a járások száma nem változott, csupán közigazgatási beosztásuk. A sárospataki járás községeinek száma tizenkettővel csökkent, mert Alsóberecki, Felsőberecki, Karos, Alsóregmec, Felsőregmec, Mátyásháza, Mikóháza, Vily, Vitány, Hosszúláz, Rudabányácska és Széphalom visszakerült a sátorlajújhelyi járáshoz.

1944-ben tehát a sárospataki járáshoz ugyanaz a 17 település tartozott, mint Trianon után, közte négy nagyközség: Sárospatak, Tiszakarád, Tolcsva, Vámosújfalú; a többi pedig kisközség: Bodroglászi, Bodroglászi, Sára, Erdőhorváti, Háromhuta, Komlóska, Bodroglászi, Herceglászi, Makkoshotyka, Bodroglászi, Vajdacska, Károlyfalva, Végardó. 1946. augusztus 1. és 1947. február 1. között ideiglenesen a sárospataki járáshoz csatolták a sátorlajújhelyi járás korábbi ricsei kirendeltségéhez tartozó tíz községet.

¹⁸ ma: Herceglászi

¹⁹ ma: Tiszakarád

²⁰ ma: Bodroglászi

²¹ Budapesti Közlöny, 39. évf. 20. szám, 1905. január 25. 2–3. o.

²² Budapesti Közlöny, 45. évf. 69. szám, 1911. március 23. 1. o. Az 1904-es dátum forrása: Magyarország történeti statisztikai helynévtára. 9. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, i. m. 332. o.

²³ Magyarország helynévtára 1926. KSH, Budapest, 1926. 43. o.

²⁴ A m. kir. minisztérium 1931. évi 6.490. M. E. számú rendelete egyes főszolgabírói járások és szolgabírói kirendeltségek megszüntetéséről = Magyarországi Rendeletek Tára, 65. évf. 1931. 1531–1533. o.

²⁵ 1938. évi XXXIV. törvények a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről = Magyar Törvénytar, 1938. évi törvények, Budapest, 1939. 528–532. o.; 1938. évi 9.330. M. E. számú rendelet a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területek közigazgatásáról = Magyarországi Rendeletek Tára, 72. évf. 1938. 2910–2922. o.; 1938. évi 95.351. B.M. számú rendelet a visszacsatolt felvidéki területeken és azokkal határos részeken alakított vármegyék járási beosztásáról = uo. 3091–3099. o.

Az 1949-es megyerendezés az egész ország közigazgatását átalakította, Zemplénét különösen. Ennek részleteiről a következő fejezetben lesz szó. Sárospatak szempontjából most csak azt rögzítjük, hogy 1950. március 16-tól, mint önálló tanácsú község az újonnan létrejött Borsod-Abaúj-Zemplén megye része lett. Járási székhelyként az addigi 17 mellé újabb négy települést kapott: Kenézlő, Tiszacsermely, Viss és Zalkod.²⁶

A települést a várossá nyilvánításig terjedő közel két évtizedben további közigazgatási változások érintették. 1950. szeptember 6-ai hatállyal Bodroghalászt egyesítették Sárospatakkal.²⁷ 1952. február 1-jétől a pataki járáshoz került a megszűnt tokaji járásból Erdőbénye és Szegilong.²⁸ 1954. november 29-én leválasztották és önálló községgé alakították Györgyarlót.²⁹ 1956. február 1-jén a sárospataki járást megszüntették, községeit a satoraljaúj helyi és szerencsi járáshoz osztották be, Patak az előbbihez került.³⁰ 1965. július 1-jei hatállyal Végardó beolvadt Sárospatakba.³¹

Alkotóház, Sárospatak

²⁶ 5.201/11/II-1/1950. (III.12.) B.M. rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapításáról szóló 4.343/1949. (XII.14.) M.T. rendelet egyes rendelkezéseinek hatálybaléptetése és végrehajtása tárgyában

²⁷ 5.203-7/1950. (IX.6.) B.M. rendelet egyes községeknek más községgel vagy várossal való egyesítéséről

²⁸ 1/1952. (I.5.) B.M. rendelet a tokaji járás megszüntetéséről

²⁹ A Minisztertanács Titkárságának közleménye (540.706/1954. számú minisztertanácsi határozat) = Magyar Közlöny, 1955. 28. szám, március 6.

³⁰ 2/1956. NET határozat egyes járások megszüntetéséről = Magyar Közlöny, 1956. 4. szám, január 18.

³¹ 11/1965. NET határozat Sárospatak és Végardó községek egyesítéséről = Magyar Közlöny, 1965. 25. szám, április 25.

II.

Városok Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1950-től napjainkig³²

---

³² A fejezet megírásához felhasznált források: Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988; Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységlexikon. TIT Nyomda, Budapest, 1989; A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945 és 1990 között. Összeállította és a bevezetőt írta: Petrikné Vámos Ida. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996; Magyarország helységnevtára 1944. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1944; Magyarország helységnevtára 1952. Statisztikai Kiadóvállalat, Budapest, 1952; Magyarország helységnevtára 1956. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1956; Magyarország helységnevtára 1962. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1962; Magyarország helységnevtára 1967. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1967. A Magyar Népköztársaság helységnevtára 1973. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1973; A Magyar Népköztársaság helységnevtára 1985. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1985; A Magyar Köztársaság helységnevtára 1995. KSH, Budapest, 1995; A Magyar Köztársaság helységnevtára 2003. KSH, Budapest, 2003; A Magyar Köztársaság helységnevtára 2009. január 1. KSH, Budapest, 2009; A Magyarország közigazgatási helységnevtára 2016. január 1. KSH, Budapest, 2016. Továbbá: Pártállam és megyerendezés 1949–1950. Dokumentumok az önálló Zemplén megye megszüntetéséről Közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor = Zempléni Múzsá, III. évf. 3. szám, 2003. ősz, 78–93. o.

A negyvenes évek végére – az ismert politikai változások következtében – a sztálini típusú centralizációs modell vált a magyar államigazgatási rendszer alapelvévé. Az 1949. évi megyerendezést előkészítő belügyminisztériumi bizottság álláspontját a testület két tagja közzé is tette. Mint írták: „A rendelet lényege abban foglalható össze, hogy megszünteti a megyék területében és lélekszámában eddig fennállott nagy aránytalanságokat, tervszerűtlenségeket és az egységes szempontok hiányát. Figyelemmel van az egyes területrészek természeti adottságaira, a közlekedési viszonyokra, a megyeszékhely központi jellegére és vonzó hatására, fejlődési lehetőségeire és a gazdasági tényezőkre, melyek a marxizmus-leninizmus elvei szerint minden más tényezőt fontosságban megelőznek. (...) A megyék számának csökkenése elsősorban arra vezethető vissza, hogy a minisztertanács a Horthy fasizmus revizionista politikájának eredményeként létrejött csonka megyéket (...) megszüntette. Ezek a határ menti megyék területük kicsinyége, lakosságuk csekély száma, de főleg gazdasági lehetőségük korlátozott volta miatt eleve életképtelenek voltak. A revizionista-sovinizta propaganda szülte őket és tartotta fenn annak dacára, hogy létezésük gazdasági, igazgatási és más szempontokból egyaránt sok kárt jelentett. (...) A tervszerű, központi elvek szerint irányított szervezés ki fogja küszöbölni államigazgatásunkból a (...) súlyos hibát (...) amely lehetetlenné tette az igazgatási tevékenység koordinálását. (...) Az új megyehatárok mellett (...) sikerült megvalósítani azt a követelményt, hogy középmegyéket hozzunk létre.”³³

A megyerendezést elrendelő kormányrendelet 1949. december 14-én jelent meg. Megfogalmazása szerint: „Borsod-Abaúj-Zemplén megye területe – a Heves megyéhez csatolt Borsodszemere, Egerfarmos, Noszvaj, Novaj, Szihalom nagyközségek és a szilvásváradí körjegyzőséghez tartozó községek kivételével – Borsod-Gömör megye jelenlegi területét, továbbá Abaúj és Zemplén megyék jelenlegi területét, valamint Szabolcs megyéből a prügnyi, csobaji, tiszaladányi és kenézlői körjegyzőséghez tartozó községeket és Viss nagyközséget foglalja magába.”³⁴ Az új megye közigazgatási átszervezése, a járások kijelölésével egyidejűleg, 1950. március 16-án zárult le, e napon lépett hatályba a vonatkozó belügyminiszteri rendelet.³⁵ A folyamat végére az ún. „első tanács törvény” tett pontot.³⁶

A járások beosztása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1983-ig hat alkalommal módosult.³⁷ Fordulópontot jelentett az 1983-as esztendő, amelynek végével megszüntették a magyar közigazgatás alapintézményének számító járásokat, létrehozva helyette a városkörnyék-rendszert.³⁸ A területi beosztást a kollektív államfő szerepét betöltő Elnöki Tanács külön szabályozta. Ennek alapján 1984. január 1-től Borsod-Abaúj-Zemplén megyében kilenc városkörnyék (Encs, Kazincbarcika, Leninváros, Mezőkövesd, Miskolc, Ózd, Sárospatak,

³³ Katona János – Szamel Lajos: A megyék új határai = Állam és Közigazgatás, I. évf. 1949. 7–8. szám, 480–489.o.

³⁴ 4.343/1949. (XII.14.) M.T. rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapítása tárgyában

³⁵ 5.201/11/II–1/1950. (III.12.) B.M. rendelet a megyék nevének, székhelyének és területének megállapításáról szóló 4.343/1949. (XII.14.) M.T. rendelet egyes rendelkezéseinek hatálybaléptetése és végrehajtása tárgyában

³⁶ 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról = Magyar Közlöny – Törvények és Törvényerejű Rendeletek Tára, 1950. 7. szám, május 18.

³⁷ Lásd: 144/1950. (V.20.) M.T. rendelet a járások területének rendezéséről; 1/1952. (I.5.) B.M. rendelet a tokaji járás megszüntetéséről; 2/1956. NET határozat egyes járások megszüntetéséről = Magyar Közlöny, 1956. 4. szám, január 18.; 18/1961. NET határozat a putnoki járás megszüntetéséről = Magyar Közlöny, 1961. 92. szám, december 10.; 9/1962. NET határozat az abaújszántói és a szikszói járás megszüntetéséről = Magyar Közlöny, 1962. 42. szám, június 15.; 11/1981. NET határozat a mezőcsáti járás székhelyének áthelyezéséről = Magyar Közlöny, 1981. 58. szám, szeptember 26.

³⁸ 1983. évi 26. tvr. a tanácsokról szóló 1971. évi I. tv. módosításáról és egyes tanácsi hatáskörök rendezéséről = Magyar Közlöny, 1983. 61. szám, december 28.

Sátoraljaújhely, Szerencs) és egy városi jogú nagyközség környék (Edelény) alakult.³⁹ 2013. január 1-jei hatállyal az országgyűlés visszaállította a járásokat.⁴⁰

Az alábbi táblázat a várossá nyilvánítás időrendjében tartalmazza Borsod-Abaúj-Zemplén megye városait, 1950. március 16-tól napjainkig. Korábbi adatokat csak az ezt megelőzően is városi rangú Miskolc és Sátoraljaújhely jogállásával, illetve Szikszó átmeneti megyeszékhelyi státuszával kapcsolatban közölök.

város neve	várossá nyilvánítás		névváltozás, járási székhelyi jogállás, megyeszékhelyi jogállás
	időpontja	megyei sorrendje	
Miskolc	1871-től rendezett tanácsú város; 1909. január 1-től törvényhatósági jogú város; 1950. június 15-től megyei város; 1954. november 28-tól megyei jogú város; 1971. április 25-től megyei város; 1990. december 1-től megyei jogú város	1.	1945. december 31-ig Borsod vármegye, 1946. január 1-től Borsod-Gömör vármegye, 1950. március 16-tól Borsod-Abaúj-Zemplén megye székhelye 1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Sátoraljaújhely	1899-től rendezett tanácsú város; 1929. június 29-től megyei város; 1950. augusztus 15-től város; 1954. október 1-től járási jogú város; 1971. április 25-től város	2.	1950. március 16-ig Zemplén megye székhelye 1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Ózd	1949. január 1-től megyei város, 1950. augusztus 15-től város; 1954. augusztus 1-től járási jogú város; 1971. április 25-től város	3.	1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Kazincbarcika	1954. február 1-től járási jogú város; 1971. április 25-től város	4.	2013. január 1-től járási székhely

³⁹ 23/1983. NET határozat a megyei irányításban közreműködő városok, városi jogú nagyközségek és városkörnyéki községek kijelöléséről = Magyar Közlöny, 1983. 61. szám, december 28.

⁴⁰ 2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról; 218/2012. (VIII.13.) Korm. rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról; 66/2015. (III. 30.) Korm. rendelet a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról.

Tiszaújváros	1966. március 31-től járési jogú város; 1971. április 25-től város	5.	Várossá nyilvánításakor a neve Tiszaszederkény; 1970. április 22- től Leninváros; 1991. február 1-től Tiszaújváros. 1981. december 31-től 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely.
Sárospatak	1968. augusztus 20-tól járési jogú város; 1971. április 25-től város	6.	1956. január 31-ig és 2013. január 1-től járési székhely.
Mezőkövesd	1973. április 15.	7.	1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Encs	1984. január 1.	8-9.	1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Szerencs	1984. január 1.	8-9.	1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Edelény	1986. január 1.	10-11.	1950. március 16-tól 1984. január 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Tokaj	1986. január 1.	10-11.	1950. március 16-tól 1952. február 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Szikszo	1989. január 1.	12.	1946. január 1-től 1950. március 16-ig Abaúj megye székhelye 1950. március 16-tól 1962. július 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Putnok	1989. március 1.	13-14.	1950. március 16-tól 1961. december 31- ig és 2013. január 1-től járási székhely
Sajószentpéter	1989. március 1.	13-14.	1950. március 16-tól 1950. június 1-ig járési székhely
Mezőcsát	1991. január 1.	15.	1950. március 16-tól 1981. december 31- ig járási székhely
Szendrő	1996. július 1.	16.	
Felsőzsolca	1997. július 1.	17.	
Borsodnádásd	2001. július 1.	18-20.	
Emőd	2001. július 1.	18-20.	
Gönc	2001. július 1.	18-20.	1950. március 16-tól 1950. június 1-ig és 2013. január 1-től járási székhely
Nyékkládháza	2003. július 1.	21.	
Abaújszántó	2004. július 1.	22-23.	1950. március 16-tól 1962. július 1-ig járési székhely
Cigánd	2004. július 1.	22-23.	2013. január 1-től járási székhely
Pálháza	2005. július 1.	24.	
Alsózsolca	2007. július 1.	25.	
Rudabánya	2008. július 1.	26.	
Mezőkeresztes	2009. július 1.	27-28.	1950. március 16-tól 1950. június 1-ig járési székhely

Sajóbáony	2009. július 1.	27-28.	
Onga	2013. július 15.	29.	

Sárospatak 1968. évi várossá nyilvánítását megelőző évben Borsod-Abaúj-Zemplén megyének tehát mindössze öt városa volt: Miskolc megyei jogú város, valamint Kazincbarcika, Ózd, Sátoraljaújhely és Tiszaszederkény járási jogú városok. 1966. január 1-jén a járási jogú városok területe és népességszáma az alábbiak szerint viszonyult Sárospatakhoz:

járási jogú város neve	területe (kh)	népessége (fő)
Kazincbarcika	6.376	27.404
Ózd	9.782	39.850
Sátoraljaújhely	9.686	16.539
Tiszaszederkény	5.150	7.298
Sárospatak	24.256	13.457

Látható, hogy közigazgatási terület szempontjából Sárospatak messze felülmúlta a négy várost, sőt lakosságában Tiszaszederkényt is jócskán meghaladta. Nyilván nem versenyezhetett azonban az 1945 után városi rangra emelt másik két település (Kazincbarcika, Ózd) kiemelt ipari beruházásaival és az ehhez betelepített munkássággal. Mindenesetre tény, hogy az 1949-ben alkotmányosan rögzített szovjet típusú államszervezetben közel húsz évre volt szükség, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ne ipari, hanem történelmi-kulturális szempontok szerint hajtsanak végre várossá nyilvánítást. E tekintetben Sárospatak lett az „első fecske”.

Sárospatak határában

III.

A városi jogállás megszerzésének feltételei az 1960-as években⁴¹

---

⁴¹ A fejezet megírásához felhasznált források: Beér János – Kovács István – Szamel Lajos: Magyar államjog. Tankönyvkiadó, Budapest, 1969; A magyar állam szervei 1950–1970. Központi szervek. Főszerkesztő: Boreczky Beatrix. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1993.

Sárospatak várossá nyilvánításával kapcsolatban indokolt, hogy áttekintsük a városi jogállás megszerzési feltételeinek alakulását az 1950-es, 60-as években. Az 1949-ben hatályba lépett Alkotmány szerint „az egyes igazgatási szervek területi változásait a minisztertanács határozza meg”.⁴² A várossá nyilvánítás jogát tehát a kormány hatáskörébe utalták. E jogkört részletezte az 1954-ben közzétett, az igazgatási területszervezésről szóló törvényerejű rendelet. A jogszabály 1971-ig hatályban maradt, tehát Sárospatak szempontjából is jelentőséggel bírt, ezért teljes terjedelemben közlöm.

1954. évi 9. számú törvényerejű rendelet az igazgatási területszervezésről⁴³

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa e törvényerejű rendelettel az ország igazgatási, egységeinek területi és szervezeti beosztása változtatására vonatkozó irányelveit – a gazdasági és kulturális szempontok figyelembevételével – az alábbiak szerint szabályozza.

I. fejezet: Az igazgatási egységek területének kialakítására vonatkozó irányelvek

1.§ (1) A Magyar Népköztársaság területe államigazgatási szempontból megyékre, járásokra, városokra, községekre tagozódik. Nagyobb városok igazgatási kerületekre oszthatók.

Az egyes igazgatási szervek területi változásait a Minisztertanács határozza meg. [Alkotmány 29. §. (1) és (2) bek.]

(2) A Minisztertanács hatáskörébe tartozik a megye, járás, város, község igazgatási határainak megváltoztatása, községek várossá szervezése, városok közvetlenül a Minisztertanács, megyei vagy járási tanács alá rendelése, városok igazgatási kerületekre osztása, új községek szervezése, községek (város) egyesítése, több község egy közös tanács alá rendelése, a végrehajtó bizottsági kirendeltségek megszervezésének engedélyezése, igazgatási székhelyek, tanyaközpontok kijelölése, helynevek megállapítása és megváltoztatása.

2.§ Az igazgatási egység területének határát a mindenkori gazdasági, kulturális és történelmi adottság követelményeinek megfelelően kell megállapítani.

3.§ Területátcsatolást abban az esetben lehet elrendelni, ha a meglévő határ egy része nem felel meg a közvetlenül érdekelt lakosság, az ipari, mezőgazdasági üzem érdekeinek, illetve ha a kialakítandó határ az igazgatás munkáját előnyösen befolyásolja.

4.§ Várossá lehet szervezni azt a nagyobb lakossággal rendelkező egy vagy több községet, amely gazdasági, társadalmi adottságainál fogva városias jellegű feladatokat lát el, fejlődő ipara, kereskedelme, kulturális, szociális és egészségügyi intézményei vannak és politikai, gazdasági, igazgatási szerveinek irányító, szervező tevékenysége kihat a környékre. Figyelembe kell venni a belterületi lakosság iparban, kereskedelemben és egyéb munkaterületen való foglalkoztatottságát is.

5.§ (1) Közvetlenül Minisztertanács alá rendelhető az a százezer lakoson felüli város, amelynek az ország népgazdasága, a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedő jelentőségű ipara van és emellett kereskedelmi hálózata, szociális, kulturális, egészségügyi intézményei, politikai és igazgatási szervei a megye területén is túlterjedő irányító és szervező tevékenységet fejtenek ki. Lakosságának döntő többsége az iparban, közlekedésben, kereskedelemben, kulturális, egészségügyi, szociális és igazgatási intézményeknél dolgozik.

(2) Közvetlenül megyei tanács alá rendelhető az a város, amely az ország, vagy a megye lakosságának ellátása szempontjából jelentős iparral és kereskedelmi hálózattal rendelkezik, kulturális, szociális és egészségügyi intézményei vannak, politikai és igazgatási szervei a megye területére is kiható irányító tevékenységet gyakorolnak. A belterületi lakosoknak legalább fele az (1) bekezdésben megjelölt népgazdasági ágakban, illetve intézményeknél dolgozik.

⁴² 1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról, 29.§ (2) bek. = Magyar Közlöny, 1949. 174. szám, augusztus 20.

⁴³ 1954. évi 9. számú törvényerejű rendelet az igazgatási területszervezésről = Magyar Közlöny, 1954. 30. szám, április 21., 168–170. o.

(3) A megyei tanács, illetve az irányító szervek székhelyeül kijelölt város (megyeszékhely) – kivéve a közvetlenül Minisztertanács alá rendelt várost – közvetlenül a megyei tanács alá tartozik.

(4) Járási tanács alá tartoznak mindazok a városok, amelyek az (1)–(3) bekezdésben foglaltak alapján nincsenek közvetlenül sem a Minisztertanács, sem a megyei tanács alá rendelve.

(5) Városi igazgatási kerületeket általában közvetlenül a Minisztertanács alá rendelt városban lehet szervezni – indokolt esetben más városban is – a lakosság számától és a város tagozottságától függően.

(6) A közvetlenül Minisztertanács alá rendelt város tanácsa a megyei tanáccsal, a közvetlenül megyei tanács alá rendelt város tanácsa pedig a járási tanáccsal azonos jogállású.

6.§ (1) Községgé szervezés alapvető feltétele, hogy a községgé szervezendő lakott hely (tanyaközpont) mintegy ötezer katasztrális hold mezőgazdasági területű és megközelítőleg ezeröttszáz lakosú legyen, lehetőleg zárt települési formával, a lakosság legfontosabb kulturális, szociális és igazgatási ellátását biztosító szervekkel rendelkezze, végül a tervezett belterület egyik szomszédos község belterületéhez se legyen öt km-nél közelebb.

(2) Amennyiben a területen ipari, bányáüzem működik, vagy belterjes gazdálkodás folyik, ötezer katasztrális holdon aluli területtel is lehet községet szervezni.

7.§ (1) Egymással összeépült, vagy egymáshoz közel fekvő (egy-kettő km) községeket fejlődésük és a nagyobb államigazgatási egységek kialakítása érdekében egyesíteni (összeépült belterületeket) vagy összevonni (össze nem épült belterületeket) lehet.

(2) A kis területű, egymással szomszédos ötszáz főnél kevesebb lakossal rendelkező községeket – ha azok más községgel (várossal) nem egyesíthetők – közös tanácsú községgé lehet átszervezni.

8.§ Azokat a külterületi lakott helyeket, amelyek a községalakításhoz szükséges területtel és lakossággal rendelkeznek, egyben kulturális, szociális és igazgatási ellátásukat biztosítani lehet, azonban megfelelő települési formájuk hiányzik – amennyiben a mezőgazdasági termelési szükségessé teszi – a belterület kialakítása, valamint a lakosság érdekében tanyaközponttá lehet kijelölni.

II. fejezet: Igazgatási területszervezési eljárás és névmegállapítás irányelvei

9.§ (1) Az 1.§ (2) bekezdésében foglalt igazgatási területszervezési változásokat a közvetlenül érdekelt terület lakossága a községi (városi) tanácsnál, az illetékes községi (városi) tanács a közvetlen felügyeletet gyakorló tanácsnál, a megyei tanácsok és a közvetlenül Minisztertanács alá rendelt város, valamint a minisztériumok és az országos hatáskörű szervek a Minisztertanácsnál kezdeményezhetik.

(2) Az igazgatási területszervezési ügyekben – a lakosság véleményének meghallgatása után – a közvetlenül érdekelt községek (városok) tanácsa határozatot hoz, amelyet döntés céljából a felettes tanácsok végrehajtott bizottságain keresztül a Minisztertanácshoz terjeszt fel.

(3) Területi változásokat a Minisztertanács saját hatáskörében közvetlenül kezdeményezhet és elrendelhet.

10.§ (1) A megye, a járás, a város, a község, a tanyaközpont, valamint a törzskönyvezett külterületi lakott hely hivatalos neve nem egyezhet meg más megye, járás, város, község, tanyaközpont, törzskönyvezett külterületi lakott hely nevével.

(2) Indokolt esetben bármely helynév megváltoztatható. Az új helynév megállapításánál figyelemmel kell lenni a lakosság véleményét kifejező illetékes tanács javaslatára, a település történetére, földrajzi környezetére, valamint a nyelvszemléti szempontokra.

(3) A helyneveket és az azokban bekövetkezett változásokat a Központi Statisztikai Hivatal az Országos Községi Törzskönyvben tartja nyilván. Hivatalosan kizárólag az itt nyilvántartott helyneveket szabad használni.

III. fejezet: Vegyes rendelkezések

11.§ (1) E törvényerejű rendelet 1954. május 1-én lép hatályba, egyidejűleg hatályukat veszítik a törvényhatóságokról szóló 1886:XXI. tv., a községekről szóló 1886:XXII. tv., a község és egyéb helynevekről szóló 1898:IV. tv., az 1952. évi 17. sz. tvr. 2.§-ának ellentétes rendelkezései, a kis- és nagyközségek pénzügyi egyensúlyának helyreállításáról szóló 177.300/1924. B.M. sz. körrendelet, a községi területváltozásoknál és az új községek alakulásánál irányadó elvek és a követendő eljárás tárgyában kiadott 190.171/1946. (V.14.) B.M. sz. rendelet, a tanyás települések korszerű kialakításáról szóló 630/1949.

(I.22.) Korm. sz. rendelet, a községgé alakulás és az ezzel kapcsolatos egyes kérdések újabb szabályozásáról szóló 3690/1949. (IV.23.) Korm. sz. rendelet, az összeépült községek egyesítéséről és a törpe községek önállóságának megszűntetéséről szóló 115.800/1925. B.M. sz. rendelet, valamint jelen törvényerejű rendelettel ellentétes összes egyéb rendelkezések.

(2) Jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a Minisztertanács elnöke gondoskodik.

Látható, hogy formálisan ez a jogszabály helyezte hatályon kívül a kiegyezést követően született községi és más területszervezési törvényeket és egyéb jogszabályokat. Az utolsó mondatban jelzett végrehajtási utasítás néhány hónapon belül megjelent, ezt kivonatosan, csak a várossá nyilvánítási szabályokra tekintettel közlöm.

A Minisztertanács Elnökének 1–138/1954. számú utasítása az igazgatási területszervezésről szóló 1954. évi 9. számú törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában⁴⁴

Az 1954. évi 9. számú törvényerejű rendelet 11. § (2) bekezdés alapján a következőket rendelem: (...)

Eljárás a községek várossá szervezése, városok közvetlenül a Minisztertanács, megyei vagy járási tanács alá rendelése esetén

3.§ (1) Községek várossá szervezése, valamint városok közvetlenül a Minisztertanács, megyei vagy járási tanács alá rendelése ügyében az érdekelt községi, illetve városi tanács hoz határozatot. A határozat a jelen § (2) bekezdésben feltüntetett mellékletekkel együtt a járási, illetve megyei tanácshoz küldik meg. A megyei tanács az ügyben tanácsulésen hoz határozatot, amelyet az összes határozatokkal és mellékletekkel együtt döntés végett felterjeszt a Minisztertanácshoz.

(2) A Minisztertanácshoz a következő mellékleteket kell felterjeszteni: a lakosság számát, foglalkozás szerinti megoszlását, ipari üzemeket, kereskedelmi, kulturális, szociális és egészségügyi intézményeket, valamint a közművesítés mértékét magában foglaló kimutatást, ezenkívül minden olyan adatot, amely a változtatás szükségességét indokolja, továbbá a változással járó létszám- és költségvetési tervezetet, külön kimutatva a változással járó pénzügyi többletkiadást, vagy a kiadások csökkenését és a végrehajtó bizottság hivatali szervezetében szükségessé váló létszámnövekedést, vagy létszámcsökkenést.

(3) A Minisztertanács határozatát az érdekelt községi (városi) tanács végrehajtó bizottsága – ellenkező rendelkezés hiányában – a határozat kézhezvételét követő 90 napon belül hajtja végre. (...)

Eljárás községek (város) egyesítése, összevonása esetén.

6.§ (1) Községek egyesítéséhez általában az érdekelt lakosság többségének akarata szükséges.

(2) Községek (város) összevonásához általában az összevonásra (hozzácsatolásra) javasolt község lakossága többségének akarata szükséges.

(3) Községek (város) egyesítése, összevonása ügyében az érdekelt községi (városi) tanácsok határozatait, valamint a járási tanács végrehajtó bizottságának véleménye alapján a megyei tanács hoz határozatot. A határozatot a jelen § (4) bekezdésben felsorolt mellékletekkel együtt döntés végett felterjeszti a Minisztertanácshoz.

(4) A Minisztertanácshoz a következő mellékleteket kell felterjeszteni: az érdekelt lakosság többségének akaratát kifejező falugyűlés, kisgyűlés jegyzőkönyvét, vagy írásbeli kérelmét, 1: 50.000-es méretarányú térképábrázlatot, annak feltüntetését, hogy az egyesítendő községek melyik községrészében legyen a tanács végrehajtó bizottságának hivatali szervezete elhelyezve, továbbá az egyesítéssel (összevonással) járó pénzügyi létszámkihatást (pénzügyi létszámtervet) és az egyesítéssel járó pénzügyi és létszámkeret csökkenést vagy növekedést.

⁴⁴ A Minisztertanács Elnökének 1–138/1954. számú utasítása az igazgatási területszervezésről szóló 1954. évi 9. számú törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában = Helyi Tanácsok Közlönye, II. évf. 52. szám, 1954. augusztus 15., 555–557. o. (kivonatos közlés)

(5) Községek (város) összevonása esetén az új község (város) külső területein lakók számára, amennyiben szükséges, VB. kirendeltséget kell szervezni.

(6) A Minisztertanács határozatát a megyei, illetőleg a járási tanács végrehajtó bizottsága – ellenkező rendelkezés hiányában – a határozat kézhezvételét követő 90 napon belül hajtja végre. (...)

Egyéb rendelkezések

8.§ (1) Az igazgatási területszervezési ügyekben a tanácsülés elé terjesztendő javaslatok előkészítése az érdekelt tanács végrehajtó bizottságának a feladata, amely a javaslatok előkészítéséért és a tanácsülés elé terjesztéséért felelős. A hozott határozatokat és véleményeket 15 napon belül kell felterjeszteni a felettes tanácshoz.

(2) Jelen utasításban megjelölt határidők értelemszerűen kötelezőek a végrehajtásnál közreműködő országos főhatóságok és hivatalok helyi szerveire is.

(3) Az illetékes községi (városi) tanács végrehajtó bizottsága az elrendelt területi, szervezeti, vagy névváltoztatásról a helyileg szokásos módon értesíti a közvetlenül érdekelt lakosságot.

(4) Az elrendelt területi, szervezeti vagy névváltoztatást végrehajtó tanács végrehajtó bizottsága – szokásos hivatalos úton – a végrehajtásról 30 napon belül jelentést küld a Minisztertanácshoz.

*

Az 1949-es Alkotmánynak a tanácsok kormányzati felügyeletéről szóló, már idézett rendelkezésének megváltoztatása az 1953-ban hatalomra jutott Nagy Imre számára fontos cél volt. Az új miniszterelnök a választott helyi szervek fölötti államigazgatási gyámkodást a dolgozó nép alárendeltsége szimbólumának tekintette, így nem meglepő, hogy a Magyar Dolgozók Pártja 1954. május 24–30. között rendezett III. kongresszusán előadói beszédében bő teret szentelt e kérdésnek. Többek között megállapította: „Helyi tanácsaink államhatalmi feladatainak ellátását megnehezítette, hogy működésükben nem az országgyűlésnek vagy az Elnöki Tanácsnak voltak, sőt vannak ma is alárendelve (...) ezzel megsértettük a szocialista államszervezés egyik fontos elvét, amely a hatalmi szerveket helyezi az igazgatási szervek fölé.”⁴⁵

Ennek nyomán az országgyűlés az alkotmányt akként módosította, hogy „az egyes igazgatási szervek területi változásait az államhatalom szervei határozzák meg”. Egyúttal az Elnöki Tanács hatásköre a következő mondattal egészült ki: „legfelsőbb fokon irányítja az államhatalom helyi szerveinek munkáját.”⁴⁶ Ezzel egyidejűleg hatályba lépett az ún. „második tanácstörvény”, amely az 1954-es igazgatási területszervezési tvr. 4.§ (1) bekezdését felülírva megállapította, hogy a tanácsokat az Országgyűlés, illetve a NET általános irányító és legfelsőbb felügyeleti jogkörében irányítja. A területszervezési átalakítások tehát ettől kezdve a kormány helyett az Elnöki Tanács hatáskörébe kerültek.⁴⁷ Az 1954. évi 9. tvr. ezzel a módosítással maradt hatályban 1971-ig, amikor is az ún. „harmadik tanácstörvény”⁴⁸ 75.§ (3) bek. a) pontja hatályon kívül helyezte.⁴⁸ Sárospatak várossá nyilvánításakor tehát az 1954-es jogszabály – és végrehajtási utasítása – volt az irányadó.

Az Elnöki Tanács ma már kevéssé ismert államjogi konstrukció, ezért indokolt néhány szóval bemutatni. A testület a Szovjetunió államszervezetéből átvett az ún. kollektív államfői modellt honosította meg. Országgyűlést helyettesítő, egyben államfői szerv volt; előbbi funkciójában gyakorolta az országgyűlés jogkörét, ha az nem ülésezett. 21 főből állt: egy elnök (ő gyakorolta a hagyományosan egyszemélyi államfő által ellátott feladatokat), két helyettes

⁴⁵ A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1954. 431. o.

⁴⁶ 1954. évi VIII. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányának módosításáról = Magyar Közlöny, 1954. 73. szám, szeptember 25.

⁴⁷ 1954. évi X. törvény a tanácsokról = Magyar Közlöny, 1954. 73. szám, szeptember 25.

⁴⁸ 1971. évi I. törvény a tanácsokról = Magyar Közlöny, 1971. 11. szám, február 19.

elnök, egy titkár és 17 tag. Országgyűlési képviselőknek kellett lenniük, hiszen a parlament az alakuló ülésen, saját sorából választotta meg őket, a következő választásig terjedő ciklusra; első ízben 1949-ben.⁴⁹

Ami a városok jogállását illeti, az első tanács törvény alapján a városokat 1950-ben a járások alá rendelték, kivéve a kormány által közvetlenül a megyékhez rendelt városokat.⁵⁰ A második tanács törvény alapján 1954-ben megszüntették a járások alá rendelt városokat és létrehozták a járási jogú város kategóriát.⁵¹ Ezzel szinte egyidejűleg a kormány négy nagyvárost – köztük a borsodi megyeszékhelyet – kiemelt a többi közül és megyei jogú várossá nyilvánított.⁵²

Az 1960-as évek második felében a gazdasági reform hangulatában mind jobban magára találó helyi pártszervek és tanácsok egyre nyomatékosabban adtak hangot városfejlesztési igényeiknek. E tekintetben az a tény, hogy az Építésügyi Minisztérium elnevezése 1967. április 14-én Építésügyi és Városfejlesztési Minisztériumra változott, bátorítást adott. Az 1967. áprilisában megválasztott országgyűlés első téli ülésszakán, 1967. decemberében, a Magyar Népköztársaság 1968. évi költségvetéséről szóló törvényjavaslat vitájában több alkalommal szóba került a várossá nyilvánítások ügye, mint stratégiai jelentőségű fejlesztési kérdés. December 20-án Gonda György képviselő ezzel kapcsolatban a következőket mondta: „Az előző évek költségvetési vitáiban időnként hangot kapott a gyorsuló urbanizációs folyamat. Néhány éve a járási székhelyek fejlesztése, mint kívánatos és támogatásra érdemes ügy vetődött fel, ma azonban már számos helyen az építkezések üteme, a települések javuló rendezettségé, új közművek építése mutatja a bekövetkezett változásokat. Néhány ilyen településünk közelíti vagy már el is érte azt a színvonalat, amelynek alapján várossá lehetne egyeseket minősíteni. Hangsúlyozom azonban, hogy ennek végső megítélése semmiképpen nem lehet helyi, sokszor elfogult vélemény tárgya, ennek csak az objektív körülmények elbírálása lehet forrása. De ott, ahol ez adott, és nemcsak elfogult érvek, hanem tények szólnak a várossá minősítés mellett, ott lehetővé kellene tenni ezt a változást. Ez olyan belső erőt adna településeink igényes gyarapodásához, amiről nem lenne szabad lemondani.”⁵³

A nem sokkal őt követő hozzászóló, Valter Imre képviselő néhány általános megállapítást követően még konkrétabban fogalmazott: „Siófok megérett arra, hogy város legyen, mert ezt kívánja a megye érdeke, ezt kívánja a lakosság és maga az élet is.”⁵⁴

A vita tovább folyt. Két nappal később Böhm József képviselő – ismét Somogy kapcsán – kijelentette, hogy „a lakosságnak ott, helyben kell élet- és foglalkoztatási lehetőséget biztosítani. Erre pedig a jelenleg rendelkezésre álló eszközeink realisabb alapokon való elosztásával megvan a lehetőségünk. Rendkívül nehéz helyzetet teremt, és megyénk fejlődését hátrányosan befolyásolja, hogy a városi lakosság aránya csupán 15 százalék, a 362 ezer lakosú megyében egy város van. Ha a várossá nyilvánítás során korábban országosan előre is szaladtunk, olyan helységeket, járási székhelyeket, mint például Siófok, Nagyatád, – ahol a várossá nyil-

⁴⁹ Vö.: Ádám Antal: A Népköztársaság Elnöki Tanácsa. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.

⁵⁰ 143/1950. (V.18.) M.T. rendelet a megyei tanácsok, valamint a budapesti városi tanács felállításáról és működésük megkezdéséről; 196/1950. (VII.25.) M.T. rendelet a budapesti városi kerületi, a járási és a városi tanácsok felállításáról és működésük megkezdéséről

⁵¹ 1954. évi X. törvény a tanácsokról = Magyar Közlöny, 1954. 73. szám, szeptember 25.

⁵² 12/1954. NET határozat Miskolc, Debrecen, Pécs és Szeged városoknak megyei tanácsi jogú városként közvetlenül a Népköztársaság Elnöki Tanácsa alá rendeléséről = Magyar Közlöny, 1954. 75. szám, október 1.

⁵³ Az Országgyűlés 8. ülése, 1967. december 20-án, szerdán. In: Az 1967. évi április hó 14-ére összehívott országgyűlés naplója. Hiteles kiadás. I. kötet, 1–20. ülés (1967. IV. 14 – 1968. XII. 19.). Budapest, 1975. 587–588. o.

⁵⁴ Uo. 615. o.

vánítás feltételei lényegében jelenleg is adottak, igazgatási létszámfeltételei megteremthetők – városná kellene nyilvánítani. Egy adott területen a város hiánya az egész terület gazdasági, kommunális, kulturális, egészségügyi helyzetére, társadalmi struktúrájára hátrányosan hat. A mi megyénk viszonylagos elmaradottsága, elnéptelenedése – jelentős mértékben – úgy ítéljük meg –, erre is visszavezethető.⁵⁵

Vályi Péter pénzügyminiszter válaszában kijelentette: „a tanácsokkal összefüggő kérdés-csoport, ami itt többször hangot kapott: a városiasodásnak a kérdése. Valóban az országban igen sok olyan község van, amely lassacskán megérlelődik, érik azzá, hogy városná váljék. Én nem hiszem, hogy bárkinek is a kormányban volna valami kifogása ez ellen. És nem hiszem, hogy a Pénzügyminisztériumnak volna valami kifogása ez ellen. Itt egy dolgot kell figyelembe venni. Kívánatos dolog és örömdetes dolog az urbanizálódás, nagyobb községeinknek kulturáltabbá, kommunális szempontból jobban ellátottá váló válása, de ugyanakkor azt is tudni kell, hogy kommunális célokra, kulturális célokra, igazgatási célokra mi meghatározott alapokkal, meghatározott pénzügyi eszközökkel rendelkezünk. Én úgy fordítanám meg ezt a kérdést, hogy amennyiben a megyék és az illető községek rendelkezni fognak az új rendszer keretén belül megfelelő pénzügyi alapokkal, amelyekkel tényleg alá lehet támasztani valamely községnek városná válását, akkor nem lesz akadálya azt hiszem senki részéről sem, hogy ez megvalósuljon.”⁵⁶

Vályi Péter bejelentése növelte a képviselők és a helyi politikusok kezdeményezési bátorságát. Pozitív kicsengésű válasza mindazonáltal kormányálláspontot tükrözött, mert – mint az alább közölt dokumentumból kiderül – a kormány már 1965-ben feladatul szabta a kérdéskör vizsgálatát, nyilvánosságra nem hozott határozatban. A parlamenti vita hatására 1968 elején újabb titkos kormányhatározat született. Ennek nyomán a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya hamarosan elkészítette az előterjesztést a városná nyilvánítások menetrendjéről. Az 1968. május 14-én kelt, szigorúan titkos minősítésű „Tájékoztató egyes községek városná alakítása tárgyában” című dokumentumot teljes terjedelemben közöljük:

1. számú dokumentum⁵⁷

Minisztertanács

Tanácsszervek Osztálya

Szigorúan titkos

Tájékoztató egyes községek városná alakítása tárgyában

1. A Kormány 1965-ben 3178/1965. szám alatt határozatot hozott a tanácsszervek munkájának továbbfejlesztéséről. E határozat 9. pontjában foglalt feladatok között egyes községek városná alakításának kérdéseit is meg kellett vizsgálni.⁵⁸

⁵⁵ Az Országgyűlés 10. ülése, 1967. december 22-én, pénteken. In: Az 1967. évi április hó 14-ére összehívott országgyűlés naplója, i. m. 769–770. o.

⁵⁶ Uo. 789. o.

⁵⁷ MNL XIX-A-2-f-467-1968 493.d. 32/1968.I.TÜK. Gépirat, 3 o. Az iraton szereplő kéziratos bejegyzéseket szögletes zárójelbe tett dőlt betűvel jelzem.

⁵⁸ A határozat elolvasható: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MNL_OL_XIX_A_83_b_377_3146_3190/?pg=274&layout=

2. A határozat végrehajtásának előkészítésére a Tanácsszervek Osztálya szervezésében az érdekelt minisztériumok képviselőiből, valamint más szakemberekből bizottság alakult. A bizottság megállapította a települések városi jellegének vizsgálata során alkalmazandó módszereket, a városi jelleg fő kritériumait, majd ezek érvényesítésével a Várostervező Vállalat⁵⁹ részletes elemzéseket dolgozott ki a számításba vehető községekről. Ennek alapján a bizottság 12 községet tartott alkalmasnak arra, hogy viszonylag rövid időn belül a városok sorába kerüljön:

1. Baranya megyében: Szigetvár, 2. Békés megyében: Békés, 3. Békés megyében: Szarvas, 4. Borsod megyében: Tizzaszederkény, 5. Győr megyében: Kapuvár, 6. Pest megyében: Gödöllő, 7. Somogy megyében: Siófok, 8. Szabolcs megyében: Kisvárd, 9. Szabolcs megyében: Mátészalka, 10. Tolna megyében: Dombóvár, 11. Vas megyében: Sárvár, 12. Veszprém megyében: Tapolca.

A bizottság távolabbi perspektívában még további 14 község várossá alakítását látta reálisnak. A vizsgálat alapján a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya tárgyalta a megyei pártbizottságokkal és a tanácsi vezetőkkel. Néhány esetben a várossá szervezést össze kellett volna kapcsolni egyes járások átszervezésével, megszüntetésével. Néhány megye más községek várossá alakítására is tett javaslatot, mint pl. Fejér megye: Mór; Veszprém: Balatonfüredre stb. E javaslatok utólag ugyancsak hasonló módon vizsgálatra kerültek. Megállapítható volt, hogy ezen újabb javaslatok perspektívában nem megalapozatlanok, azonban a városi színvonal elérése érdekében még egy bizonyos időszakon át fokozottabban kell fejleszteni közműményeiket és közműveiket.

3. A tárgyalások eredményeként az eredetileg javasolt 12 község közül 5 (Szigetvár, Szarvas, Tizzaszederkény, Gödöllő, Tapolca) várossá alakult 1963–1966-ban. A jelzett többi község várossá alakulása lekerült a napirendről, elsősorban a nagy községek városias fejlesztésére fordítható beruházási eszközök viszonylagos korlátozottsága miatt. Időnként azonban ismételten újabb javaslatot tesznek az érdekelt megyei szervek.

4. Ez év elején – az Országgyűlés 1967. decemberi ülészekán elhangzott több hozzászólás és javaslat alapján – a Kormány is foglalkozott e kérdéssel; 3008/1968. számú határozatának 2. pontja szerint: „Több járási székhely és nagyobb község (pl. Siófok, Nagyatád) az utóbbi évek fejlődése eredményeképpen megközelítette a várossá alakulás szintjét. Az építésügyi és városfejlesztési miniszter és a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya vezetője az érdekelt megyei tanács végrehajtó bizott-

⁵⁹ Helyesen: Városépítési Tervező Vállalat, amely 1967. január 1-től, tehát a feljegyzés keletkezésekor már a Városépítési Tudományos és Tervező Intézet (VÁTI) nevet viselte.

ságokkal vizsgálja meg azokat a községeket, amelyek várossá alakításukhoz saját fejlesztési alapjukból a feltételeket biztosítani tudják, s az átszervezésekre folyamatosan tegyenek javaslatot." E határozat végrehajtásaképpen - elsősorban a 2. pontban felsorolt, de még várossá nem szervezett községek tekintetében - a tárgyalások eredményétől függően folyamatosan készülnek majd a várossá szervezésre vonatkozó javaslatok.

Budapest, 1968. május 14.

(saját kezű aláírás)

Dr. Dallos Ferenc

a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya vezetője

[Egységes fejlesztési terv lesz a IV. ötéves T[erv]-re.]

A fenti előterjesztés Sárospatak szempontjából legfontosabb üzenete az, hogy 1965-ben még nem szerepelt a kormány által rövid távon várossá alakítandó 12 település között, ugyanakkor a szövegből nem derül ki, hogy a hosszú távon fejlesztendő további 14 község között ott volt-e. Másrészt az előterjesztés világossá teszi, hogy időközben a „tizenkettek” többségének várossá alakítása is lekerült a napirendről, amely viszont impliciten arra is engedhetett következtetni, hogy újra megnyílt a pálya mindenki számára.

Sárospatak, a Trinitárius kolostor

Sárospatak

IV.

Sárospatak helyzete
és várossá nyilvánításának
előzményei, 1956–1967

Sárospatak várossá nyilvánítási folyamatának bemutatását az azt megelőző évtized eseményeivel kell kezdenünk. Ennek keretében előbb az 1957-es országgyűlési interpellációt, majd a település 1945 utáni bő két évtizedének fejlődését a számok segítségével bemutató 1968-as levéltári dokumentumot közlöm. Ezt követően Lázár István Sárospatakról 1962-ben megjelent szociográfiai látéletét teszem közzé, mint pontos tükörképet. Az 1950–60-as évek oktatási és kulturális eseményei, valamint a pataki öregdiák-mozgalom akciói további fontos adalékokkal szolgálnak. Végül a település iparfejlesztési lehetőségeit kibővítő 1967-es kormányzati intézkedésről lesz szó.

*

1956–57 folyamán a település több szempontból országos figyelmet kapott. 1956. május 20-án került sor a Sárospataki Református Kollégium – akkori nevén állami Rákóczi Gimnázium – alapítása 425. évfordulójának köszöntésére; 1957. június 23–26-án centenáriumi ünnepséget tartottak az 1857-ben alapított Tanítóképzőben. Mindkét eseményre állami protokoll és kitüntetések átadása mellett került sor.⁶⁰ 1957. október 20-án a megyében és helyben lakó harmincötezer (!) fős tömeg előtt tartottak Kádár-kormányt támogató Hazafias Népfrent-nagygyűlést a Várkertben. A program szónokai Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke és Münnich Ferenc első miniszterelnök-helyettes voltak, kíséretükben Somogyi Miklós SZOT-elnökkel, csehszlovák, román és szudáni diplomatákkal, illetve osztrák és szovjet politikusokkal – a két utóbbi szintén felszólalt. Az államfő köszöntötte a pataki kollégium ifjúságát és tanári karát, és hangsúlyozta: „az ország gazdasági helyzete megköveteli, hogy nagyobb gondot fordítsunk Hegyalja (...) problémáira” s ennek érdekében „a felső hatóságoknak (...) mindent meg kell tenniük.”⁶¹ Ezen előzmények után, 1957. december 21-én Sárospatak országgyűlési képviselője, a politikusként befolyásos Mihályfi Ernő⁶² interpellációt intézett a kormányhoz Sárospatak városi jogállásának visszaállítása ügyében.

Interpelláció az országgyűlésben, 1957.

Az 1957. december 21-ei parlamenti ülésen jelen volt Dobi István államfő, Kádár János, az MSZMP KB első titkára, miniszterelnök, Münnich Ferenc első miniszterelnök-helyettes, Apró Antal miniszterelnök-helyettes, továbbá Antos István pénzügy-, Biszku Béla belügy-, Czottner Sándor nehézipari, Csergő János kohó- és gépipari, Dögei Imre földművelésügyi, Kisházi Ödön munkügyi, Kossa István közlekedés- és postaügyi, Kovács Imre élelmezésügyi, Nagy Józsefné könnyűipari, Nezvál Ferenc igazságügy-, Révész Géza honvédelmi, Tausz János belkereskedelmi, Trautmann Rezső építésügyi miniszterek és Kiss Árpád, az Országos Tervhivatal elnöke. Az interpellációt és a reá adott miniszterelnök-helyettesi választ teljes terjedelmében közöljük:⁶³

⁶⁰ Vö.: Bolvári-Takács Gábor: Konzolidált hagyomány. Iskolaalapítási évfordulós ünnepségek Sárospatakon, 1956–57 = Sárospataki Füzetek, 17. évf. 2013. 3. szám, 105–109. o.

⁶¹ Harmincötezen a Hegyaljai Napok népfrent-nagygyűlésén = Népakarat, II. évf. 247. szám, 1957. október 22. 2. o.; Hegyalja népe bizakodva tekint a jövőbe. Ünnepi nagygyűlés Sárospatakon = Népszabadság, II. évf. 249. szám, 1957. október 22. 5. o.

⁶² Mihályfi Ernő (1898–1972) politikus, 1947-ben tájékoztatásügyi, majd külügyminiszter, 1949–51-ben és 1958-tól haláláig a Magyar Nemzet főszerkesztője, 1951–58-ban népművelési, illetve művelődésügyi miniszterhelyettes, egyidejűleg 1955–56-ban a Hazafias Népfrent főtitkára.

⁶³ Az országgyűlés 42. ülése 1957. december 21-én, szombaton. In: Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott országgyűlés naplója. Hiteles kiadás. II. kötet. 28–51. ülés. (1956. VII. 30. – 1958. IX. 26.) Budapest, 1967. 2233–2235. o.

„[Rónai Sándor] Elnök: Tisztelt Országgyűlés! Napirendünk szerint következik az interpellációk előterjesztése. Az első interpelláló Mihályfi Ernő képviselőtársunk, aki Sárospatak várossá minősítése tárgyában a kormányhoz intéz interpellációt. Mihályfi Ernő képviselőtársunkat illeti a szó.

Mihályfi Ernő: Tisztelt Országgyűlés! Sárospataki választóim megbízásából terjesztem az Országgyűlés és a kormány elé kérésüket, hogy Sárospatak ismét város legyen. Sárospatak évszázadokon át város volt. A XIII. századtól kezdve minden történeti feljegyzésben városként szerepel, és ettől a városi rangjától csak a kiegyezés után, a XIX. század utolsó évtizedeiben fosztották meg. (*Zaj.*)

Elnök: Figyelmet kérek!

Mihályfi Ernő: Szabadságharcainkban és művelődéstörténetünkben jelentős szerepet vitt Sárospatak, mint Rákóczi vára és mint több évszázados iskolaváros, amelynek kollégiumában Comenius is éveken át tanított. Sárospatak lakóinak kérése nem presztízs-szempontra alapul, nem is csak a múlt haladó hagyományainak helyes tiszteletben tartását jelenti. Sárospataknak nemcsak a múltja, hanem a jelene is indokolja ennek a kérésnek teljesítését. Sárospatak ma is jelentős központja művelődésügyünknek, több iskola működik ott csaknem 3000 tanulóval.

Fontos gyakorlati jelentősége is van annak, hogy Sárospatak községből ismét város lehessen és így őrizhesse meg továbbra is azt a kulturális színvonalat, amelyet lakói évszázadokon át megteremtettek és felszabadulásunk után fokozni tudtak. A gyakorlati tényezők közül egyet említék csak meg. Lehet, hogy furcsán hangzik, de azért ennek is van jelentősége.

Aki szombaton délután végigmegy Sárospatak főutcáján, örömmel látja, hogy felsöprik, kitisztítják a Fő utcát⁶⁴ és a szemetet az út szélén kupacokba rakják. Ezek a kupacok azután ott maradnak és egy héten át a szél és a közlekedő járművek szétszórják. A következő szombaton megint összesöprik és kupacokba rakják. A község költségvetése ugyanis nem teszi lehetővé a szemétfuvarozás megszervezését, a város költségvetése ezt lehetővé tenné.

Idegenforgalmi szempontból is fontos ez a kérdés. Nagyon sok külföldi látogatója Sárospatakot, ahol Magyarország legszebb, legfontosabb műemléke, a Rákóczi vár van, benne művészeti alkotóotthon. Sok kulturális intézménye is van a városnak. Sárospatak szorgalmas és szocializmushoz hű dolgozói, az üzemek és a hegyaljai szőlők munkásai, az ottani értelmiség, köztük a pedagógusok, megérdemlik ennek a kérésnek a teljesítését. Amikor legutóbb, október 20-án politikai nagygyűlés volt Sárospatakon – több mint ötvenezren⁶⁵ vettek részt ezen a rendkívül lelkes gyűlésen –, amelynek szónokai Dobi István és Münnich Ferenc elvtársak voltak, Sárospatak azt remélte, hogy ott a szónokok már be fogják jelenteni – ez a hír volt elterjedve –, hogy Sárospatak ismét város lesz. (*Derűltség.*) Akkor ez nem történt meg, de remélem, most olyan választ fogok kapni a kormánytól, amely ezt az ígéretet tartalmazni fogja.

Kérdezem tehát sárospataki választóim megbízásából a kormánytól: lehetséges-e Sárospatak dolgozói kérésének a teljesítése? Én támogatom ezt a kérést és kérem is teljesítését, mert meggyőződésem szerint ez jóvátenne egy intézkedést, amelyet az elmúlt évtizedekben, a Horthy-korszakban a község lakóinak állandó kérése ellenére sem voltak hajlandók megváltoztatni.

Elnök: Az interpellációra a Minisztertanács képviselőjében dr. Münnich Ferenc elvtárs, a Minisztertanács első elnökhelyettese válaszol.

Dr. Münnich Ferenc: Tisztelt Országgyűlés! Az interpelláló nagyon meggyőző érvekkel támogatja azt a kérést, amelyet én különösen megérték, hiszen én is erről a vidékről való va-

⁶⁴ Helyesen: főutcat

⁶⁵ A sajtó 35 ezer résztvevőről írt.

gyok.⁶⁶ Értékelem a történelmi múltat, a szőlőtermelés jelentőségét, (*Derültség.*) még a szél által széthordott kupacok is megrendítően hatottak rám. (*Derültség.*) Ez a dolog kedélyesebb része. Tisztában vagyunk Sárospatak nagy történelmi múltjával is. Ez a kérés igazán nagyon alaposan meg van indokolva mind a Sárospatakiak, mind nagyszerű képviselőjük részéről.

Azonban van a dolognak egy kis hibája, mégpedig az, hogy még körülbelül 16 község kéri ezt a jogot, s közöttük – ami a történelmi múltat illeti – ott van például Szigetvár, amelyhez történelmi múltunk egyik legnagyobb részét kapcsolódik. Ott van Kunszentmárton, ahol Petőfi verseinek egy része született. Szóval nekünk igen sok történelmi helyünk van. Szerencsére szőlő is van a legtöbb helyen, (*Derültség.*) ezt is fel lehetne hozni. De ismétlem: az a baj, hogy még mintegy 16 község kéri várossá avatását, s ez hozzávetőleges számítások szerint körülbelül 30-35 millió forintot jelent a költségvetésben.

Még egy másik baj is van, az, hogy 64 városunk van⁶⁷ és azok közül csak 24 olyan, amelyet városnak lehet nevezni. De ott is nagy hiányosságok vannak a kommunális berendezések terén. Sok mindent kell tenni, hogy azok urbanizálódjanak és tényleg városok, kultúrközpontok legyenek. Ha mi Sárospatakot – bár nagyon szívesen javasolnám, de nem lehet nem látni az egészet – várossá avatjuk, megindul az áramlás, a kérvényezések, küldöttségek a többi 16 községtől. (*Kiss Károly: Talán a szemétkupacokat kellene megoldani.*) Nagyon helyes lenne, ha Sárospatak lakói, akik nagyon szeretik városukat, gyűjtésből vennének egy szép kocsit, amelyik gyűjtené a szemetet, akkor az a kupacok kérdését megoldaná.

Tehát ezekre a szempontokra való tekintettel nem tudom javasolni ennek a kérésnek az elfogadását. Azonban mindenesetre helyes volna, hogyha az országgyűlés illetékes bizottsága foglalkozna ezzel a kérdéssel, tanulmányozná és perspektíváiban oldaná meg... És megállapítaná a sorrendet is, hogy hol kell ezt kezdeni. Lehet, hogy éppen Sárospatakon. (*Taps.*)

Elnök: Kérdezem az interpelláló Mihályfi Ernő képviselőtársunkat, tudomásul veszi-e a választ?

Mihályfi Ernő: A választ tudomásul veszem.

Elnök: Interpelláló képviselőtársunk a választ tudomásul vette, az országgyűlés is tudomásul veszi.”

A fentiekhez aligha szükséges kommentárt fűzni. A kormány láthatóan nem vette komolyan a sárospatakiak igényét, és adott körülmények között ezen nem is csodálkozhatunk. 1957 végén a nemzetközileg elszigetelt, politikailag még bizonytalan MSZMP és a kormány vezetőinek kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogy erkölcsi igazságot szolgáltatassanak egy olyan határszéli kistelepülésnek, amely még csak nem is „szocialista iparvidéken” fekszik. Mihályfi Ernő interpellációja azonban, ha másra nem, arra jó volt, hogy a későbbi lobbizások során hivatkozási alapként szolgáljon.

Sárospatak fejlődése 1945-től 1968-ig a számok tükrében

Sárospatak 1945 utáni fejlődéséről átfogó képet ad az 1968. július 29-ei keltezésű terjedelmes dokumentum, amelyet Tóth József tanácselnök jegyzett, s amely a Sárospatak várossá nyil-

⁶⁶ Münnich Ferenc 1886-ban a Fejér megyei Seregélyesen született, de Tokajban nőtt fel, ahová apját állatorvosként kinevezték. Nyíregyházára járt gimnáziumba, diákéveiben verseket írt, szerkesztette a Tokaj és vidéke c. lapot, publikált a sátoraljaújhelyi Felsőmagyarországi Hírlapban. Eperjesi jogi tanulmányai után Tokajban volt ügyvédjelölt. Vö.: Münnich Ferenc: Viharos út. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 7–9. o.

⁶⁷ Helyesen: 62 város

vánítását kimondó elnöki tanácsi határozat meghozatala után egy hónappal készült. A kései összeállítás okát csak találgathatjuk, de nem kizárt, hogy a sajtó számára, illetve az augusztus 20-ai városavató ünnepségre készült. Az iratot teljes terjedelemben közöljük. A későbbiek során – a várossá nyilvánítási folyamat dokumentumai között – számos adat visszaköszön majd, korábbi keltezéssel, ami azt bizonyítja, hogy az adatok július 29. előtt is rendelkezésre álltak, csak nem összegezték őket.

2. számú dokumentum⁶⁸

Adatgyűjtés Sárospatak fejlődéséről

Sárospatak jellemzőbb adatai:

Lakosság száma: 14.083 fő (Ebből férfi 6815, nő 7268 fő)

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása	1960. évben (fő)	1968. évben (fő)
1. mezőgazdaság	5327	4651
2. ipar	2059	2615
3. építőipar	1087	1087
4. közlekedés	1983	2183
5. kereskedelem	790	910
6. egyéb foglalkozás	2837	2637

Lakáshelyzet:

Családok száma: 4022 db

Lakóházak száma: 3049 db

Lakások száma: 3818 db

Szobák száma: 5489 db

Fenti lakásokból 1963–67. években 131 lakás kizárólag magán-erőből és 97 lakás állami kölcsönrel épült. 1945 óta összesen 887 lakás épült magán-erőből és OTP kölcsönrel és 32 lakás állami beruházással. (1120 lakás, azaz 810 lakóház 1900 előtt épült).

A község területe:

Összterülete: 24.256 kh

Szántó	11.285 kh
Szőlő	701 kh
Gyümölcsös	883 kh

⁶⁸ MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1680/1968. gépirat, 12 o.

Erdő	4.134 kh
Rét	1.117 kh
Belterület	1.231 kh
Legelő	2.155 kh
Kert	298 kh
Fanet (<i>sic!</i>)	2.452 kh

A lakosság számából keresőképes férfi: 4.176 fő, nő 4.288 fő. Rendszeres kereseti tevékenységet folytat: férfi 3.872, nő 2.955. A községen kívül eső területeken lévő munkaterületeken dolgozó férfi: 1.022 fő, 172 fő nő. 1966-ban a nyugdíjasok száma: 1.369 fő, 1968-ban 1.491 fő.

Sárospatak 1944. évi december 16-án szabadult fel.

Az 1945-1968. években elért fejlesztés részletezése

1. Mezőgazdaság

1945. évben alakult meg a Földosztó Bizottság, elnöke Krizsán Gusztáv volt. Az első földigénylők száma 815 fő volt. A nagybirtokosoktól igénybe vett 8.000 kh területből a legelső kiosztás során 5000 kh terület lett felosztva. A felszabadulás előtt földesurak birtokában Sárospatak határában 11.000 kh föld volt.

A község szocialista mezőgazdasági üzemei:

1. Bodrogközi Állami Gazdaság területe	7.279 kh
2. Zemplénhegységi Állami Erdőgazdaság	1.460 kh
3. Négy termelőszövetkezet	13.359 kh

A) A Bodrogközi Állami Gazdaság 1949. évben lett megszervezve 450 kh területtel, 285 fő dolgozóval. A kiuzsorázott földek hozama nagyon csekély volt, ezért elsősorban a földek termőképességének fokozása érdekében történtek kellő intézkedések. Akkor az átlaghozam alig érte el kalászosokból a 6-7 q-ás átlagot. Gazdálkodása veszteséges volt. 1957. évben az ÁG már 5.834 kh területen 595 dolgozóval 40 db mezőgazdasági géppel – főleg traktorokkal – gazdálkodott. Az 1957. évi vagyonmérlege 50.147 MFt volt. 1967. évben 7.345 kh területen gazdálkodik 1.053 fős átlaglétsszámmal. 1967. évi vagyonértéke 140.653.000,- Ft, melyből erőgép 73, gép, felszerelés értéke 13.794.000,- Ft. Az 1967. évi nyeresége 3.149.000.-Ft. 1950 óta összesen 998 kh gyümölcsöst telepített. Az 1963-1966. években összesen fejlesztésekre 20.269.000,- Ft-ot fordítottak.

B) Termelőszövetkezetek:

1949. évben a községben két termelőszövetkezet alakult 96 taggal és 944 kh földterülettel. (Ez a község összterületének 6,4%-a.) 1961. év elején a község területének 98%-a került a termelőszövetkezetek, illetőleg szocialista szektorok kezelésébe. 1961. év végén hat termelőszövetkezet volt, ezek együttes vagyona az év végén 9.100.000,- Ft. 1965. évben a közös vagyonuk értéke: 60.000.000,- Ft, 1967. évben 62.300.000,- Ft. A Tsz-ek beruházási eredményei 1963-1966. években:

Épületfejlesztés 9.887.000,- Ft

Gépesítés-fejlesztés 8.043.000,- Ft

Tenyészállat fejlesztés 3.996.000,- Ft

A géppark-fejlesztés eredményei	1961. évben	1966. évben	1968. évben
Szántó traktorok száma	8	9	10
Univerzál traktorok, autók száma	10	49	75
Kombájnok száma	-	-	17

A gabona aratását 1961. évben 80%-ban kézi erővel végezték a Tsz-ek, 1966. évben már 98%-ban gépi erővel végezték a gabona aratását és 1968. évben a gabona teljesen gépi erővel lett betakarítva. A Tsz-ek 1961. évben 1 kh szántó területre 110 kg műtrágyát, 1966. évben 350 kg műtrágyát használtak fel. 1961. évben a Tsz-ek öntözött területtel nem rendelkeztek. 1966. évben már 80 kh beépített öntözőberendezéssel ellátott területen gazdálkodnak és 5 db hordozható öntöző felszerelésük van.

A Tsz-ek termékértékesítése is egyre nő:

A főbb termékek értékesítési adatai	1961. év	1966. év	1967. év
Hízott sertés	1.419	1.696	1.420
Hízómarha	348	452	284
Baromfi, q	209	1.296	1.712
Tej, hl	1.618	3.945	4.750
Tojás, db	30.000	1.125.000	1.003.000

1966. évben a Tsz-ek kenyérgabona össztermésük 41,2%-át, 1967. évben 45,7%-át értékesítették az állam felé. Az Állami Gazdaság tervbe vette 400 vagonos hűtőtérrel és 800 vagonos feldolgozást biztosító almamanipuláló (*sic!*) telep építését. Most folynak az előkészületek az 58.000 M forintos létesítmény

építésének megszervezésére. (Ez idő szerint még nem kapták meg a hitelt.)

2. Ipar

1945. előtt Sárospatakon a következő ipari üzemek működtek:

1. Malom 20 fővel
2. Téglagyár 40 fővel
3. Szeszfőzde 15 fővel

1945 előtt összesen 305 kisiparos volt Sárospatakon 50 segéddel és 96 tanulóval. 1950–51. években alakultak a kisipari termelőszövetkezetek. Jelenleg a község területén 7 minisztériumi üzem működik 609 dolgozóval, 5 tanácsi ipari üzem működik 456 dolgozóval, 5 szövetkezeti üzem működik 752 dolgozóval. Jelentősebb fejlődés a következő üzemeknél van.

	1960. évben	1966. évben	1967. évben
Ruházati KTSZ dolg. száma	117 fő	212 fő	519 fő
Faipari Vállalat dolg. száma	68 fő	182 fő	266 fő

Várható évi termelési érték: 1968. évben 200 M Ft.

Folyamatban lévő ipartelepítések:

- 1) Folyamatban van az ÉMÁSZ⁶⁹ Üzemigazgatóság 6 M Ft költséggel épülő telephelye. Az üzem kb. 500 főt foglalkoztat a hozzá tartozó területen.
- 2) Még a folyó évben megkezdí működését a Tokaji Fémipari KTSZ kihelyezett üzeme 120 dolgozóval.
- 3) 1969. január 1-től a Gépállomás építményeinek átvételével megkezdí kb. 400 fővel a Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyár kihelyezett üzeme működését és 1970-ig kb. 1.200 főt foglalkoztató üzemmé fejleszti.
- 4) Továbbfejleszti üzemét a Faipari Vállalat és 1970-ig még további 50 fő foglalkoztatását teszi lehetővé.
- 5) Tervezés alatt van az Erdőgazdaság 110 főt foglalkoztató farostlemez üzeme, mely 1969-ben kezdi meg üzemelését. 1973-ban várható termelési érték 500 M Ft. Ipari munkások számának növekedése az 1968. évi 2.600 főről várható 4.500 főre.

3. Kereskedelem

A felszabadulás előtt Sárospatakon 32 magánkereskedő látta el a kereskedelmi feladatokat, kis alapterületű helyiségek-

⁶⁹ Észak-Magyarországi Áramszolgáltató Vállalat

ben. Az üzletekben a tulajdonosokon kívül 25 tanuló végezte a szolgáltatási feladatokat. 1946-ban 1 üzlettel indult a földművesszövetkezeti kereskedelem és 5 üzleti egységgel az állami kereskedelem. 1962. évben kialakított területrendezés során az állami kereskedelem megszűnt és Sárospatak egész területén a kereskedelmi, valamint a vendéglátóipari tevékenység ellátását a Földművesszövetkezet kapta meg. 1963–1967 években az FMSZ 4.490.000,- Ft-ot fordított az üzletek korszerűsítésére, belső berendezések és épületek felújítására. Ma a kereskedelmi szolgáltatást az FMSZ kezelésében összesen 47 üzletegység látja el 125 dolgozóval. Az FMSZ folyamatosan korszerűsíti üzletegységeit és ma már több szépen berendezett üzlet látja el a lakosságot élelemmel, iparcikkal. Ilyenek a cipőbolt, zöldséges bolt, műszaki-vas bolt. Az egyre növekvő forgalmat azonban már nem tudják a kulturált igényeknek megfelelően lebonyolítani, ezért tervbe vették egy műszaki és egy ABC áruház építését. Az építés előkészületei folyamatban vannak. (Tervek készülnek – kisajátítások, helykijelölés megtörtént.) Magánkereskedők száma: 3 fő.

Vendéglátóipar:

A felszabadulás előtt csak magán vendéglők látták el a vendéglátói feladatokat. 1946-ban állami és FMSZ 5 vendéglátó egysége kezdte meg működését. 1954-ben az állami vendéglátóipari működés megszűnt és átvette a Földművesszövetkezet az egész község területén a vendéglátóipari szolgáltatási feladatok ellátását. 1961-ben Turista szálló és vendéglő nyílt Sárospatakon 68 szállóhellyel 120 adagos vendéglővel. Jelenleg nyáron 108, télen 68 szállást tud biztosítani. Az FMSZ kezelésében jelenleg 18 vendéglátó-egységgel látják el a vendéglátóipari tevékenységet, 83 dolgozóval. 1968. évben nyílt meg a „Borostyán” szálló-vendéglő, 65 személy részére szállást és 350 személy részére ellátást biztosít. A szálló a volt Trinitárius kolostor romos épületéből lett kialakítva. 9.500.000 Ft-os költséggel ma a külföldiek által is szívesen igénybe vett reprezentatív szálló-vendéglőként működik. Az FMSZ a kisvendéglők korszerűsítésére 1963–67. években 1.200.000,- Ft-ot fordítottak. (sic!)

A vendéglátóipari és kereskedelmi hálózat fontosabb adatai:

Évi forgalom (Ft)	1963. évben	1966. évben	1967. évben
Élelmiszer	28.037 M	33.625 M	41.618 M
Ruházat	25.362 M	27.748 M	39.405 M
Iparcikk	28.802 M	32.312 M	39.405 M
Vendéglátóipari forgalom	15.171 M	18.100 M	19.831 M

A tartós fogyasztási cikkek forgalmára jellemző adatok:

Eladott cikkek (db)	1963. évben	1966. évben	1967. évben
Rádió	316	425	389
Televízió	263	370	371
Mosógép	276	422	387
Porszívógép	62	119	101
Gáztűzhely	–	357	513
Hűtőszekrény	46	131	161

A sárospataki kereskedelmi hálózat, beleértve a vásári és egyéb árusítások forgalmát is, a következőképpen alakult 1967. évben. Az összkereskedelmi hálózati forgalom: 131.406.600,- Ft. Az össz-vendéglátóipari forgalom: 21.031.000,- Ft. Egy lakosra jutó évi forgalom: 10.826,- Ft. A község kereskedelmi vonzókörzete 20 községre terjed ki, melynek összlakossága: 31.128 fő.

4. Oktatás – népművelés

A községben működő oktatási intézmények adatai	1960. évben		1967. évben	
	nevelő	tanuló	nevelő	tanuló
Tanítóképző Int.	21	52	24	193
Gimnázium	37	809	45	1.010
Tanítóképző gyak. isk.	16	240	15	253
Kisegítő isk.	9	136	10	108
Belterületi ált. isk.	60	1.306	65	1.360
Külterületi ált. isk.	20	525	14	256
Iparitanuló isk.	–	–	4	480
Napközi otthonos óvoda	5	120	6	120

Oktatási intézmények kollégiumai	1960. évben	1967. évben
Tanítóképző Intézet	80	142
Gimnázium	473	664
Ált. isk. körzeti kollégium	–	95

Napköziotthonok	1960. évben tanuló	1967. évben tanuló
Tanítóképző gyak. isk.	–	80

Ált. isk. körzeti kollégium	240	290
-----------------------------	-----	-----

1. Tanítóképző intézet korábban a volt sárospataki Főiskola kezdeményezésére (Erdélyi János) 1857. évben lett szervezve egyházi fenntartásban. 1945 után folytatta működését, mint ref. egyházi középfokú tanítóképző. Az iskolák államosítása után 1960-ig középfokú ötosztályos tanítóképzés folyt az intézetben. 1960-1965. években összesen 15.899.000,- Ft költséggel új korszerű 110 férőhelyes kollégium épült és az intézet központi fűtést kapott és teljesen felújítást nyert. A régi kollégiumi rész korszerűsítése, valamint az új tornaterem építése és víz, csatornahálózat rekonstrukciójára összesen 4.995.000,- Ft-ot fordítottak. *(sic!)*

2. A gimnázium kollégiumainak korszerűsítésére, valamint a nyelvi laboratórium berendezésére az 1963-1966. években 1.800.000,- Ft-ot fordítottak.

3. Az általános iskolák felújítására, az ált. iskolai körzeti kollégium létrehozására az 1963-1960. években 1.600.000,- Ft lett fordítva.

4. A korszerűtlen, zsúfolt tantermi ellátottság megszüntetése érdekében a folyó évben kezdődik a 16 tantermes iskola építése kb. 9.000 M forintos beruházással. (A tervek készen vannak, az építőhely biztosítva van, a kivitelezés megkezdésének nincsen akadálya, mielőtt megkötik a kivitelező vállalattal a kiviteli szerződést.)

Népművelési intézmények adatai	alapterülete m ²	könyvállománya	
		1963. évben	1967. évben
1. Rákóczi Vármúzeum	2.906	4.828	4.828
2. Ref. Tudományos gyűjtemények könyvtára	804	170.560	238.600
3. Ref. Iskolamúzeum	504	-	-
4. Községi Műv. Otth.	350	-	-
5. Községi Könyvtár	120	5.100	12.820
6. Tanítóképző Int. könyvtár	-	16.790	24.430
7. Gimnázium	-	8.182	8.192
8. Úttörőház	110	-	-

9. Rákóczi Filmszínház férőhelye: 390

A könyvtárak olvasóinak száma és könyvforgalma	1963. évben		1967. évben	
	Olvasó	Kölcsönkötet	Olvasó	Kölcsönkötet
1. Ref. Nagykönyvtár	126	19.427	244	15.555
2. Tanítóképző	344	5.625	365	6.108
3. Községi Könyvtár	735	26.108	2.244	58.727

1963–1966. években népművelési fejlesztésre fordított beruházások:

A községi könyvtári épület létesítésére 280.000,- Ft

A Műv. Otth. épület felújítására 120.000,- Ft

A Művelődési Otthon a KIOSZ⁷⁰ tulajdonát képező, a minimális igények kielégítését nem biztosító, bérelt épületben működik. A legsürgősebb feladatok közé tartozik korszerű, az igényeket kielégítő művelődési otthon építése. A szükséges építési költség kb. 12.000 M forint biztosítására a fejlesztési alap költségvetésében építési alapot kívánunk létesíteni és állami támogatást igényelni.

Jelentős kulturális eseménysorozat a kétévenként megtartott „Diáknapok” ünnepe. Az ünnepség kulturáltságát kívánjuk biztosítani a tervezett szabadtéri színpad megépítésével.

5. Egészségügyi és szociálpolitikai feladatok

A község egészségügyi feladatait 5 körzeti orvos, 1 fogorvos, 5 védőnő, 5 körzeti ápolónő, 1 anyavédelmi tanácsadó, 1 iskolafogászat, 1 orvost foglalkoztató járási TBC Gondozó Intézet, 35 férőhelyes bölcsőde, 25 férőhelyes szülőotthon, 180 férőhelyes szociális otthon, 25 férőhelyes öregek napközi otthona és 3 gyógyszertár látja el.

Egy tisztasági és 1 termálfürdő működik községünkben.

1957-ig az egészségügyi ellátás nem fejlődött az igényeknek megfelelően. 1957. évtől kezdődően a szülőotthon, szociális otthon beindításával, 1965. évben az öregek napközi otthonának megszervezésével gyorsabb ütemű lett az eü. szocpol. intézményi fejlesztés. Az igényeket azonban ez idő szerint sem tudjuk biztosítani, elsősorban gyógyító-orvosi tevékenység terén. Az 5 körzeti orvos túlterhelt, mivel egy főre 4.020 fő jut, de megnehezíti működésüket a korszerűtlen központi orvosi rendelő, valamint a település szétszórtsága, nagykiterjedésű tanya-világ ellátása.

1967. évben került befejezésre a 650.000 forintos beruházással épült új TBC intézeti épület. Ugyancsak 1967. évben kezdte meg üzemeltetését az 520.000 forintos költséggel készült bölcsőde

⁷⁰ Kisiparosok Országos Szervezete

új szárnyrésze. 1966-67 években a szociális otthon régi épületének korszerűsítésére 650.000 Ft-ot fordítottak, és 1967. évben megkezdődött az új 80 férőhelyes korszerű otthon építése-bővítése.

A nagy forgalmú termálfürdő fejlesztésének meggyorsítása érdekében 1967. évben 680.000,- Ft költséggel új termál kutat építettünk és szervezzük a lakosság társadalmi hozzájárulásával az új medence megépítését.

6. Kommunális ellátás

A) Vízellátás - szennyvízelvezetés

A felszabadulás előtt Sárospatakon sem a vízvezetés, sem szennyvíz elvezető rendszer nem volt kiépítve. A község ivóvíz szükségletét részben a közkútként működő 15 kerekos közkút látta el, de egyes háztulajdonosok maguk próbálkoztak kútépítéssel, saját udvarukon, a mélyre nyúló sziklarétegben. Ezen kutak általában csak csapadékvizet gyűjtöttek össze és a talajvíz által szennyeződtek. A Bodrog parti lakosok a szennyezett bodrogi vizet itták. 1950-1960-as években három közkút villanymotoros-hidroforos felszereléssel lett ellátva és mintegy 10 üzletet és 60 háztartást láttak el fertőzött folyóvízzel. A Várkert területén épült új lakóházakat, a Várban elhelyezett tartály közbeiktatásával, a felszabadulás előtt kerti locsolásra használt Bodrog-vizet adó hálózat látta el.

1964-66. években került sor a Vízműtársulás megalakítására, melynek tagjai háztartásonként 2500,- Ft hozzájárulást fizetnek. Így a lakosság kb. 4.500.000,- Ft hozzájárulást biztosított a 22 millió forintos költséggel épülő vízmű hálózathoz.

1969. évben kerül befejezésre a nagyarányú állami támogatással épülő vízmű, melynek egy része - a község belterületén - már elkészült. Az üzemtelepítések és korszerű lakásépítések megoldását szolgáló szennyvízcsatorna-hálózat I. szakasza kb. 5 km hosszúságban a tisztítóberendezéssel az OVF⁷¹ 2 millió, az ÉMÁSZ 2 millió és 8,5 milliós állami támogatással épülőben van és 1969-ben kezdi meg üzemelését. A víz- és csatornahálózat megépítésével mintegy 300 többszintes épületben elhelyezhető közművesített lakás építésére van lehetőség.

B) Út, járda

A felszabadulás előtt Sárospatakon utakból összesen 2 km volt szilárd burkolatú és 8 km makadám. 1952. évben már a szilárd burkolatú utak hossza 4 km, makadám 13 km. 1959. XI. 7-én lett átadva a forgalomnak az új Bodrog-híd. A község belterületi útjainak hossza 46 km. Ebből szilárd burkolatú 4,5 km, portalanított makadám 9 km, vizes makadám 13 km. A felszabadulás

⁷¹ Országos Vízügyi Főfelügyelőség

előtt összesen 4,6 km járda volt kiépítve, jelenleg a kiépített járda hossza 22 km. Az 1963–67. évben összesen 6.582.000.- Ft-ot fordítottunk utak korszerűsítésére és építésére. Összesen 8 km hosszúságú útszakasz lett felújítva, korszerűsítve.

C) Villamosítás

A felszabadulás előtti helyzet:

1. Villamos fogyasztók száma: 1055
  2. Közvilágítással ellátott utak hossza: 18,5 km
  3. Közvilágítási lámpák száma: 133 db
1968. évben:

1. Villamos fogyasztó háztart. száma: 3870
2. Közvil. ellátott út hossza belterületen: 44 km, külterületen: 6 km
3. Közvilágítási lámpák száma: 780 db, ebből korszerű higanygőzös armatúra: 198 db.

1965–1967. években kerül sor a község belterületi villanyhálózatának rekonstrukciójára mintegy 5.560.000,- Ft értékben. 1963–1967. években 5 tanya villamosítását 13.600 fm hálózat építésével 1.950.000,- Ft költséggel végeztük el. Egyedül Bálványos tanya maradt villamosítás nélkül és a többi tanyákon kisebb házcsoportok. 1963–1967. években került sor Sárospatak belterület közvilágítási hálózat korszerűsítésére. E célra eddig 1.223.000,- Ft-ot fordítottunk és folyamatban van a Kossuth L. - Szabadság tér - Kádár Kata útszakaszok közvilágításának korszerűsítése 560.000,- Ft költséggel. A belterületi részekben a legkorszerűbb higanygőzös armatúrák kerültek felszerelésre.

7. Városrendezés

Sárospatak jelenlegi belterülete 5 régebben önálló kisközségi településből alakult ki. A község városképi szempontból csupán a Vár és a volt Főiskola környékén fejlődött városias formában. A csatolt területeket kisebb-nagyobb üres területek választották el. Korábban a községnek egységes városrendezési terve nem volt. 1959-ben készült városrendezési terv, mely még kevésbé vette figyelembe Sárospatak a szó legszorosabb értelmében vett várossá fejlesztési igényeket, lehetőségeket. (sic!) 1964-ben új, egyszerűsített általános rendezési terv készült a község egész területére és részletes rendezési terv készült a belterületre. A most folyó építkezések már a rendezési terv szigorú betartásával folynak. A rendezési terv részletes feladatokat tartalmaz a község műemlékeinek és környezetének feltárásához, kialakításához. Ez a feladat egyben meghatározza Sárospatak növekvő idegenforgalmi vonatkozású feladatait is. Részben a városiasodás, részben az idegenforgalmi igények kielégítése érdekében a következő jelentősebb munkák érdemelnek említést:

1. Elkészült a távoli környék lakosságát, sőt csehszlovákiai lakosokat is vonzó meleg fürdő rendezési terve. A fürdő fejlesztésének meggyorsítása érdekében az 1961. évben 800 l/perc hozamú meleg forrású kúthoz 1967-ben 680.000,- Ft költséggel új kutat fúrattunk, melynek hozama 1200 l/perc. 48°-os vegyi összetételét most vizsgálják az ORFI-nál.⁷² További fejlesztéshez újabb medence, öltözők és üdülők építése szükséges. Több üzem részéről is van érdeklődés üzemi üdülő építés lehetősége iránt.

2. Nagyarányú feltárási és felújítási munkálatok folynak a vár területén. A folyó évben kerül sor a r.kat. templom restaurálásának befejezésére és megkezdik a várfalak restaurálását is. A várban rendezett kiállítás és galéria évente 70.000-75.000 látogatót fogad. Megkönnyíti a külföldi látogatók fogadását a megnyílt „Borostyán” szálló-vendéglő. A vár helyreállítására 1963-1967. években 3,950 M, a templom felújítására 2,800 M és a vármúzeumi kiállítások rendezésére 2,800 M forintot fordítottak.

3. A korszerű távközlés biztosítása érdekében a posta megkezdte a távkábelek lefektetését és a távbeszélő hálózat teljes korszerűsítését. E célra eddig 3,500 M forintot fordítottak. A lakosság kulturális igényeinek növekedését bizonyítja, hogy 1963-1966. években 454 rádió-előfizetővel és 736 televízió előfizetővel nőtt a tv, ill. rádiózók száma. Jelenleg Sárospatakon 1380 tv készülék és 2597 rádió van üzemben.

4. Jelentős lépést tettünk részben városképi kialakítás, részben a nagy lakáshiány csökkentése terén. A megépülő vízmű és csatornahálózat lehetővé teszi a rendezési tervben meghatározott belterületi rendezés végrehajtásával egyidejűleg a többszintes lakásépítést és egyben korszerű üzlethálózat felépítését. Megnehezíti a lakásépítési feladatokat a rendezés végrehajtása során elkerülhetetlen szanalási igény. A lakáshiány enyhítésére folyamatba tettük a társasházi építkezések szervezését és a folyó évben kerül sor az első 12 lakásos társasház építésének megkezdésére. Az építés alatt lévő 36 lakás a város központi területén, a tervezett műszaki és ABC áruház, valamint a tervbe vett pártház építése meggyorsítja a városközpont kialakítását. Ezen központhoz csatlakozna a tervezett művelődési otthon építése is.

Sárospatak, 1968. július 29.

(pecsét, saját kezű aláírás)

Tóth József

vb. elnök⁷³

⁷² Országos Reuma- és Fizioterápiás Intézet

⁷³ vb: a tanács végrehajtó bizottsága

Sárospatak és környékének szociográfiai láttelele 1962-ben

Sárospatak 1945 utáni fejlődésének szociografikusan pontos látteleletét adta Lázár István író a *Valóság* folyóiratban 1962-ben *Kiált Patak vára* címmel közreadott tanulmányában.⁷⁴ A cikk hallatán legtöbbször a *Magyarország felfedezése* sorozatban 1974-ben hasonló címmel megjelent kötetre gondolnak, amely Sárospatakon kívül Tokaj-Hegyalja, a Bodroghköz és a Hegyköz életét is bemutatta.⁷⁵ Az általam ismert publikációk közül ez a tanulmány adja vissza legjobban Sárospatak és környéke 1960-as évek elejére jellemző hangulatát, mentalitását, fejlettségi szintjét és lehetőségeit, emellett egyértelmű kívánságot fogalmaz meg a település várossá alakítására. Ezért tartom indokoltnak a tanulmány teljes terjedelemben történő újraközlését.

Lázár István: Kiált Patak vára

Sárospataknak seregnyi megrögzött rajongója van. Helybeliek és rég elszármazottak, volt diákok és futóvendégek sokasága terjeszti híret országszerte, hogy már gyakran olyanok szeme is felcsillan a neve hallatán, akik sohasem jártak a Hegyalján. S bármelyik fotólaboráns számvetést készíthet: a pataki vár hazánk egyik leggyakrabban fényképezett műemléke. Mégis, ha mostanában új vendégeket szerzünk városunknak, azok néha be is vallják, máskor a tekintetük árulja el, hogy *többet vártak*. Külön-külön leartjuk minden látni- és köztölnivaló dicséretét, de az összképpel elégedetlenek. Rés támadt sokak elképzelése és a pőrén látható való, egy patinás múltú városka sokat ígérő híre és feltűnő kopottsága között. Mi volnánk ebben a hibásak, elfogult barátok? Mi úgy érezzük, hogy minden szép szavunknak van fedezete. Akkor hát? Magammal is vitázva kerestem a csalódások okait, s alig vettem észre, hogy apró idegenforgalmi panaszok helyett már a város fejlődését, jelenét és jövőjét kellett vizsgálnom.

Azzal kezdeném, hogy a Patakra látogató maga mögött hagyva a vasútállomást, nemcsak az egyetlen aszfaltozott utcán sétálhat be a városba, hanem az Iskolakerten át is. A nagy park temetőből lett az iskola kertjévé. Tulajdonosa, a gimnázium, nincs is a területén, csak kollégiumok, sportpályák. Érdekessége még, hogy a jámbor óhajú vendég végigmehet rajta, bár két főkapuja közül az állomáshoz szolgáltót lezárva találja. Ám a kapu mellett méteres nyílás teszi szabaddá az utat a drótkerítésben. E szükség-bejárót nem anarchista vagy tolvaj kezek vágták – bár a kezdeményezés az övék volt –, hanem végül maga a birtokos. A kapu zárva, mert a park iskolai célokat szolgál, botanikus kert is: védendő a csellengőktől. A félhivatalos bejáró mégis kell, mert az emberek át *akarnak* menni, s ha nem találhatnak, csinálnak maguknak utat. A kert védelmének elve a zárt kapuval töretlen; a gyakorlat azonban meghajlik a makacs emberi szándék előtt. Patakot néha Cambridge-hez, Oxfordhoz is hasonlították. E kapu-kompromisszum valóban angol típusú. De úgy érzem, több-kevesebb áttétellel sok mindenre jellemző még szülővárosomban. A világ változik. Elháríthatatlan vagy annak látszó követelményeket támaszt. Ami az, meg kell hajolni előtte. Ami annak látszik, azt meg kell vizsgálni, hátha eloszlik a látszat. A harmadik megoldás – a kiskapu.

A város történetének első, bár hitelében megtépzott krónikása Anonymus. Ám ha igaz, hogy a honfoglalás kori települést I. Endre már 1050 körül királyi birtokká tette, mert kijevei feleségét a honvágy ide, északi határainkhoz vonzotta, akkor ezzel megkezdődött *a város szerencse-sorozata*. Mert valljuk be – máig ható igazság ez –, Patakot nem mindig lakóinak szorgalma, jelessége emelte fel. Hanem néha csak a véletlen. A korai városról különben keveset tudunk. A román kori faragott kövek csak későbbi falakba illesztve jelzik, hogy

⁷⁴ Lázár István: Kiált Patak vára = *Valóság*, V. évf. 4. szám, 1962. április, 60–69. o. A szöveg dőlt betűs kiemelései az eredetiből valók. Lázár István (1933–1997) író, újságíró, szociográfus, 1964-től a *Valóság* szerkesztőségének tagja, utóbb főszerkesztő-helyettes, majd főszerkesztő.

⁷⁵ Lázár István: Kiált Patak vára. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

már a tatároknak volt mit elpusztítaniok. A ma is látható erődítések alapját azonban dúlásuk után, 1260 körül rakták le. S itt rögtön hangsúlyoznám: Patak még némi feltárás után *700 évet átfogó építéstörténeti áttekintést adhat*. Korai és érett gótika, csodás reneszánsz emlékek, barokk és klasszicizmus, a századforduló érdekes hagyománykeresése után az új híd már korszerű, vasbeton-szerkezettel zárja a sort.

De nem *Sárospataki Kalauzt* írok, nem követhetem történetének menetét. Sajnos, jó összefoglalót sem ajánlhatok. A hiányos és elavult régi munkák után újabban csak hasznos, de rövid vázlatok és műemléki tanulmányok készültek. Patak fényes korszakai nagy uralkodókhoz, főurakhoz, a dicsőséges kuruc korhoz s a XVI. század harmadán alapított református iskolához kapcsolódnak. Utóbbi virágzó éveiben méreteivel, mód-szereivel és szellemével is kiérdemelte hírét. (De az iskola hagyományainak értékéről is egy „idegen”, Czine Mihály írt legutóbb gondolatgazdagon, Móricz-monográfiájában.⁷⁶ Pedig diákjai különben hűségesekek. Aligha van még vidéki iskola, melynek Budapesten élő volt növendékei, Kossuth-díjastól a segédmunkásig, 80 és 20 év között, *évente háromszor* találkozának.⁷⁷) Ám nézzük csak a történelmi hagyományokat. Már emlegetésük is hagyományos. Mégis, a várat, mely sokáig hazánk egyik legjelentősebb erődje volt – csak az nem vette be, aki nem akarta. Pártütők (Csák Máté is), tatárok, a husziták, s őket verve Mátyás hada; a kalandos életű költő, Balassi erőszakkal szerezte meg Dobó Krisztina hozományául; Dózsa kaszásai, Tokaji Ferkó kurucjai; s többször a labancok, akik azután orgyilkos robbantásaikkal hadi jelentőségét is megrokkantották.

Azért bántom Patak hajdani népét, mert nem temetkezett a falak alá, semmilyen párton állva? Csak arra utalnék, hogy amikor Petőfi odahaza annyit emlegetett pataki *Úti levelében* a szabadság országlánjait idézi, a kurucokra és a diákokra gondol; a Rákócziakra és a gályarabokra, akiknek utódai a költő látogatása után nem sokkal veressipkásként is igazolták a rajongást. *A bor, a vár és az iskola tette gazdaggá Patakot*. Utóbbihoz áradt a pénz, ajándék, alapítvány. A Rákócziak idejében szállóige lett Erdélyben: *elvitte pénzünket a Patak*. Mert a fejedelmi kincstár a Vöröstoronyban volt. S az adó egy része az iskolát gyámolította. Igen, a hagyományokat többet emlegetjük, mint elemezzük. Bizonyítani szeretném, hogy a ma 13 ezer lakosú Sárospatak nagyközség fejlődését, jövő boldogulását – azt, hogy amikor a szocialista építés városokat teremt és régieket nem remélt új fényre emel, ne sorvadjon el vagy torpanjon meg – *öt fő tényezőre alapozhatja*. Közülük legalább *hármat* közvetlenül és egyszerűen levezethet helyesen értékelt hagyományaiból, azok mai tanulságából.

1. *A szerencse, mely I. Endre feleségét ide hozta, mely Patakot a mecénás Perényiek, Rákócziak országnyi birtokainak kincses központjává tette, ma – más módon – megújul*. Amikor államunk sok éves és sok milliós munkával restaurálja a várat, a várost érdeme szerint még nem méltányolt, inkább lekicsinyelt szerencse éri. Buda és Visegrád mellett itt folyik ma hazánk legjelentősebb műemlék-helyreállítása. Tervét két ritkán összekerülő jelző jellemezhetné: józan és nagyvonalú.

A helyreállítás a Vöröstoronnyal kezdődött, mely épületében és berendezésében mintegy önmaga múzeuma lett. Folytatódott a hajdan erőd, majd kastély jellegű belső várnégyszöggel, mely a felszabadulás óta volt népi kollégium és művészetthon, míg ma ez is múzeum. Azután a Vöröstoronyt övező Olaszbástyára került sor. Kazamatáit – esetleg kőtárként – jövőre talán megnyitják. Közben ásatások tárták fel a várrészeket, átépítések, rombolások nyomait. Ahol a falak eredeti alakja, rendeltetése tisztázható, folytatódik a helyreállítás. Bonyolult munka ez. Akár Budán, a különböző korú építkezések itt is keresztezik egymást. Nehéz dönten, hogy melyik állapot visszaállítása felel meg a műemléki, történelmi és célszerűségi szempontoknak.

A munka ma a várközponttól délre újabb falakat, bástyákat, kazamatákat érint, úgy, hogy jól bemutatható, összefüggő részeket tartósítson. De jövőre a súlypont északra, a templomhoz kerül. A többször alakított, hitet is cserélt templom északi fala egy ideig várfal volt. Ha itt elfalazott ablakait kibontják, gyönyörű belső teret ígér. Stílusában korai és érett gótika keveredik. Várjuk a történelmi személyek csontjait rejtő, régóta befalazott kripta feltárását is. Ám mindez már átnyúlik a 60-as évek második felére. Néhány heti munkával is láthatóvá lehetne tenni egy nemrég talált másik várrészt. Az északnyugati sarokbástya szinte eltűnt a kőr,

⁷⁶ Czine Mihály: Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1960.

⁷⁷ Az utalás a Sárospataki Diákok Budapesti Baráti Társaságára vonatkozik, amely 1960. június 5-én alakult és e tanulmány megjelenésekor túl volt a 6. ülésszövételén.

rá (és belőle) épített házak dzsungelében, 3 lőrése azonban egy kertben látható. Alant pedig nagy alapterületű kazamatarendszer van, kevés omlással, pár arasznyi feltöltődéssel. Jó volna mielőbb megnyitni. A gimnázium diákjai kis csoportokban, társadalmi munkában segíthetnének ebben az érdekes munkában. Amúgy is érthetetlen, hogy míg a múzeum kutatásait mindegyre hátrátja a költség- és munkáshiány, a diákokat nem kapcsolták még be az ásatásokba. Szakértő régész felügyelete mellett nemcsak hasznos, költségsökkentő volna ez a munka, hanem tanulságos is.

Az idők folyamán nemcsak az északnyugati bástyát, hanem három oldalról az egész várrendszert körülvelték, jórészt apró lakóházakkal. Sok éves munka lesz eltávolításuk, főleg a lakáshiány miatt. Addig is elengedhetetlen, hogy a *Fő utca-Posta-Egészségház-Tanácsház-híd vonal-Bodrog-vártelek déli széle* négyszögében új épület ne készülhessen! A rég ismert tilalmat azonban még a tanács is megszegte, amikor építési engedély nélkül, a várfal addig szabad része elé – kommunális célra amúgy is alkalmatlan helyre – kádfürdőt épített, úgy, hogy utólag már csak a használatát 10 évben maximálól határozat születhetett ez ellen. Ugyanakkor az Országos Műemléki Felügyelőség kérte a tanácsot, hogy a vár körüli, renoválásra már nem érdemes házak kilakoltatásához közös küldöttség kérje cserelakások építését az építésügyi minisztertől, országos keretből. A hívás a tanácsnál érthetetlen módon süket fülekre talált.

Pedig éppen Patakon leljük korábbi szép példáját a tervszerű és izléses városkép fejlesztésnek. A század elején Lechner Jenő az ún. felső-magyarországi reneszánsz stílusait alkalmazva építette a Tanítóképzőt, mely némelyek szemében a klasszicista Kollégiumnál is szebb. Később a Posta, az Egészségház és egy diákokthoz is készült szerényebb kivitelben, de ugyane stílusban. A felszabadulás óta a város belseje jelentős új épülettel nem gyarapodott. S a főbb útvonalakon fekvő foghíjakon az 50-es években családi házak épültek, megfosztva a várost középületekre, társasházakra legalkalmasabb telkeitől. Amikor azután idén 36 lakással szövetkezeti pedagógus-házakat kezdtek építeni, ezek – heves vita közben – az Iskolakert sarkába kerültek, sportpályát vonva el a diákoktól. A sűrű körülmények sem mentik ezt a célszerű városfejlesztésnek fitytyet hányó döntést, öröndetes, hogy közben állami megbízásból már elkészült Patak távlati fejlesztésének tanulmányterve. S a közeljövő nagy beruházása, az új művelődési ház tervezése jó kezekben van, elhelyezését is alapos vizsgálat előzi meg. A község erre pénzben és társadalmi munkában 2 milliót szán, s még ennyire lenne szüksége. Amikor Patakot olyan művelődési központnak látják, mely alkalmas – mint Keszthely a Helikon⁷⁸ – három megyét vendégül látó Diáknapok rendezésére,⁷⁹ *e szemléletnek a beruházások elosztásában is mutatkozni kell.*

A községnek a várban nemcsak műemléket kell tisztelnie. Napirenden van a múzeumok s a hozzájuk kapcsolódó tudományos kutatások decentralizálása. Nem poros gyűjteményecskékre van szükség, hanem egy-egy tájegység átfogó bemutatására, s a helyi, körzeti körülmények és gyakorlat adta problémák egy részének helyi felmérésére és megoldására. Patak igen alkalmas arra, hogy nagyobb körzet kutatóközpontja legyen. Az évekre letelepedő szakember gazdagabb lehetőségeket csak olyan helyeken találja, mint Szeged, Pécs. Itt vannak mindjárt a sajátos helyzetű Tudományos Gyűjtemények: Nagykönyvtár, múzeum, levéltár. A református egyház híres iskoláját csak 1952-ben adta át az államnak. A Kollégium járulékos részei azonban a tulajdonában maradtak, korábbi jelentős kulturális hivatása emlékeként. A könyvtár 150 ezer kötetének XVIII–XIX. századi része szinte páratlan az országban.

S a környék? A Bodrog alföldet és hegyvidéket választ el. A két tájegység sajátos geológiája, földrajza, sok érdekességet mutató flórája, faunája, mezőgazdasága, szociográfiája vizsgálható egy helyen. A néprajzosok pedig a sokféle népcsoporttal ismerkedhetnek. Pár emberöltő előtt még pákász-halász magyarok, német ajkú földművesek, erdőmunkás, bányász vagy vándor üvegesként, drótosként világot járó tótok, olasz eredetűek csak nevükben őrző szőlőművelők, népi fazekasságunkat megújító habánok, csak oklevelekből ismert vallo-

⁷⁸ Az 1817-ben alapított keszthelyi Helikon Ünnepséget 1958-ban szervezték újra, mint középiskolai kulturális seregszemlét, 1963-tól két évente rendezték meg.

⁷⁹ Az I. Sárospataki Diáknapokat 1962. május 25–27-én rendezték meg, három megye harminc középiskolájából 1300–1500 diák részvételével.

nek eltűnt, ma is kinyomozható vagy el is különülő foltjai pár négyzetkilométeren belül sűrítetten jellemzik Európa egyik legkevertebb népességű országát.

A múzeumnak ma csak egy tudományos munkatársa van, az igazgatója, kit a vezetés annyira lefoglal, hogy szinte szaktárgyát is elfelejti.⁸⁰ Szükség volna az alkalmanként kiszállók helyett állandó régészre: a várhelyreállítás nap mint nap megkövetelné szakértő részvételét. A debreceni egyetem azonban fölfedezte Patakot. Hallgatók és tanárok jönnek tanulmányútra, tanárjelöltek gyakorló tanításra. Munkálkodásuk a várban berendezett kis kutatóállomáson még nem elég rendszeres. Bár újabb helyet kértek a múzeumtól, a meglevőt sem használják ki egészen. Így egyelőre jórészt külső erők ígérnek, hogy Patak újra kisebb tudományos centrum lehet. A Nagykönyvtár körül azonban folyik kutatómunka – Román János a Kollégium és a helyi fazekasság történetéről írt könyveit a Képzőművészeti Alap jelentette meg⁸¹ –, s a Felsőfokú Tanítóképző tanáraitól is várhatunk elméleti munkát. Bárha példájuk további követőkre találna.

2. *A város és az iskola kapcsolata is hagyományos. Ma nem élhetnek annyian a diákokból, mint amikor 1770-ben 1430 lakos és 1350 diák lakta Patakot, de soha annyi helybeli gyerek nem tanulhatott, mint ma a gimnáziumban és a képzőben. S az anyagiakért a gyerekek felemelkedése és a felnőttek művelődési lehetősége kárpótol.* Az iskolatörténet különben nem kevésbé viharos – és megiratlan –, mint a váré vagy a városé. A reformáció előtti fejlett kolostori oktatás későbbi esztergomi érseket is nevelt.⁸² A református Főiskola fénykorában gimnáziumot, teológiát és jogakadémiát foglalt magába. Utóbbi heves közéleti csatározás után elkerült, s a város sohasem érezte, hogy a szép és értékes munkát végző tanítóképző kárpótolná. A képző bosszú helyett nemes elégtételt vett: 3 éve, a felsőfokú tanítóképzés megszervezésekor újra főiskolai székhelyé tette a közigazgatásilag nagyközség-sorban tartott Patakot. Ma tehát az általános iskolákon kívül – közkatonák ezek, róluk ritkán szól hadijelentés – „a” pataki Főiskola örököséként és épületében működik a Rákóczi Gimnázium, s már említett otthonában a Felsőfokú Tanítóképző.

A félezer diákra méretezett gimnáziumban már 5-7 párhuzamos osztály is indult, idén 5 osztály érettségizett. S szeptemberben 10 elsőt kell indítani. A diákok száma meghaladja majd az ezret. Nem az első országos érvényű kérdést érintem ezzel Patakról szólva. Miért kell ily tág kapukat nyitni? Az általános iskola első osztályait már elhagyta a csúcsa annak a gyerekhullámnak, mely az 50-es évek egy irreális elvének uralmakor támadt. (Nemcsak az iparnak, a népszaporulatnak is volt lehetőségekkel nem számoló, túlfeszített terve.) Igazságos volna-e, ha a több „vetélytársal” születettek kisebb hányada tanulhatna csak tovább? Nem, a hullám levonulásáig minden lehető, részben ideiglenes és szükségmegoldással emelnünk kell a tanulólétszámot. Ez azután híres-kedves, de nem túl korszerű pataki hagyomány felújítására vezet. Idén sokan feltételes értesítést kaptak felvételükről: jöhet, aki magánháiban lakik, mert a kollégiumok megteltek. Szocialista nevelés legjobban zárt közösségben folytatható. A kint lakókkal több a fegyelmi s más probléma. Az iskola és a társadalom, a tanárok és a szülők (lakásadók) kapcsolata és az osztályközösségek próbája lesz a közeljövő. A várost mindez arra kötelezi, hogy a társadalmi munkamegosztás jegyében vállaljon több gondot, érezze jobban a magáénak a saját gyermekei számára helyben levő iskolákat, azok helyett is, akik távolabbról bizalommal küldik közjűk lányait- fiaikat.

3. *A város a Bodrog átkelőhelyén, változatos és termékeny mezőgazdasági körzet közepén települt. Régen szinte csak a bora vitte a hírért. Ma új gyümölcsösei, kertészete, állattenyésztése ezt megtétezheti.* A Bodrog nemcsak a tájat, mezőgazdaságát is kettéosztja. A két tájegység múltja is gyökeresen más. A folyótól nyugatra a hegyekről lehúzódó erdők tisztásain alakultak ki a szántók, gyümölcsösök és a híres szőlők foltjai, míg keletre csak az e századra is átnyúló lecsapolások terjesztették ki a magasabb dombokról nagyobb területekre a földművelést. A Felsőhatár földje soványabb, de a déli-keleti hegylejtők málló andezitje, vulkáni tufája adja a szőlők altalaját. Az Alsóhatár víz, mocsár alól szabadult földjéből feltör a vadvíz, a nád, régebben nagy rétek

⁸⁰ Az utalás az 1961-től múzeumigazgató Filep Antal etnográfusra vonatkozik.

⁸¹ Román János: A sárospataki kollégium. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1956.; A habánok Sárospatakon. Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek, 17. szám, Sárospatak, 1959. (Az utóbbi tehát nem az Alap kiadványa.)

⁸² Szalkai László (1475–1526) 1524-től esztergomi érsek és főkancellár.

alól páasztortüzből fészket vert parázs égette ki a tőzeget. A töltések közti ártereken legelők, nyárerdők, kőrstelepitések szorítják ki a mocsári tölgyet. A részben ma is vízzel telt holtágakról alig lehet kideríteni, hogy a Bodroghoz tartoztak-e vagy a Tiszához? A belvízlevezető csatornák öntözésre is felhasználhatók.

Szőlőből 5-10 hold számított valamikor annyit, mint az alsóhatári földből 100. S ma? Tokaj-Hegyalja, első történelmi borvidékünk válságban van. A szakembereket is meglepi a homokra és löszre telepített szőlők gyors fejlődése. A laza talajokon gyorsan elterjedő olcsó, korszerű nagyüzemi művelés versenyképessé, egységesen jó minőségűvé teszi a nemrég lenézett borokat. Utol nem érik a tokajit. De azt mindig, új telepítésben, nagyüzemben is többre kerül termelni, miközben a korábban hatalmas minőségkülönbség csökken. Azzal is, hogy a nagyban termelt tokaji egyes sajátságait elveszti. Hajdan nemcsak minden év, hegy, dűlő, de minden hordó is más bort adott; a jellemző alapzamaton belül ezernyi, az értő ínynek drága rejtvényt adó finom változat alakult-érett ki. Ám a világpiac, a tömegfogyasztás egységes borokat vár; arisztokratizmus volna ezzel nem számolni. A válság részben tehát a szőlőtermelés általános, természetes fejlődésében gyökerezik.

Ugyanakkor a felszabadulás a Hegyalján öreg, jórészt még a filoxéra utáni, termőképességének éppen kimerüléséhez érkező tőkeállományt talált. Soroljam a sok, csak részben elkerülhetetlen körülményt, mely szőlőinket oda juttatta, hogy a tokaji rekonstrukciónak, ha győzné, annyi, nemcsak régi, hanem tegnapi hibát is jóvá kellene tennie? A földosztás sok szorgalmas, hozzáértő kapásnak adott jogos tulajdonul egy-egy részt a korábban is művelt kincsből. Ám Patakon olyan távolabb lakók is kaptak szőlőt, akik alig értettek hozzá, s jó szándékkal sem tudták kiszolgálni e zsarnok növényt, melyet párás melegben például ugrásra készen kell lenni, mert a csak pár órával megkésített porozás, permet elkésik. S a szőlő több éves tervet kíván. Azt tartják, a jó tulajdonosnak 3 termés van a birtokában: egy pénzben a zsebében, egy hordóban a pincében, s egy a tőkén. S ez nem a polgári biztonság szimbóluma, hanem a szőlőhöz szükséges törődésé. Ehelyett a tőkét lerabolták. Közismert a kár, melyet szőlőben, gyümölcsösben az ötszörös felszorzás, a tagosítások állandó napirenden tartása okozott. A jövedelem s a termelési kedv elapadt, elmaradt a beruházás, a nélkülözhetetlen talajerő- és tőkepótlás, még a karózás is. Kezdetben az állami gazdaságok is nehezen birkóztak meg részükkel, a tsz-ek pedig lerontották a kapott jobb táblákat. Eközben az Alsóhatár kevesebb megrázkódtatással, több haszonnal műveltetett. Néhány tsz is alakult, köztük a pataki Kossuth derekasan fejlődött. Az állami gazdaságok pedig elkezdtek gyümölcsöt, szőlőt telepíteni.

A tsz-fejlesztés utolsó országos hulláma befejezésül érkezett hozzánk. Az Alsóhatárban több-kevesebb nehézséggel újabb, kielégítően kezdő tsz-eket hozott létre. A pataki határban ma két ilyen van, Dorkón és Apróhomokon. A környék legrégebb tsz-e, a Kossuth, öntözéses kertészettel, hízalással, kiegészítő üzemekkel (szeszfőzés, daráló, borkimérés) jó eredményeket ért el. Tavaly 43 Ft-ot fizetett!⁸³ Ám közben 5 új tsz alakult. Kettőről már szóltam. A másik 3 rövid, változó sikerű önálló működés után a télen egyesült a Kossuthtal, mely így 8500 holdas nagyüzem lett. Helyzete nem könnyű. Most keres még csak szakképzett agronómust! Tagsága heterogén. Sok kétlaki, földjével az asszonyt léptetve be, fél lábbal sem áll a közös földön. Értelmiségi és nyugdíjas tagjaira munkaerőként nem számíthat. A kapások az eddigi magas napszám után nem tudják családjukat eltartani, még előleg esetén is bizonytalanságban élve. Így június elején több száz „tagnak” még egyetlen munkaegysége sem volt. S a különböző üzemágak tarka képet mutattak. A nagy öntözéses kertészet némi munkaerőhiánnyal is jól jövedelmez, biztos pénz a hízalás, és igen jól dolgozik a baromfitelep is. Ám a szőlőben már a metszésnél, azután a kapálásnál is elmaradtak, nem végeztek el a tervezett tőkepótlást. Roszszul ment – ott jártamkor – a répa, kukorica kapálása is. Pedig a tsz tavasszal – hogy erre nyáron át is telik-e, még nem volt biztos – 20 Ft előleget adott havonta munkaegységként. A tagok jelentős része azonban még nem tekinti magáénak a tsz-t, mostoha munkahelynek látja, nem saját gazdaságának.

Mindezek jobb megértéséhez tudni kell, hogy a tokaji szőlővidékre egyelőre nem vonatkozott a szövetkezetesítés. A történelmi borvidéket józan számvetéssel jobbnak látszott az állami gazdaságok és az alacsonyabb fokú társulásokba, szakcsoportokba tömörülő egyéni termelők kezében hagyni. A pataki Felsőhatár

⁸³ Értsd: munkaegységként, amely a korabeli tagi jövedelem elszámolás alapja volt.

szőlőinek tsz-be szervezése helyi – de nem alulról jövő – kezdeményezésre történt. Így mintegy tsz-ék keletkezett a máshol egyéni szőlővidékben. Akárcsak a Balaton mentén, itt is sok vasutas, pedagógus, tisztviselő, iparos, nyugdíjas foglalkozott szőlőcskével kedvtelésül és jövedelem kiegészítésül. Belépnek, 600 ölet kapnak háztájiként, s a kedvtelés folytatódhat, mondhatnánk erre. Csakhogy a tsz még alig bír azzal, ami így rámarad, s újra kell tagosítani is, ami évekre felborítja a termelés nyugalmát, a háztájiban is. Mindebből évek alatt majd csak kialakul a hasznos rend, ám most a patakiakban ott a szálka, s minden, átmeneti vagy másként is bekövetkező nehézségért csak a hamar tsz-esítést okolják. Ahol fát vágnak, röppül persze a forgács. De Hegyalján talán túl hevesen vagdalkoztak a baltával. Indokolatlan az a derülátás is, amit eközben a község vezetői mutatnak.

Szerencsém volt. Az Állami Gazdaság igazgatója felettesével határjárásra indult, s én is csatlakozhattam. Miért hallani a környékünkön, hogy inkább ne tsz lenne, hanem állami gazdaság? Tudom, hogy a szövetkezeti utat kellett választanunk, de ma szubjektíve megértem a vonzást. A gazdaság nemcsak biztos keresetet – s prémiumot, illetményföldet – ad. Öröm járni példás rendű üzemegységeikben.

Mik hát a mezőgazdaság továbbfejlesztésének fő problémái? Fel kell számolni azt az ellentmondást, mely ma a vidéken általános munkaerő felesleg és a kellő megmunkálás hiányát mutató földek között van. A gépesítés, a korszerűsítés nagy tőkét kíván, amit elsősorban önmaguknak a gazdaságoknak kell előteremteni. A tsz-ekben a szakvezetés és a munkakedv az eredmények sarokpontja. A történelmi borvidékről szólva pedig úgy érzem, nem vettük eléggé figyelembe, hogy a századok mennyi egyéni kedvet, szaktudást, szorgalmat halmoztak fel, melyet egyelőre a kezdéssel küzdő tsz-ek nem tudnak felpozícionálni. A megfelelően fejlesztett szakcsoportok azonban igen.

4. *A gyönyörű táj, a Bodrog, a gyógyfürdő, a közeli erdők kirándulólhelyei teret adnak a nyaraltatásra, arra, hogy az idegenforgalom ne csak órákra-napokra, hanem hetekre hozzon vendégeket.* Még ebben is lelhetünk hagyományokat, hiszen a vár urai azért is szerették Patakot, mert halak-vadak, kertek tették kellemessé a gondban megfáradt időzését. (Rákóczi titkárának naplója gyakran hírt ad, hogy a szabadságharc irányítása közben pihenésül hogyan „múlatta az időt” a fejedelem.⁸⁴) Jó néhány család magánúton rég fölfedezte már Patakot, sokan évtizedek óta visszajárnak minden nyárra, szabadságukra.

A Bodrogon rég fejelet a vízisport-élet. A strandot a háború elvitte, később épült egy kisebb – az ártérre –, de közben megjött a csersav. Egy csehszlovákiai gyár nem gondoskodott időben a derítésről. A vízügyi egyezmény szerint kártérítést kapunk a halállományért, de a folyó mentieknek csak a szennyezés megszűnte hoz megoldást. Idén részleges derítés az egészségre káros anyagokat már kiszűri, a színeződést még nem. Reméljük, hogy eltűnik majd az is, mert a gyógyfürdő kiegészíti, s nem pótolja a szabad folyóvizet.

E gyógyvizet váratlan ajándékkul geológiai fúrás hozta felszínre egy 70 fokos kisebb s egy 40 fokos bővebb hozamú kútból. Mikor a melegebb feltört, kannákban, vedrekben rögtön hordani kezdték. Gyógyító híre elemzésénél hamarabb megszületett. S népmozgalom támadt: a fél megyéből jöttek az emberek, alsóra vetkeztek s ültek be a maga nyomásától ömlő héviz alá. Gyorsan hevenyészett medencécskét, öltözött róttak össze pár méterre a folyótól, s aki szaunára vágyott, a meleg alól közvetlen a Bodrogba vethette magát. Télen sem maradtak el a szabadban, gomolygó párában fürdőzők. Fejük felett pedig megkezdődött a helyi s magasabb tervezetések huzavonája. A község lendületes társadalmi munkával, gyűjtéssel, de sajnos helyileg készült gyöngye tervvel, az elemi erejű igényekre hivatkozva s a községi pénztárt gazdagító bevételre is gondolva épített meg egy medencét. Szó esett azonban arról is, hogy az SZTK⁸⁵ létesít gyógyhelyet, majd a megye korszerű tervet csináltatott. Egy 30x50-es sport-, két kisebb szabad s egy fedett gyógymedence készülne, körül bőven van hely kabinoknak, motelnek, vállalati üdülőknél, esetleg kórháznak. Ám meggondolandó az elhelyezés: a Bodroghoz közelebb a 4 medencét folyóvíz egészítené ki, páratlan együtttest adva ezzel.

⁸⁴ Vö.: II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja – Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707–1710. Nap Kiadó, Budapest, 2005; Détsky Mihály et al: II. Rákóczi Ferenc Sárospatakon 1676–1710. Szemelvények. Sárospataki Városi Tanács, 1976.

⁸⁵ Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ, a korabeli egészségügyi ellátás letéteményese.

A környék ezer lehetőséget nyújt az üdülőnek. Csónakázás a Bodrogon, horgászat a holtágakban s az újra benépesülő Bodrogon, főként pedig kirándulás a nem távoli, s autóbusszal is megközelíthető, a Bükk-kel vetekedő hegyvidéken ... *Csak hogy sokáig nem volt semmiféle szálló.* Ma van egy kis turistaház, egyike Patak kiskapuinak – s a hasznosak közül való. A hídepítők munkásszállásából zugban, építési engedély nélkül alakították. Étterme szép, berendezése modern, s 50 férőhelye idén 130-ra nő, fa motelházakkal. Rendes szálló a vár mellett, az öles falú volt trinitárius kolostorból lesz. Stílszerű szállás történelmi emlékek szomszédságában – magam is tíz évig laktam benne. Átalakítását csak mostani lakói késleltetik. A tanácsot ígéret köti, hogy ősszel, a pedagógusok új lakásokba költözésekor kiüríti az épületet. *Ezt be is kell tartani!* A Műemlékfelügyelőség teljes renoválást végeztet, a jövőendő üzemeltetőt csak a belső átalakítás és berendezés terheli. Alagsorában bő hely van konyhának, gótikus kápolnájának nagy hajójában – volt ez már magtár, fásszín; érdekessége, hogy padlója alatt van eltemetve az áruló, Patakon lefejezett Bezerédj Imre⁸⁶ – nagyszerű étterem lehet. Csak ne községi igényű üzem készüljön, hanem *korszerű, szakemberek vezette szálló*, melyben a mind gyakrabban felénk járó külföldiek is jól érzik majd magukat!

A diákotthonok néhány éven át nyáron is benépesültek diákokkal, pedagógusokkal. Később, részben a szennyezett Bodrog miatt, abbamaradt az üdültetés. Patak, új lehetőségeire figyelve, lassan újra gondolhatna ezekre a tőkeberuházás nélkül felhasználható férőhelyekre a Pedagógus Szakszervezet!

Az egész környéket érintené egy szép terv: a tokaj-sárospataki vízbusz- vagy kishajójárat. A hivatalos javaslatot, illetve kérést a hajózás illetékesei nem nagy megértéssel fogadták. Szerencsére e tervre a tanács újabban felhívta a megyei vezetés figyelmét. Helyeslésre talált. És ez, valamint az, hogy nemrég a megye idegenforgalmának kérdéseiről, távlati tervéről Patakon, a várban tartott kibővített ülést az Észak-magyarországi Intéző Bizottság, nemcsak napi érdekességű. Borsodban, még a túlfeszített iparosítás idejéből maradt szemlélet következtében a csak mezőgazdasági vagy általában a borsodi iparvidéktől távolabb fekvő területeket kissé elhanyagolták, annyira, hogy a Bodroglóz, de Patak is olykor jobban szeretett volna a szomszéd Szabolcshoz tartozni. Egy mostoha viszony idejét érezzük hát elmúlni a megértés minden újabb jelével.

5. *A fentiek remélhető kiaknázása nagy fejlődést ígér, de mindent nem oldhat meg, főként mert optimális esetben sem köt le elég munkaerőt. A régen is, ma is soványka ipart néhány új üzemmel kellene bővíteni, a helyi adottságoknak és a decentralizáció érdekeinek megfelelően.* Patak folyami átkelőhely és vasúti csomópont – számottevő ipara mégsem alakult ki. A hajdan híres malomkögyártás inkább emlék már, fogyó megrendeléseivel. S csak félig ipar, félig bányászat. Régen még inkább az volt. A Tengersizem, ez a több száz éves bánya (ma esővíz gyűlik meg benne, innen a neve) kis szabadtéri múzeum, mely máig mutatja, hogyan vágták ki a hegyből egy darabban a hatalmas malomköveket, mint az őslakók a Húsvét-sziget híres kőszobrait.

A mai és múltbeli pataki ipar, ami mégis volt, jórészt rokon nyersanyagokra épült: a régi fazekasság, melyet elsorvasztott a technikai civilizáció, a téglagyártás, a Kályhagyárnak nevezett csempeüzem a helyi kaolint és agyagot használta fel. A kaolin évtizedek óta kacérkodik velünk. A porcelán nemes alapanyaga a Megyer oldalában kitűnő minőségben lelhető. Csak kevés. Lelőhelyétől délre cseh tőkések egymillió aranypengőt öltek a földbe, hiába. Majd egy vasúti bevágásban bukkant ki az anyag, fénoxidoktól tarkán, feltárt szelvénye mint a szivárvány; a környékbeliek falfestésre használták. A több évig tartó – a meleg vizet is eredményező – fúrások nagy mezőt tártak fel. Ez azonban a talajvíz miatt kibányászhatatlan.

Volt, főleg azonban lehetett volna élelmiszeripar is Sárospatakon. Csak a szeszfőzés maradt belőle, fedetlen csatornában bűzölögve elfolyó cefréjével. A malmok centralizálása szükségszerű volt, ám a háború előtti gyümölcs- és zöldségtartósítás újraindítása meggondolandó volna. A legfontosabbat, a cukorgyárat még nagyapaink engedték ki a kezükből, s az Szerencsre került. Nyerő sorsjegyet hajítottak a szemébe.

A Hegyalján hosszú idő óta munkaerő felesleg van. Elvándorlókkal tápláljuk a borsodi iparvidéket és a fővárost. Néhány adat a lakosság számára, összetételéről; először az elmúlt 100 év 10 népszámlálásának adatai

⁸⁶ Helyesen: Bezerédj Imre

a lakosság számáról: 1869: 6.852, 1880: 5.967, 1890: 6.849, 1900: 8.340, 1910: 9.430, 1920: 10.319, 1930: 11.177, 1941: 13.028, 1949: 12.477, 1960: 12.907.

Közben azonban a közigazgatási átszervezések, háborús veszteségek miatt nehéz a változások jelentőségének értékelése. Utóbbi években lassú fejlődése így is feltűnő, különösen ha tudjuk, hogy az 1960-at megelőző 10 év alatt a természetes szaporodás 2005 volt, a lakosság csak azért nőtt mindössze 430-cal, mert 1575-en elvándoroltak. Az elköltözések tendenciáját érdekesen mutatja a népszámlálás kimutatása az egyes községekben lakók iskolai végzettség szerinti megoszlásáról. 1960-as adat szerint Sárospatakon 244 férfi és 272 nő jelezte, hogy legmagasabb iskolai végzettsége középiskolai érettségi. Ez azt jelenti, hogy a férfiak nagyobb része hasznosítja iskolai végzettségét, mint a nők – de ezért el kell menniük a városból. Míg a háziasszony-sorban maradt érettségizett nők nagyobb része tovább is helyben lakik. A statisztikát erősíti a gyakorlat is: nőnek ma munkát találni helyben vagy a közelben igen nehéz.

Ismertettem már a fejlődés egy sor lehetőségét, ígéretét. De mindent nehezít egy objektív és egy részben szubjektív körülmény. A közigazgatási kategória és a község gyöngye vezetése. A hajdani királyi város, megyeszékhely, országgyűlés színhelye ma nem központja járásnak sem – *közkatoná a községek között*. Várossá nyilvánítása érdekében interpelláció is hangzott el a Parlamentben – hiába.⁸⁷ No de nemcsak elnevezésről van szó? Sajnos, nem. Hanem arról, hogy nincs vízvezeték, csatornázás; költségei benne voltak a folyó ötéves terv előirányzatában,⁸⁸ de a terv elfogadása előtt kikerültek belőle. Nincs kellő hivatali apparátus, és ami nem kevésbé baj, elég utcaseprő. A tanácssházán 13 ezer ember ügyeit 22 fő intézi, míg a nem sokkal több lakosú Sátoraljaújhelyét 60!

Sokat töprengtem, vitatkoztam otthon: nem olyan panasz a város nagyközség volta, melyet könnyű pajzsul húzni minden szemrehányás elé? A válasz nem egyszerű. Ám elgondolkoztató, hogy a fogalmazás mennyire kívánja a város szót, míg közigazgatási rendünk ragaszkodik a nagyközséghez. (Magam váltogatni vagyok kénytelen a kettőt végig a cikkben.) Vagy nem a stílus kívánja ezt, hanem a helység jellege? Sajnos, erre sem egyszerű felelni, mert Patak belterületét széles gyűrűben veszi körül a falusi jellegű településrészek sora, ugyanakkor – irtam már – kis göggel egyetemi városnak érezheti magát. Úgy érzem, országos érvényű probléma ez is. Közel 100 nagyközség kéri vagy kérné várossá nyilvánítását. Ám az aktus nem pusztán dekoráció, kézzel intett áldás. Új közigazgatási intézményeket, státuszokat kíván, magasabb közigazgatási és más követelmények kielégítését – Patakon talán 25 milliós állami beruházást indulásul, s felemelt költségvetést. A város tehát drága. S éppen itt érzem szélesebb érvényűnek a kérdést. A *Demográfia* 1962/2. száma érdekes anyagot közölt *A vidéki városok fejlettségének statisztikai vizsgálata* címmel.⁸⁹ Ebből kitűnik, hogy 62 városunk van. Közülük kettőnek 10 ezer lakosa sincs, háromban 500 ipari munkavállaló sem dolgozik, egyben az alapvető négy kommunális létesítményből (gáz, víz, csatorna, helyi közlekedés) egy sincs, s Esztergom, melynek Patakhoz hasonlóan főiskolája is van, ugyancsak járási székhelyet sem képez. Bár a *Demográfia* adatai alapján Patak egyáltalán nem kullogna városként nagyon lemaradva, nem akarnám fetisizálni a közigazgatási előléptetés jelentőségét. Csak az észtetett felvetésére, hogy úgy tűnik, mintha feltétele volna a város továbbfejlesztésének, olyan kérdések megoldásának (csatornázás, vízvezeték, a tanács építésiügyi szakemberrel való ellátása stb.), amelyek elodázhatalanok. Hiszen különben az iskolaváros, idegenforgalmi gócpont csak bicegni tud egyenlőtlenül fejlett részeivel.

Aki helikopterre szállva, magasból nézhetné Patakot, nemcsak azt látja, hogyan veszik körül régebbi részeit a vaskos gabonataró, a gépállomás és főként az elmúlt években jórészt kisebb típusházakból kiépült

⁸⁷ Az utalás Mihályfi Ernő 1957. decemberi, összeállításunkban közölt interpellációjára vonatkozik.

⁸⁸ Az 1961. január 1-jétől 1965. december 31-ig terjedő időszakra érvényes második ötéves népgazdaság-fejlesztési terv főbb előirányzatait az MSZMP Központi Bizottsága 1961. szeptember 12-én fogadta el, ezt követően az erről szóló 1961. évi II. törvényt az országgyűlés 1961. októberében alkotta meg.

⁸⁹ Főrizs Margit – Orlicsek József: A vidéki városok fejlettségének statisztikai vizsgálata = *Demográfia*, 5. évf. 1962. 2. szám, 206–212. o.

új utcák tucatjai. Élesen meg tudná különböztetni a nemcsak korban, hanem jellegben is elütő városrészeket. A falusias Kispatak, Hustác, a hosszú Fazekas sor – már csak a neve az –, a két világháború közötti Újtelep, a Kazinczy utcán a tanárházak sora, meg a többi azután közelebről vizsgálva *egy sajátos társadalmi fejlődés kőben, de kicsit a lakók lelkében is megmaradt emlékei*. Patakon alig alakult ki olyan időszak, amikor a lakosság vagy annak bármely része város-alkotóvá válhatott volna. Mindig csak kolóniák létesültek, melyek osztály-, réteg-, foglalkozás-, nemzetiségi, vallási ellentétek miatt több-kevesebb gyanakvással, lenézéssel vagy irigységgel nézték egymást. Sorolni is nehéz közben az ellentmondásokat. A kálvinista Róma, Debrecen után második leghíresebb protestáns fészünkben, Patakon a katolikusok lélekszámban rég többen voltak, s nagyobb zsidó és görög katolikus egyházközség is működött. A Főiskolát, az egyházakat a kétkezi dolgozó egyben nagybirtokosoknak is tekinthette. A várban a sokak által gyűlölt osztrák tulajdonosok laktak – legutóbb a hírhedt Windischgrätz család frankhamisító tagja⁹⁰ –, másokat azonban éppen ők telepítettek ide! A vilongásokon, egyéni kilengéseket eltekintve, már túl vagyunk, ám az a bizonyos egységes városalkotó szellem, egészséges lokálpatriotizmus nem akar kialakulni. Sok a panasz és kevés a tett. Piszkos, elhanyagolt a városkép? Miért nem jön több utcaseprő? De a maga portáját, járdáját csak kevés panaszkodó tartja rendben. S ha néhány ember rávehető valahol a füvesítésre, parkosításra, a legtöbb arra sem képes, hogy a meglevőt óvja. Pang a pataki szellemi élet, mondja az értelmiségi, aki maga órákat áll tétlenül az utcasarkon, s nem érdekli más, csak hogy ki hova megy, kivel sétál. Helytelen, amit a tanács határozott, hallani lépten-nyomon, de a beleszólás lehetőségével alig él valaki.

A tanácsnak és a pártszervezetnek kettős feladata volna a mindennapi munkán túl – ami már önmagában sem kevés. Egyrészt olyan légkört teremteni, melyben a helyi feladatok megoldása olajozottan, sokak meghallgatása, bevonása segítségével folyik, mindig korszerű elvek, tervek, s nem apró helyi szempontok elsőbbségével. Másrészt elhatárolni a tennivalók közül azokat, amelyeket Patak helyileg nem oldhat meg. Ezekhez a helyi erők jó irányításával elért eredményekre s az erő végességére hivatkozva lehetne kérni megyei, állami segítséget. Szögezzük le: jó néhány pataki probléma helyileg csak foltozható! Pataknak *a sajátos körülmények által körülírt helye van az országban*.

Tegnapi hibákat méltatlan volna a ma határozók terhére róni. De igaz, ami igaz, a vezetés éveken át dilettantizmust mutatott. S a jóindulat sem ment mindent. Egy vagy két eset véletlen lehetne. De az elhibázott kádfürdő, az ártérre helyezett Bodrog-strand, a katolikus templom és a szovjet hősi emlékmű közé, szabad tér közepére odaplántált nyilvános WC, a pedagógusházak, a gyógyfürdő helyileg készült terve kissé sok. Nem személyeket, hanem egy szemléletet szeretnék itt hibáztatni. Ott volt ez már a vár vagy lakások ellentétében. S nyomon érhető a gyógyfürdő kérdésében. Bármennyire jelentősek a helyi kezdeményezések, Pataknak sajátos helyzetében nem erején felüli álmokat kell lehetőségeihez szegényítenie, hanem szabad utat kell adnia, hogy kincsei, a vár, az iskolák, a fürdő- és üdülőhelyi adottságok ne akadjanak minduntalan a szűk községi keretbe. S ehhez a városá nyilvánítás előtt is adható még helyi segítség.

Igaztalan lenne meg nem írni, hogy idén új és új jeleit tapasztalhatni a szemlélet javulásának. Reális, valóban helyileg megoldásra váró tervekről hallottam: a vásárok áthelyezéséről a gépállomás mellé, temetőrendezésről. A Végárdó felé eső új településen át új épülne a gyógyfürdőig, melynek elkészülte után helyi autóbusszjárat kötheti össze a város belsejét a fürdővel, a vasút-, s később talán a hajóállomással, a várral, a turistaházzal. A diákok a pedagógusházak építésekor elveszített sportpálya helyett újat kapnak.

Mindezzel kapcsolatban azonban kontaktushiányt érzek a tanács és a lakosság között. Van ugyan aktív Hazafias Népfront szervezet, mégis, a patakiakban megbúvó passzivitás, visszahúzódság, kívülről bírálás, *lustaság* ellen többet is lehetne tenni. Várhelyreállítás? Pedagógusházak? Gyógyfürdő? Tsz-esítés? Az aktuális kérdések körül sok a suttozás, híresztelés, teljes hitelüként terjednek a légből kapott pletykák. A tervek szélesebb körű vitája, a fejlemények állandó közlése méregfogát húzná e hangulatrontó helyzetnek. Nyáron kiállításra kerül a városfejlesztés távlati terve. De ha a futballcsapatnak, természetjáróknak lehet kis faliúj-

⁹⁰ Windischgrätz Lajos (1882–1968) katona, politikus, 1918-ban tárca nélküli miniszter.

ságjuk a művelődési ház előtt, miért nincs hasonló a Hazafias Népfrontnak, tanácsnak vagy a pártszervezetnek? Minden tervet, vágyat, elképzelést közzé lehetne itt tenni, megfogalmazás, gépelés kérdése az egész. S hozzászólást kérem. Odatűzni az ellenvéleményeket, a helytelen megjegyzéseket is, hogy a közvélemény érezze saját hatását s maga álljon a helyes álláspont mellé, azután pedig azt már úgy védje, mint a magáét. Úgy érzem, Patakon a város napi és holnapi problémáinak szélesebb nyilvánosság előtt való intézésével lehetne a legtöbbet tenni azért a demokratizmusért, mely a párt politikájának nem taktikai, hanem a szocialista fejlődés egészét mindaddig jellemző vonása, míg a demokratizmus annyira természetessé nem válik, hogy már beszélni sem kell róla.

Várom és remélem Sárospatak új felemelkedését. A cikkemben érintett kérdések megfogalmazásával, kimondásával megoldásukat akartam segíteni. *Kiált Patak vára*. E címet, be kell vallanom, kölcsönbe vettem.⁹¹ Hadd éljek még jelképével. A kiáltás most még segítséget is kér, megértést egy híres, de mai helyzetéből nehezen továbblépő városka iránt. Pataknak sok barátja van, sok ezren, akik terjesztik hírét, még többen, akik hallottak róla. Ha országos, megyei vagy más fórumon elébük kerül valamely ügye – ily nyíltan talán szabad protekciót kérem –, segítsenek lehetőségük szerint. Hogy azután a kiáltás már csak pihenni, gyönyörködni hívjon minden látogatót városunkba.

A várossá nyilvánítást megalapozó oktatási és kulturális események, valamint az öregdiák-mozgalom szerepe⁹²

Az ötvenes évek első felének passzív rezisztenciája után az iskolavárosi funkció erősítése Sárospatakon az ötvenes évek végétől egyértelműen tetten érhető. 1958 márciusában a Hazafias Népfront megyei bizottságának kezdeményezésére a megyei tanács VB Sárospatakon 24 napos, 120 órás, bentlakásos népfőiskolai tanfolyamot szervezett. 1959. szeptember 1-jén létrejött a Sárospataki Felsőfokú Tanítóképző Intézet, az addig középfokú intézmény átszervezésével. Ugyanezen évben Benke Valéria művelődésügyi miniszter Sárospatakon hirdette ki az ország első 10 „kollégium” rangra emelt középiskolai diákotthonát, amelyek között a Kossuth Lajos Diákotthon is helyet kapott. 1960-ban „Kollégium” címet és nevet érdemelt ki az Erdélyi János Diákotthon is. 1961 decemberében megjelent a *Kulturális Szemle Sárospataki Diáknapok* című felhívás, Borsod-Abauj-Zemplén, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megyék középiskoláihoz (aláírók: KISZ megyei bizottsága, Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya, Rákóczi Gimnázium KISZ-szervezete, igazgatója és tanári kara), amelynek nyomán 1962. május 25–27. között sor került az I. Sárospataki Diáknapokra. (A következőt 1963-ban, ezt követően minden páratlan évben megrendezték.) 1962 szeptemberében a Rákóczi Gimnáziumban újraindult az angol nyelvi tagozat, 1966 szeptemberétől országos beiskolázású emelt óraszámú osztállyal bővült. 1967-ben első alkalommal került sor a Sárospataki Kulturális és Tudományos Napok (később Tudományos és Művészeti Hetek) c. rendezvényre, amelynek keretében pataki diák művészek is bemutatkoztak.

A várossá nyilvánítást követően megjelent cikkében Harsányi István arról írt, hogy „a sárospataki öregdiákok hagyományá váló találkozásai (...) mintha arra utalnának, hogy a sáros-

⁹¹ Az ismeretlen szerző által 1697-ben írt Tokaji veszedelem c. verses krónika kezdősora: „Kiált Tokaj vára, jajgat Patak vára”.

⁹² A fejezet megírásához felhasznált forrás: Bolvári-Takács Gábor: A sárospataki öregdiák mozgalom 19–21. századi kronológiája. Intézménytörténet és közművelődési dimenziók (elektronikus adattár, 2011): <http://patakidiak.hu/patakidiak/oldal/a-sarospataki-oregdiak-mozgalom-19-21-szazadi-kronologiaja>; továbbá: http://www.zempenimuzsa.hu/oreg_diak_krono.htm

pataki genius loci megnyilatkozási, akcióterülete újabban Budapestre helyeződött volna át. Sárospatak városi rangjának sok lehetőséget nyitó visszaadása is még bizonyára jóideig váratott volna magára, a fővárosban dolgozó pataki öregdiákok összefogott beavatkozása nélkül.⁹³ Valóban, a két világháború között komoly sikereket ért pataki öregdiákok mozgalom újjáéledése az 1960-es évek elejére tehető.⁹⁴ 1959-től folyamatos a Pataki Diákok Baráti Társasága Miskolci Csoportja működése. 1960. június 5-én Harsányi István kezdeményezésére első ízben találkoztak a fővárosi illetőségű öregdiákok a budapesti Rózsadomb Étteremben egy pohár borra, egy kis beszélgetésre. Informálisan megalakult a Sárospataki Diákok Budapesti Baráti Társasága. Az 1961. június 7-én tartott 4. összejövetelen már mintegy 250 fő volt jelen. 1963 júniusában Sárospatakon hat évfolyam közös találkozója alkalmából megalakult a Pataki Diákok Baráti Társasága. Ugyanezen év december 10-én létrejött a Sárospataki Öregdiákok Debreceni Baráti Köre.

A Sárospatakért tenni akaró – ha lehet így nevezni – mozgalom informálisan három vezéralakkal rendelkezett: Harsányi István pedagógus-pszichológus (az 1940-es évek sárospataki tehetségmentő mozgalmának kezdeményezője), Béres Ferenc dalénekes (akinek magángyűjteményéből 1968. március 17-én megnyílt a Sárospataki Galéria), valamint Pécsi Sándor kétszeres Kossuth-díjas színművész. Nem elhanyagolható jelentősége volt az egykor tanítóképzős Huszár István közgazdásznak (1963–69 között a KSH első elnökhelyettese, később miniszterelnök-helyettes és az Országos Tervhivatal elnöke, MSZMP PB-tag), valamint Maller Sándor diplomatának (1963-tól a Magyar UNESCO Bizottság főtítkára; elérte, hogy 1964 decemberében a Rákóczi Gimnázium UNESCO-asszociált iskolává váljon). Voltak nem pataki diák támogatók is, mint például Makovecz Imre, aki a Borostyán Szállókialakításával elkötelezte magát Sárospatak mellett, s döntésének helyességét a későbbi évtizedek helyi építészeti sikerei igazolták.⁹⁵ Erőfeszítéseikre Hörcsik Richárd 2008-as sárospataki ünnepi beszédében anekdotákkal fűszerezve emlékezett.⁹⁶ Az öregdiákok éveken át tartó lobbizását Hajdu Imre is hangsúlyozta várostörténeti munkájában.⁹⁷

De folytassuk a sort! A pataki diákok közül szerepe lehetett a várossá nyilvánítási folyamat egyengetésében az egykor tanítóképzős Csizmadia Ernőnek (1964–68-ban a Minisztertanács Titkárságának főosztályvezetője; később akadémikus, rektor); Bencsik Istvánnak (1962–65-ben a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia rektora, 1967-től az Országgyűlés mezőgazdasági bizottságának elnöke; később a Hazafias Népfront főtítkára); Nagy János diplomatának (1963-tól új-delhi, 1968-tól washingtoni nagykövet; később külügyminiszter-helyettes, majd államtitkár); Berecz Jánosnak (1966-tól a Külügyminisztérium párttitkára; később az MSZMP KB titkára, PB-tag). Körösi József (1958-tól a *Valóság* szerkesztője; később főszerkesztője) a folyóirat hasábjain adott helyet a várossá nyilvánítási igénynek (Lázár István cikkét fentebb közöltük). Pécsi Sándor jó kapcsolatot ápolt Aczél György művelődésügyi miniszterhelyetessel, akit 1967 áprilisában az MSZMP KB kulturális ügyekért felelős titkárává választottak, s aki 1946–48 közötti Zemplén megyei párttitkári időszakából ismer-

⁹³ Harsányi István: A sárospataki öregdiákok tanulságos akciója = Magyar Nemzet, XXV. évf. 273. szám, 1969. november 23. 8. o.

⁹⁴ Vö: Bolvári-Takács Gábor: Tények és tendenciák a pataki öregdiák-mozgalom történetében. In: Sárospataki Református Kollégium Alapítvány 1989–2009. Jubileumi kiadvány. Szerkesztette: Szabó Csaba. SRKA, Sárospatak, 2009. 11–16. o.

⁹⁵ Vö.: Kovács Ágnes: Makovecz Imre és Sárospatak = Zempléni Múza, V. évf. 4. szám, 2005. tél, 45–50. o.

⁹⁶ Hörcsik Richárd: 1968: Párizs – Prága – Sárospatak. Ünnepi beszéd Sárospatak újra várossá nyilvánításának 40. évfordulóján, 2008. augusztus 20. In: Új: Abaúj-Zemplén, Magyarország és Európa szolgálatában. Negyedszázad a magyar és az európai politikában 1990–2015. Válogatás 25 év beszédeiből és felszólalásaiból. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2016. 241–246. o.

⁹⁷ Hajdu Imre: Sárospatak. Képek a 20. századi városról, i.m. 18–20. o.;

te Sárospatakot és tartotta a kapcsolatot a térséggel.⁹⁸ Támogató lehetett a nem pataki diákok közül Romány Pál, korábban az állami gazdaságok Borsod és Heves megyei igazgatója, 1967-től az MSZMP KB gazdaságpolitikai osztályvezető-helyettese, utóbb mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter.⁹⁹ S nem mellékes az sem, hogy az állam és az egyház közötti kapcsolatok rendezését fontosnak tartó politikai légkörben 1964. október 2-án a Tiszáninneni Református Egyházkerület közgyűlése a volt pataki diák Ráski Sándort püspökké, Újszászy Kálmánt, a pataki Nagykönyvtár igazgatóját főgondnokká választotta.

A sárospataki iparfejlesztés kormányzati támogatási lehetőségei

Huszár Istvánnak és másoknak szerepe volt abban, hogy Sárospatakot az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium 1967-ben iparfejlesztésre kiemelt településnek nyilvánította. A két tárca ugyanis önálló iparfejlesztési alapot hozott létre a vidék támogatására, amelynek értelmében „az ipari foglalkoztatottság növelése érdekében (...) az erre létesített iparfejlesztési alapból vissza nem térítendő állami hozzájárulás nyújtható a 2. számú mellékletben felsorolt településeken. A hozzájárulás legkisebb mértéke a fejlesztési költség 20%-a, legfeljebb azonban 50%-a lehet. (...) Az iparfejlesztési alapból hozzájárulás adható az állami vállalatok beruházásához, ha új gyárat, új telephelyet létesítenek, ezen kívül ha a meglévő telephelyeken a bővítés – a korszerű technológia alkalmazása mellett – a létszámot legalább 20%-kal, vagy legalább 100 fővel emeli.” További lehetőségként kimondták, hogy „a vállalatfejlesztési alap terhére tervezett ipari beruházásoknál kedvezményes hitelfeltételek ipartelepítési, iparfejlesztési célra a 2. sz. mellékletben feltüntetett településeken (...) biztosíthatók.” Sárospatak szempontjából a lényeg „Az iparfejlesztési alapból és a kedvezményes hitelben részesíthető települések jegyzéke” című 2. számú mellékletben rejlett: Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből – szinte hihetetlen módon – kizárólag Sárospatak kapott helyet a „juttatás iparfejlesztési alapból és hitelkedvezmény” rovatban (országosan csupán 24 település került ebbe a kategóriába). A „csak hitelkedvezmény” címszó alatt a megyéből Sátoraljaújhely, Mezőkövesd és Encs szerepelt (az országosan összesen 37 helység között).¹⁰⁰ A kormányzati intézkedés azt jelezte: Sárospataknak lehet keresnivalója a várossá fejlesztés terén.

⁹⁸ Vö.: „A Párt eszméi tiszták!” Egy zempléni pártmunkás levélváltása Aczél Györggyel a törvénysértésekről, 1958. Közzéteszi: Bolvári-Takács Gábor. = Zempléni Múzsza, I. évf. 2. szám, 2001. május, 72–78. o.

⁹⁹ Vö.: Romány Pál: Az örökség kötelez. Borkultúra és történelem Tokaj-Hegyalján = Zempléni Múzsza, II. évf. 2. szám, 2002. május, 40–47. o.

¹⁰⁰ 3/1967. (XII. 15.) OT-PM együttes rendelet az ipar arányos területi fejlesztését és a kitelepítési célkitűzések fokozott megvalósítását elősegítő intézkedésekről

Sárospatakon

V.

Sárospatak várossá nyilvánításának
folyamata és eseményei, 1968

Mindezen előzmények és fejlemények nyomán jutunk el a várossá nyilvánítást közvetlenül megelőző eseményekhez, amelyek közül elsőként a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei és sárospataki községi előterjesztéseket teszem közzé, majd a kormányzati döntéshozatalt mutatom be. Ezt követi az Elnöki Tanács ülésének és várossá nyilvánító határozatának ismertetése. Végül az 1968. augusztus 20-ai sárospataki városavató ünnepség előkészületeinek és lefolyásának bemutatására kerül sor. A fejezet forrásai alapvetően az Elnöki Tanács határozatának ügyiratához csatolt levéltári iratok.

Megyei és sárospataki levelek és feljegyzések

3. számú dokumentum¹⁰¹

MSZMP Megyei Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága, Miskolc
Borsod-A.Z. Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Miskolc

476/1968.Tk.

Tárgy: Sárospatak várossá szervezése

Minisztertanács
Tanácsszervek Osztálya
Budapest

A MSZMP Megyei Pártbizottság Végrehajtó Bizottsága és Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága közösen kialakított elvi állásfoglalása alapján kérjük, hogy Sárospatak községnek 1968. április 4-i határidővel történő várossá szervezését engedélyezni szíveskedjék.

Sárospatak község 1201-ből származó adatok szerint már korábban is városi jogú település volt. A Habsburg uralkodók szemében örökké rebellis település még 1883-ban is város, azonban röviddel ezután városi jogállását megszüntették és 1957-ig¹⁰² járási székhely volt. A Rákóczi által vezetett szabadságharcban főhadiszállás, vára erődítmény, az egész magyar történelmi időszakban kultúrközpont, 1708-ban pedig az országgyűlés színhelye volt. Gimnáziumát Lorántffy Zsuzsanna¹⁰³ 1531-ben létesítette, melyet később főiskolává fejlesztettek és ennek következtében Sárospatak lett Észak-Magyarország és Kelet-Magyarország kultúrközpontja. Pedagógiai hírnevét Comenius alapozta meg a szemléltető oktatás bevezetésével. Ezért – mint iskolaváros – hírneve, az ország határain túl is elterjedt. Iskolavárosi jellegét ma is rangjelzi a történelmi hagyományokkal rendelkező Tanítóképző, a 240.000 kötetet tartalmazó nagykönyvtár és

¹⁰¹ MNL XIX-A-2-f-467-1968 493.d. gépirat, 3 o. Az iraton szereplő kézírásos bejegyzéseket szögletes zárójelbe tett dőlt betűvel jelzem.

¹⁰² Helyesen: 1956-ig

¹⁰³ Helyesen: Perényi Péter

a pedagógiai tudományok fejlődését dokumentáló iskolamúzeum. Történelmi és kultúrtörténeti hagyományokat őriz és dokumentál a Vármúzeum.

Környéke jelentős szőlőtermelő terület, melyen a modern gazdálkodás bevezetésének következtében a szőlőtermelés ismét fellendülőben van. A múltban jelentős kereskedelmi központ volt és innen bonyolították le az északi és keleti országokba irányuló borexport egy részét, melyet ma is használatban lévő, széles kiterjedésű pince-hálózat bizonyít. Mint jelentős ipari település, területén több céh működött, jelentős volt fazekas ipara, melyet az ide telepített habánok alapoztak meg.

A település központja a régi hagyományoknak megfelelő városi jelleget mutatja és ennek alapján az Országos Műemléki Felügyelőség, az új rendezési terv alapján is az egyes városrészek sértetlenül hagyását javasolta.

A lakás- és kommunális igények kielégítése terén a helyzet hasonló az ország más településeihez. E feladatok megoldására a közművesített telkeket biztosították és ennek alapján indítják meg a társasházak építését, ezen kívül ez évben befejezik 36 lakás építését.

A község villamosítása és a villamos-hálózat korszerűsítése megoldódott, tekintve hogy a belterület villamosítása 1966. évben befejezést nyert, a közvilágítási hálózat korszerűsítését pedig - évenkénti ütemezésben - 1970-re teljes egészében befejezik.

A vízhálózat építése 22 millió forintos beruházással (víztársulási alapon és állami hozzájárulással) 1969. évben befejeződik. A szennyvíz-csatornázás I. üteme - kb. 5 km-es szakasz - 1968. év végére készül el.

Sárospatak jelenlegi iparát a Faipari Vállalat, Téglagyár, Mezőgazdasági Gépállomás, Kályhacsempegyár, Ruházati Ktsz., Építőipari Ktsz. és a Szeszfőzde ipari tevékenysége jellemzi. Az ipartelepítési tervek szerint tárgyalásokat folytatnak a Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyárral egy folyamatosan 1000 fő foglalkoztatásáig felfejlesztendő üzem telepítése, a Tokaji Fémipari Ktsz.-el egy 120 főt foglalkoztató híradástechnikai üzem létesítése, valamint a Gyapjúfonó Vállalattal egy 500 főt foglalkoztató üzem felépítése ügyében.

A község államigazgatási területén 4 mezőgazdasági termelőszövetkezet működik, melyeknél kialakult egy olyan egészséges törekvés, hogy a jövőben egy nagy gazdasággá egyesülnek, melynek megtörténte esetén az intenzív gazdálkodás feltétele, a gépesítés is megoldódik.

A község lakosainak száma: 14.083 fő. A 4 termelőszövetkezetbe tömörült tagság, továbbá az egyéb mezőgazdasági jellegű tevékenységet folytatók száma, a lakosságnak mintegy 35-40%-át teszi ki. A helyben lakó ipari dolgozók száma mintegy 5000

főre tehető. A lakosság sűrűsége 200/km². A község belterületi úthálózatának hossza 44 km, ebből kiépített szilárd burkolatú 36 km (75%). Az utak 22 km hosszúságban járdával vannak ellátva (50%). Egy főre eső évi forgalom 11.000 Ft. A várossá szervezés vonzása kb. 15–20 községet érint és ennek lakossága mintegy 20.000 fő.

Sárospaták földrajzilag központban fekszik, a Bodroγκöz kapuja, várossá szervezése nagyobb anyagi igényeket nem támaszt, ezen kívül a 3/1967. (XII.15.) OT-PM. sz. együttes rendelet 2. sz. mellékletében Sárospaták mint iparfejlesztésre kiemelt település lett megjelölve.

A Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya által kiadott irányelvekben foglalt város kialakítási feltételek Sárospaták esetében fennállanak, ezért kérjük, hogy kérelmünket a Népköztársaság Elnöki Tanácsához javaslatlaltal szíveskedjék előterjeszteni.

Miskolc, 1968. február 17.

(pecsét, saját kezű aláírások)

dr. Papp Lajos
MTVB elnöke¹⁰⁴

dr. Bodnár Ferenc
MSZMP Megyei Biz. I. titkára

[Dallos e.: Előterjesztést kell készíteni! Siófok várossá szervezésével együtt kell előterjeszteni. (Fehér¹⁰⁵ e. döntése) Kovács¹⁰⁶ III.6.]

[Úgy látom, hogy az anyagiak vállalása helyett csak annyit tartalmaz, hogy nagyobb anyagi igényeket nem támaszt. Kérem sürgősen tisztázni, ill. tegyenek megfelelő nyilatkozatot. Kérem ref[erálni]. III. 9-ig!]

[Papp L: Vállalják saját erőből a létszámot, beralapot (kb. 90 fő). Fejlesztés vonatkozásában semmi változást nem jelent (csatorna stb.). Részleteket még vizsgálhatja. III.9. (olvas-hatatlan szignó)]

A megyei pártbizottság és a megyei tanács közös javaslatából kitűnik, hogy a várossá alakítást a levél keltezéséhez képest legkorábbi állami ünnephez, április 4-éhez kapcsolva kívánták elérni. A fejlettségi adatok ismertetése mellett a legfontosabb érvet, az iparfejlesztésről szóló miniszteri rendeletet a végére hagyták. Az iraton szereplő feljegyzés azt bizonyítja – s ebben a sárospatai öregdiák lobbí érvényesülését is látnunk kell –, hogy Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes előzetesen informálva volt, mert csupán eljárási kérdésben módosított: Siófokkal együtt kérte az előterjesztést. Nyilván azért, mert a „csomag” keretében – amelyhez később az iparfejlesztésre Vas megyében szintén egyedülként kijelölt Sárvár is csatlakozott – kevésbé

¹⁰⁴ MTVB: megyei tanács végrehajtó bizottsága

¹⁰⁵ Fehér Lajos miniszterelnök-helyettesről van szó. Fehér Lajos (1917–1981) agrárpolitikus, 1957–59-ben az MSZMP KB mezőgazdasági osztályvezetője, 1959–62-ben az MSZMP KB titkára, 1962–74-ben miniszterelnök-helyettes, 1956–75-ben az MSZMP PB tagja.

¹⁰⁶ Kovács Tibor a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának helyettes vezetője volt.

volt feltűnő, hogy Sárospatak nem szerepelt az 1965-ös városfejlesztési kormányhatározatban. További szempont volt a forrásigény minimalizálása, ehhez a megyei tanácselnök szinte azonnal megadta a szükséges kiegészítést: március 9-ei dátummal újabb, gazdasági szempontból részletesebb előterjesztés készült:

4. számú dokumentum¹⁰⁷

Feljegyzés

Készült Sárospatak község várossá szervezésének előkészítéséről

A községi tanács vb. vezetői hosszabb idő óta tárgyaltak a községi párt és társadalmi szervekkel és arra a közös elhatározásra jutottak, hogy Sárospatak községben a helyzet megérett a várossá szervezés előkészítésére. A Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya által kiadott irányelvek alapján is indokoltnak mutatkozik a várossá szervezés előkészítése.

1. A párt, tanács és a társadalmi szervek elhatározása egyöntetűen juttatja kifejezésre a község lakosságának igényét, mely szerint szeretnék, hogyha Sárospatak még 1968. év folyamán járási jogú város lenne.

2. A lakás- és kommunális igény kielégítése terén a helyzet hasonló az ország más településeihez. E feladat megoldására a közművesített telkeket biztosították és ennek alapján indulnak meg a társasház építések, ezenkívül ez évben befejezik 36 lakás építését.

A község villamosítása és korszerűsítése megoldódott, tekintettel arra, hogy a belterület villamosítása 1966. évben befejezést nyert. A közvilágítási hálózat korszerűsítését pedig évenkénti ütemezésben 1970. teljes egészében befejezik. (sic!) A vízhálózat építése 22 millió forintos beruházással (vítársulási alapon és állami hozzájárulással) 1969. évben befejeződik. A szennyvíz csatornázás I. üteme kb. 5 km-es szakasz 1968. év végére készül el.

3. Sárospatak jelenlegi iparát a Faipari Vállalat, Téglagyár, Mezőgazdasági Gépállomás, Kályhacsempegyár, Ruházati KTSZ, Építőipari KTSZ, Szeszfözde ipari tevékenysége jellemzi. Az ipartelepítési tervek szerint, tárgyalásokat folytatnak a Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyárral egy folyamatosan 1000 főig felfejlesztendő üzem telepítése ügyében, továbbá a Tokaji Fémipari KTSZ-szel egy 120 főt foglalkoztató híradástechnikai üzem telepítése, valamint a Gyapjúfonó Vállalattal egy 500 főt foglalkoztató üzem telepítése ügyében.

¹⁰⁷ XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968.

A község államigazgatási területén 4 mezőgazdasági termelőszövetkezet működik, melyeknél kialakult egy olyan egészséges tendencia, hogy a jövőben egyetlen nagygazdasággá egyesítik a 4 kisebb gazdaságot, melynek során az intenzív gazdálkodás feltétele, a gépesítés is megoldódik.

4. Sárospatak község 1201-ből származó adatok szerint már korábban is városi jogú település volt, 1883-ban mezőváros volt, 1956-ig pedig járási székhely. [...] ¹⁰⁸ által vezetett szabadságharcban főhadiszállás volt. [...] magyar történelem folyamán erődítmény és kul- [...] és 1708-ban az országgyűlés színhelye volt. [...] Lorántffy Zsuzsanna ¹⁰⁹ 1531-ben létesítette, melyet később főiskolává fejlesztettek és ennek következtében Sárospatak volt Észak- és Kelet-Magyarország kultúrközpontja. Pedagógiai hírnevét Comenius alapította meg a szemléltető oktatás bevezetésével. Ennek következtében az iskolaváros hírneve az ország határain túl is elterjedt. Iskolavárosi hírnevét ma is rangjelzi a történelmi hagyományokkal rendelkező Tanítóképző, a 240.000 kötetet tartalmazó nagykönyvtár, és a pedagógiai tudományok fejlődését dokumentáló iskolamúzeum. Történelmi és kultúrtörténeti hagyományokat őriz és dokumentál a Vármúzeum.

Környéke jelentős szőlőtermelő terület, melyen a modern gazdálkodás bevezetése következtében a szőlőtermelés ismét fel lendülőben van. A múltban jelentős kereskedelmi központ volt és innen bonyolították az északi és keleti országokba irányuló borexport egy részét, melyet ma is használatban lévő széles kiterjedésű pince-hálózat bizonyít.

Jelentős ipari település volt, területén működött több céh, és igen jelentős volt fazekas ipara, melyet az ide telepített habánok alapoztak meg.

5. A település központja a régi hagyományoknak megfelelő városi jelleget mutatja és ennek alapján az Országos Műemléki Felügyelőség az új rendezési terv alapján is az egyes részek sértetlenül hagyását javasolta.

6. Sárospatak község lakosainak száma: 14.083 fő

7. A 4 termelőszövetkezetbe tömörült tagság, továbbá az egyéb mezőgazdasági jellegű tevékenységet folytatók száma mintegy 35-40%-ot tesz ki.

8. Mintegy [?]000 főt tesz azoknak a száma, akik iparban dolgoznak és helyben laknak.

9. A lakosság sűrűsége 200/km².

10. A község belterületi úthálózatának hossza 44 km, ebből kiépített szilárd burkolatú 36 km (75%).

11. Az utak 22 [km] hosszúságban járdával vannak ellátva (50%).

¹⁰⁸ A [...] jellel kihagyott szövegrészek a dokumentumon nem olvashatók, de a szövegösszefüggésből kitűnik, hogy a Rákóczi-szabadságharc eseményeiről van szó.

¹⁰⁹ Helyesen: Perényi Péter létesítette (nyilvánvalóan a református kollégiumról van szó).

12. Az egy főre eső forgalom évi 11.000 Ft.

13. A várossá szervezés vonzása kb. 15-20 községet érint, ennek lakossága mintegy 20.000 fő.

Tekintettel arra, hogy Sárospatak földrajzilag központban fekszik, itt bonyolódik le a Bodrogköz és a Hegyalja egy részének gazdasági forgalma, ennek megfelelően alakult ki a község útvásúthálózata, mely a környező községeket gazdaságilag és forgalmilag Sárospatakhoz kapcsolja. Mindezek alapján a várossá szervezés indokoltnak mutatkozik.

Sárospatak kommunális helyzete

1. Lakáshelyzet: 1945-1960 között állami építkezés nem volt, magánérőből épült 626 lakás. 1960-1967 között magánérőből épült 411 lakás.

2. Villamosítás: 1960-ban 36.690 méter volt a villamos hálózat hossza. 1967-ben 55.100 méter a villamos hálózat, ebből korszerűen kiépített hálózat 2.000 méter.

3. Vízhálózat: 1960-ban csatornázás nem volt, nyomóvezeték nem volt.

(nyomóvezeték) 1965-ben belterületén 18 km-es szakasz építését megkezdték, 1967-ben befejezték. 1968-ban 12 km-es összekötő szakasz építését kezdték meg Sárospatak és a sátoraljaújhelyi vízmű között, ezzel 1968-ban a nyomóvezeték hossza eléri a 30 km-t.

(csatornázás) 1960-ban csatornázás nem volt. 1965-ig 3600 méter csatorna épült. 1968-ban további 5 km csatorna építését befejezik, ezzel 1968-ban a szennyvíz levezető csatorna hossza 8500 méter lesz.

4. Ipar: 1960-ban Téglagyár, Szeszfőzde, Cserépkályhagyár, Gépállomás volt. 1968-ban a fentiekén kívül létesül: Faipari Vállalat, Gyümölcs-szeszipari Vállalat, Ruházati, Cipész, Építőipari KTSz, ÉMÁSZ üzletigazgatóság kirendeltsége, Autószervíz-állomás.

5. Mezőgazdaság: 1960. alakult 4 Mezőgazdasági Termelőszövetkezet.

6. Lakosság: 1960-ban 12.907, 1968-ban 14.083 (Végardó 1.176 lakossal csatlakozott). A községi számítások szerint a lakosság száma 14.365 fő.

7. Belterületi utak: 1960-ban 44 km, ebből kiépített 34 km. 1968-ban 46 km, ebből kiépített 34 km, de korszerűsítve 7620 méter.

(járda) 1960-ban 20 km járda, 1968-ban 22 km járda.

8. Ipari dolgozók: 1960-ban 1343 helyben lakó, 1968-ban 1745 helyben lakó (utazó 1265 fő), összesen 3000 fő.

Miskolc, 1968. március 19.

A megyei előterjesztések mellé Sárospatak szükségesnek tartotta, hogy a település történelmi és kulturális értékeit kiemelő kiegészítő dokumentumot nyújtson be, az alábbiak szerint:

5. számú dokumentum¹¹⁰

Sárospatak Községi Tanács Vb.

Sárospatak története dióhéjban, településtörténeti és kultúr-történeti hagyományai

Az 1892-ben végzett feltárás bizonyossága szerint Sárospatak határa már a történelem előtti időkben is lakott ősemberi telephely volt. A honfoglalásig visszavezetett történeti adatok szerint Anonymus Krónikája megállapítja, hogy Árpád a Sátorhegy és Tolcsva folyó közötti területet Ketel kun vitéznek adományozta, aki a Bodrog mellett „Ketel-Patak” várát építette fel. Ez a vár a feltevések szerint földvár volt.

A XI. században Sárospatak királyi birtok volt, I. Endre tulajdona. A király családjával gyakran lakott Sárospatakon.

Sárospatak földrajzi fekvésénél fogva a környék gazdasági központja. A központi szerep és a gazdasági élet kibontakozását segítette a termékeny szántó, szőlőművelésre alkalmas lankás lejtőjű vulkanikus dombvidék, a kerámiai ipar minden ágának üzésére nagyszerűen alkalmas agyag és kaolin előfordulási helyek és a jó építőanyagot szolgáltatató kőbányák.

II. Endrének is kedvenc tartózkodási helye volt Sárospatak és itt született 1207-ben Erzsébet lánya. V. István Sárospatakot a kor színvonalán álló komoly erődítményekkel látta el és ő építette 1262-ben a „Vöröstornyot”. Az akkori Sárospatak város tekintélyére jellemző, hogy a XIII. századik oklevelek Zemplén vármegyét Patak-vármegyének említik és így keltezte V. István is adományleveleit.

A XIV. században a vár körül kifejlődik a városias település képe a városias életformát adó életlehetőség. 1355-ben Sárospatak királyi szabadalmi város rangjára emelkedett. 1390-ben a Perényiek vették birtokukba a várost Zsigmond király adományaként.

1531-ben Perényi támogatásával alapították meg a nagy hírnevet szerzett főiskolát. Ugyanezen időben alapították meg a főiskolai könyvtárat. 1576-ban I. Miksa Dobó Ferencnek, az egri hős Dobó István fiának adományozta a várat.

1605-ben Bocskay (sic!) erdélyi fejedelem foglalta el a várat. 1608-ban Lorántffy Mihály birtokába kerül a vár és leánya Lorántffy Zsuzsanna I. Rákóczi Györgyhez történt férjhez menése folytán a vár és város a Rákócziak kezére került. Ekkor

¹¹⁰ MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968.

még gyorsabb ütemű volt a gazdasági és kulturális fejlődés. Felvirágzott a már korábban kibontakozott ipar. Több céhlevél bizonyítja Sárospatak fejlett iparát. Kiemelkedő a Habánok által készített cserépkályha és más cserépedény készítés. Ágyúöntő műhelyének és löporának emlékeit őrzik az akkori jegyzőkönyvek. Lorántffy Zsuzsanna lelkesen támogatta a Sárospataki Főiskolát és ő hívta meg Comenius Ámos Jánost az akkor európai hírű pedagógust, aki 1650–1654 között nevelésügyi igazgatóként működött. Itt írta híres tankönyveit az „Orbis pictus”-t és a „Schola ludus”-t. Az iskola híre messze földről vonzotta a diákokat. A főiskola Comenius irányítása alatt mintaintézetté vált.

A főiskola tevékenysége révén Sárospatak Észak-Magyarország kulturális központjává vált. Több szellemi termék látott napvilágot Sárospatakon és rendszeresen megjelenő folyóiratok. Pályázatok, tanulmányok hirdették Sárospatak szellemi fölényét. Sárospatak tankönyvkiadó központtá vált. 1857. évben szervezték meg a Tanítóképző Intézetet.

Sárospatak földrajzi fekvésénél fogva a múltban is, de jelenleg még inkább, a Bodrogköz és Hegyalja egy részének gazdasági, kulturális, kereskedelmi, közlekedési és bizonyos mértékig ipari központja. Központi feladatának ellátása során kialakult művelődési és gazdaságpolitikai szerepe biztosította a városias jellegű kibontakozását. A felszabadulás utáni időkben központi szerepe egyre erősödött.

Több évszázados történeti és kultúrtörténeti emléket őrző műemlékekben gazdag település. A felszabadulás utáni feltárások és rekonstrukciók a műemlékeket közkinccsá tették. Évente 65.000–70.000 főre tehető az idegenforgalom. Az érdeklődés központjában elsősorban a vár és a vármúzeum állandó és időszakos kiállításai, a főiskola, a főiskolai nagykönyvtár, iskolamúzeum, valamint a tanítóképző és több műemlék-templom és egyéb épületek állnak.

Jelentősen növeli az idegenforgalmat a gyógyvizű meleg fürdő és turisztikai szempontból fontos szerepet betöltő egész közeli erdős hegyvidék. Kiegészíti a természeti szépséget a Bodrog folyó, mely a strandolás mellett a vízi sport céljára is kiválóan alkalmas.

Sárospatak, 1968. április 6.

(pecsét, saját kezű aláírás)

Tóth József

vb.elnök

Végezetül a megyei tanács még egy összefoglalást benyújtott, elsősorban Sárospatak majdani ellátandó városi vonzaskörzetének számszerűsítésével kapcsolatban.

6. számú dokumentum¹¹¹

Borsod-Abaúj Zemplén Megyei Tanács
Végrehajtó Bizottsága
Titkárától

0032/1968. TÜK. sz.
Tárgy: Sárospatak várossá szervezése.
Dr. Kovács Tibor Elvtársnak
Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya
helyettes vezetője
Budapest

Kedves Kovács Elvtárs!

Sárospatak várossá szervezését tartalmazó előterjesztéssel kapcsolatban a következő észrevételeket teszem:

Sárospatak külterületének lakossága:

Apróhomok	500 fő
Dorkó	600 fő
Halászhomok	300 fő
Bálványos	150 fő
Rózsás	200 fő
Kácsárd	150 fő
Összesen:	1900 fő

A lakosság több mint 80%-a tehát belterületen él. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 25%. Az ipar, építőipar területén dolgozók aránya 25%. A további 50% a vasút, bánya, kereskedelem és az oktatás területén dolgozik.

Sárospatak gimnáziumához hasonló jellegű (angol nyelvtagozatú) középiskola még kettő van az országban.¹¹²

Sárospatak az ország 13 műemlék városa között van nyilvántartva. A község vízhálózatának kiépítése befejezés előtt áll. A csatorna-gerincevétel a derítővel 1968 végére elkészül.

A Csepel gyár 1200 főt foglalkoztató üzeme a telepítést megkezdte, a környező tanyákról és községekből már most toboroznak olyan munkaerőket, akik Budapest, Miskolc és az ország más nagyobb településein dolgoznak.

¹¹¹ MNL XIX-A-2-f-467-1968 493.d. 32/20/1968.I.TÜK (VI.3.)

¹¹² A Rákóczi Gimnáziumban 1962 szeptemberében megindult az angol nyelvi tagozat, 1966 szeptemberében a képzés országos beiskolázású, emelt óraszámú osztállyal bővült.

A 120 főt foglalkoztató alumíniumtömegcikk-gyártó üzem működését 1968. október 1-én megkezdi.

Sárospatak vonzása a Bodroghköz területén 20 községre és mintegy 25-50.000 lakosra terjed ki.

Kérem a tájékoztató jellegű észrevételek szíves tudomásul vételét.

Miskolc, 1968. május 30.

Elvtársi üdvözlettel:

(saját kezű aláírás)

(Dr. Kardos Sándor)

A kormányzati előterjesztés megszületése

A beadványok sikerrel jártak, a városná nyilvánítási folyamat államigazgatási egyeztetése megkezdődött. Miközben a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya 1968. május 14-én elkészítette a már bemutatott, szigorúan titkos minősítésű összefoglalót az eredetileg 12 település városná fejlesztéséről, ugyanezen a napon a listán nem szereplő Sárospatak ügyében körlevelet küldött 22 minisztérium, országos hivatal, illetve egyéb állami szerv, valamint a Sárospatak, Sárvár és Siófok kapcsán érintett három megyei tanács elnökeinek, amelyben a három település városná alakításával kapcsolatos észrevételeket tudakolta meg. A jellemzően miniszterek, első miniszterhelyettesek vagy államtitkárok, illetve megyei tanácselnökök által aláírt, szinte postafordultával beérkező válaszlevelekben a megkeresettek – egyetlen kivétellel – a javaslatot egyetértésükről biztosították. (A KSH részéről az aláíró Huszár István első elnökhelyettes volt.) Egyetlenként dr. Czilczer György, a kormány Titkársága Jogi Osztályának vezetője tiltakozott Sárospatak ellen – nyilván hivatalból –, mert nem szerepelt a tizenkettes listán.¹¹³

Az ellentmondás nem akasztotta meg a folyamatot. Sőt! Ugyancsak 1968. május 14-ei dátummal szóban forgó városná nyilvánítási ügy előadói ívén feljegyzés szerepel arra vonatkozóan, hogy az MSZMP Politikai Bizottsága megtárgyalta az előterjesztést. A szovjet típusú pártállami modell legfőbb jellemzője ugyanis a pártirányítás mindenhatósága volt. Az illetékes pártforum előzetes jóváhagyása nélkül az állami szervek nem hozhattak döntést. A Politikai Bizottság 1968. április 16-ai ülésének „5. Különfélék” napirendjében valóban szerepelt a „Néhány község városná nyilvánítására vonatkozó javaslat”, de rögtön utána az olvasható: „Levették a napirendről.”¹¹⁴ A Politikai Bizottság azonban már 1967. január 10-én úgy döntött, hogy a KB Titkársága minden ülésén először a központi párt- és állami szervek üléseinek napirendjét tárgyalja.¹¹⁵ Ez érintette az Elnöki Tanács üléseit is. Ennek alapján biztosra vehető, hogy a Titkárság (összetétele 1968-ban: Kádár János első titkár, Aczél György, Biszku Béla, Komócsin Zoltán, Nyers Rezső és Pullai Árpád titkárok) az 1968. április 22., május 20., június 3. vagy június 17. napjain tartott üléseinek valamelyikén megtárgyalta és jóváhagyta a NET elé kerülő városná alakítási javaslatokat.¹¹⁶

¹¹³ MNL XIX-A-2-f 467-1968. 493.d. 32/1968.I.TÜK

¹¹⁴ Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei. II. kötet 1963–1971. Összeállította: Németh Jánosné. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1998. 112. o.

¹¹⁵ Uo. 153. o.

¹¹⁶ Uo. 208–210. o.

A döntés előkészítés utolsó aktusaként Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes aláírásával előterjesztés készült, az alábbiak szerint:

7. számú dokumentum¹¹⁷

Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány
elnökhelyettese
szám: 467/1968.

Előterjesztés a Népköztársaság Elnöki Tanácsához Sárvár, Siófok és Sárospatak várossá alakítására

A megyei szervek javaslata alapján megvizsgáltuk Sárvár, Siófok és Sárospatak községek fejlettségét és – javasolva várossá alakításukat – az alábbi előterjesztést tesszük:

1. Sárvár várossá alakítása (...) ¹¹⁸
2. Siófok várossá alakítása (...)
3. Sárospatak várossá alakítása
  - a) Sárospatak 14.000 fős népességéből közel 20% a város kiterjedt külterületén, tanyákon él. Ez a város gazdaságának sajátosan uralkodó mezőgazdasági jellegére mutat. A község népességszáma hosszabb ideje stagnáló jellegű. Belterületi népességének foglalkozási összetétele városias vonásokkal rendelkezik, mivel 25%-a a mezőgazdaságban, 25%-a az ipar-építőiparban, 50%-a egyéb (közlekedés, bánya, kereskedelem) népgazdasági, valamint a kulturális ágazatban találja meg megélhetését. Sárospatak hagyományosan kulturális és idegenforgalmi centrum.
  - b) Sárospatak vonzása a fentieket teljes egészében alátámasztja. Oktatási szerepköre nem vizsgálható közvetlen környéke vonatkozásában, mivel felsőfokú tanítóképzője – mely a XVI. századtól működik¹¹⁹ – főiskolai és észak-magyarországi, regionális jellegű. Könyvtára az ország egyik legrégebbi könyvműzeuma.¹²⁰ Sárospatak gimnáziumának vonzásterülete a sátoraljaúj helyi járás déli és keleti részén fekvő községekre terjed ki. Mindez a település iskolaváros jellegét domborítja ki. Egészségügyi létesítményei csakis helyi igényeket elégítenek ki, ami tekintettel a 12 km-re fekvő Sátoraljaúj hely ilyen irányú fejlettségére, sem Sárospatak, sem a környezete szempontjából hátrányt nem okoz.

¹¹⁷ MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968. Az iraton szereplő kézirásos bejegyzéseket szögletes zárójelbe tett dőlt betűvel jelzem.

¹¹⁸ A dokumentum Sárvárra és Siófokra vonatkozó szövegrészeit nem közlöm.

¹¹⁹ Téves adat: a református kollégium 16. századi alapítású, a tanítóképző 1857-ben nyílt meg.

¹²⁰ A nagykönyvtár ekkor a Református Tudományos Gyűjtemények része; sohasem volt a tanítóképzőé.

Kereskedelmileg 17 környező település központja; a terület lakossága kb. 25 ezer fő. Munkaerővonzása nincs, mert a helybeli üzemek munkaerőigényét saját lakossága biztosítani tudja.

c) Sárospatak építészeti képe a település központjában kisvárosias. Az ország 13 műemlék településének egyike. A település kommunális berendezéseinek kiépültsége, burkolt út- és járda-hálózatának hossza jelenleg kevesebb ugyan, mint a városi átlag, de ezek kiépítése folyamatban van.

Sárospatakon a községi tanács épületében a városi tanács működését megkezdheti. A hivatali szervezetben dolgozók létszámának kiegészítését a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei tanács végrehajtó bizottsága – a megyei összlétszám emelése nélkül – meg tudja oldani. A település városi irányú fejlesztéséhez szükséges beruházásokat a megye – a lehetőségein belül – folyamatosan biztosítja.

Sárospatak esetében a városi jelleg vizsgálatánál alkalmazott mutatók nem tükröznek kedvező képet, azonban ezekben a mutatókban azok a tényezők csak részben szerepelnek, amelyek Sárospatakot a környező községek sorából jelentősen kiemelik. Ezek a kulturális vonatkozások: az iskolavárosi jelleg, az idegenforgalmi jelentőség, illetőleg népességének viszonylag magas műveltségi szintje és a település történelmi tradíciói. Ezekre alapozva lehet Sárospatak várossá alakítását javasolni.

Budapest, 1968. [június 18.]

(pecsét, saját kezű aláírás)

Fehér Lajos

a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány
elnökhelyettese

Az Elnöki Tanács ülése és határozata

Ilyen előzmények után került sor az államfői testület 1968. június 28-ai ülésére. Az 1967. április 14-én megválasztott NET ekkor a következő összetételben működött (zárójelben a pozíció kezdőnapja¹²¹): Losonczi Pál elnök (1967.04.14.), Gáspár Sándor helyettes elnök (1963.03.21; előtte 1958.11.26-tól tag), Kisházi Ödön helyettes elnök (1963.03.21.), Cseterkői Lajos titkár (1967.04.14.), Barcs Sándor (1953.07.03.), Bartha Tibor (1963.03.21.), Benke Valéria (1967.04.14.), Dobi István (1967.04.14; előtte 1952.08.14-től elnök), Erdei Ferenc (1965.11.11.), Horváth Richárd (1963.03.21.), Kádár János (1965.11.11.), Kállai Gyula (1967.04.14.), Mihályfi Ernő (1949.08.23.), Nagy Dániel (1963.03.21; előtte 1949.08.23-tól helyettes elnök), Nánási László (1949.08.23.), Németh Károly (1967.04.14.), Ortutay Gyula (1958.11.26.), Pongrácz Kálmán (1963.03.21.), Sályi István (1963.03.21.), Szabó István (1967.04.14.), Uszta Gyula (1953.07.03.) tagok. Az ülésen Losonczi Pál elnökölt, a

¹²¹ Vö.: A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája 1944. szeptember – 1980. április. Szerkesztette: Szabó Bálint. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 581–584. o.

tagok közül betegség, külföldi vagy belföldi kiküldetés miatt hiányzott Bartha Tibor, Horváth Richárd, Kádár János, Kállai Gyula, Nánási László, Németh Károly és Uszta Gyula. Sárvár, Sárospatak és Siófok várossá nyilvánítása a 7. napirendi pontként szerepelt. Az előadó Dallos Ferenc, a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának vezetője volt. A Fehér Lajos által jegyzett kormány-előterjesztést előzetesen írásban kiküldték. A döntés megszületését az ülés jegyzőkönyve alapján foglaljuk össze.¹²²

A napirendet Dallos Ferenc vezette be: „Az év elején a Kormány az Országgyűlés múlt év decemberi ülészakán elhangzott több hozzászólás alapján állást foglalt amellel és utasított bennünket arra, hogy nézzük át a községeket, melyek jöhetnek számításba várossá alakítás szempontjából. E munka alapján hoztuk ide javaslatunkat.

Erdei Ferenc:¹²³ Ezt úgy kell érteni, hogy ez a folyamat le van zárva?

Dallos Ferenc: Ez nem azt jelenti. Ha az Elnöki Tanács javaslatunkat elfogadja, akkor az eredeti tervből 8 megvalósul és még 5 olyan község van előkészítés alatt, amelyeket a közeljövőben javasolunk várossá alakítani.”

Az eddig idézett jegyzőkönyv mellett az iratok között a szó szerinti, ún. piszkozati jegyzőkönyv is fennmaradt. Ebből kitűnik, hogy Dallos néhány egyéb információt is megosztott a jelenlevőkkel, amelyet azonban utóbb nem tartottak szükségesnek a tisztázott jegyzőkönyvben rögzíteni. Eszerint „az előterjesztést a kormány M[iniszter]T[anács] plénumán tárgyalta.¹²⁴ Fehér elvtárs hatáskörébe kellett utalni és egyes pártszervek is foglalkoztak vele.¹²⁵ Egy korábbi határozat ugyancsak foglalkozott ezzel a kérdéssel 1964-ben.¹²⁶ Akkor mi egy elég széleskörű tárgyaláson, az ÉM¹²⁷ intézeteit is bevonva országosan felmértük a helyzetet és több lépcsőben megvalósítandó várossá fejlesztési programot terveztünk meg (...) 12 községet. (...) Sárospatak nem volt benne ebben a 12-ben.”

Az ülésen hozzászólók közül Ortutay Gyula¹²⁸ elsősorban Sárospatakot üdvözölte, Kisházi Ödön¹²⁹ pedig „kulturális szempontból” értett egyet Sárospatak várossá nyilvánításával. Érdekes, hogy a napirendhez az 1957-ben interpelláló Mihályfi Ernő nem szólt hozzá.

A napirend lezárásaként Losonczi Pál¹³⁰ elnök mondta ki a határozatot: „Az előterjesztést az Elnöki Tanács elfogadja és egyetért a kormánynak azzal az állásfoglalásával, ahogyan a lehetőségek megteremtődnek, úgy vegyük azt sorban, nem lehet ebből kampányt csinálni, nem az a lényeg, hogy a községek tábláját várossá cseréljük, és közben nem tudunk adni beruházást és egyebet, ami a városi jelleghez szükséges.” (*sic!*)

¹²² MNL XVIII-2-b-1968. június 28. 9.d.

¹²³ Erdei Ferenc (1910–1971) agrárközgazdász, szociográfus, politikus, akadémikus, 1944–45-ben és 1948–55 között különböző miniszteri tárcák vezetője, 1955–56-ban miniszterelnök-helyettes, 1957–64-ben és 1970-től haláláig az MTA főtitkára, 1964–70-ben a Hazafias Népfront főtitkára.

¹²⁴ Mínthogy a kormánydöntésre vonatkozóan az előkészítő iratokban nincs utalás és a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei csak 1965-ig vannak feldolgozva, a kormánydöntés azonosítása további kutatást igényel.

¹²⁵ Lásd a Politikai Bizottság döntésére vonatkozó korábbi utalást.

¹²⁶ Az utalás a 3178/1965. számú kormányhatározatra vonatkozik. (Lásd az 1. számú dokumentumot.)

¹²⁷ Építészeti Minisztérium, amely 1967. április 14-től, tehát a NET ülésekor már az Építészeti és Városfejlesztési Minisztérium (ÉVM) nevet viselte.

¹²⁸ Ortutay Gyula (1910–1978) etnográfus, kultúrpolitikus, egyetemi tanár, akadémikus, 1945–46-ban a Magyar Rádió elnöke, 1947–50-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1957–63-ban az ELTE rektora, 1957–64-ben a Hazafias Népfront főtitkára, 1967-től haláláig az MTA Néprajzi Kutatócsoport igazgatója.

¹²⁹ Kisházi Ödön (1900–1975) politikus, szakszervezeti vezető, 1957–63-ban munkaügyi miniszter, 1963-tól haláláig az Elnöki Tanács helyettes elnöke.

¹³⁰ Losonczi Pál (1919–2005) agrárpolitikus, 1948–60-ban a barcsi Vörös Csillag Tsz elnöke, 1960–67-ben földművelésügyi miniszter, 1967–87-ben az Elnöki Tanács elnöke (államfő).

Az ülés jegyzőkönyveiből az alábbi következtetések vonhatók le: 1. A testület tagjai nem tanúsítottak különösebb érdeklődést egyik város iránt sem, egyszerűen tudomásul vették, hogy az adott államjogi modellben a kormány döntését nekik kell jogerőre emelniük. 2. Az eredetileg fejlesztésre nem kijelölt Sárospatak „becsempészése” a határozatba olyannyira nem keltett feltűnést, hogy az erre vonatkozó bejelentés a tisztázott jegyzőkönyvbe be sem került. 3. A sárospatakiak lobbitevékenysége tehát, az adott politikai körülmények között, nem a legfelső döntéshozói szinten, hanem a döntést előkészítő közép szinten és a döntést előterjesztő felső szinten érvényesült.

A várossá nyilvánító határozat a *Magyar Közlöny* 1968. július 2-ai számában jelent meg:

Az Elnöki Tanács 20/1968. számú határozata Sárvár, Siófok és Sárospatak várossá alakításáról és Siófok egyesítéséről Balatonkilitivel¹³¹

1. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendeli, hogy a) Sárvár községet, b) Siófok községet, c) Sárospatak községet járási jogú várossá kell szervezni. Siófok várossá alakításával egyidejűleg Balatonkiliti községet egyesíteni kell Siófokkal. Az új város neve: Siófok. Sárvár járási jogú város Vas megyéhez; Siófok járási jogú város Somogy megyéhez; Sárospatak járási jogú város Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez tartozik.

2. A szervezeti változás végrehajtásának határnapja: Sárvár és Sárospatak vonatkozásában 1968. augusztus 20., Siófok vonatkozásában 1968. december 31.

3. A várossá szervezés következtében Sárvár, Siófok, Balatonkiliti, Sárospatak községben új választást tartani nem kell, hanem a községek tanácsának valamennyi tagja a városi tanács tagjává válik.

4. Sárvár, Siófok, Balatonkiliti, Sárospatak község területén szervezett valamennyi járási választókerület és az azokban megválasztott járási tanács tagok megbízatása a várossá alakulással egy időben megszűnik.

5. Az illetékes megyei tanács végrehajtó bizottsága a várossá alakítással kapcsolatos valamennyi teendő végrehajtásáról (köztük a személyi és az anyagi szükségletek biztosításáról) ügygondoskodják, hogy a városi tanács és szervei a határozat 2. pontjában megjelölt határnapon működésüket megkezdhessék.

A döntés híre azonnal, még a hivatalos lapban történő megjelenés előtt eljutott Sárospatakra. Ezt bizonyítja, hogy a város vezetői július 1-jén köszönőlevelet írtak, a korszakra jellemző mozgalmi zsargon szóhasználatával:

8. számú dokumentum¹³²

[*Lerakni 1968.VII.4. H*]

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának
Budapest

¹³¹ Az Elnöki Tanács 20/1968. számú határozata Sárvár, Siófok és Sárospatak várossá alakításáról és Siófok egyesítéséről Balatonkilitivel = *Magyar Közlöny*, 1968. évi 53. szám, július 2. 573. o.

¹³² MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968. Az iraton szereplő kéziratos bejegyzéseket szögletes zárójelbe tett dőlt betűvel jelzem.

Sárospatak várossá fejlesztése alkalmából a Párt, Tanács és valamennyi tömegszervezet nevében fogadjuk, hogy a Szocialista tábor erősítésén, hazánk és városunk fejlesztésén szocialista helytállással fogunk munkálkodni. (*sic!*)

Sárospatak, 1968. július 1.

(saját kezű aláírás)

Tóth József
vb. elnök

(pecsét)

(saját kezű aláírás)

Újhelyi Tibor
Pb. titkár¹³³

A várossá alakulás előkészületei

Az Elnöki Tanács a várossá alakítás napját 1968. augusztus 20-ra tűzte ki. A határozat közzétételétől számítva tehát bő másfél hónap állt rendelkezésre az ünnepség előkészítésére. Az alábbi iratokból kitűnik, hogy ebben a település, a járás, a megye és a Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya egyaránt részt vett, s hogy a szervezésben a legapróbb részletekre is odafigyeltek.

9. számú dokumentum¹³⁴

Minisztertanács
Tanácsszervek Osztálya
Szervezési Csoport

Feljegyzés Sárospatak várossá alakulásának előkészítéséről

Július 15-én kiszálláson tájékoztam a várossá alakulás előkészületeiről. Tárgyaltam: Kardos Sándor megyei vb titkár elvtárssal, továbbá a községi pártbizottság titkárával, a sárospataki tanács vb elnökével és titkárával, a sátoraljaujhelyi járási párttitkárral, valamint a járási tanács vb elnökével.

A várossá alakulással kapcsolatos teendőket két intézkedési tervbe foglalták: egyik a várossá szervezés különféle szervezési (létszám, költségvetés, elhelyezés stb.) tennivalóit, másik kizárólag az ünnepélyes tanácsülésnek és az ahhoz kapcsolódó ünnepi megmozdulásoknak a szervezési feladatait foglalja magába. A tennivalók előkészítését megkezdték.

1. *Városi tanácsai szervezet kialakítása.* A községnek jelenleg összesen 29,5 státusa van. Ezt a létszámot a községiek 45,5 főre, a megye 42 főre kívánja emelni. Végleges döntés még nincs. Az ilyen típusú városok létszáma nagyjából hasonló. A községi vb vezetők és alkalmazottak körében személycserét nem terveznek.

¹³³ Pb: pártbizottság

¹³⁴ MNL XIX-A-2-f-467-1968 493.d. Kiemelések az eredetiben.

2. *Tanácsstagok jogi helyzete.* 9 járási tanácsstag megbízása szűnik meg a várossá alakulás miatt. Közülük egy-két személyt – személyi okokra tekintettel – feltétlenül szeretnék bevéltetni a városi tanácsba. Ezt tanácsstagi hely üresedése útján meg tudják oldani. Jelenleg két választókerületüknek nincs tanácstagja.

3. *Intézmények elosztása.* Az általános iskolákat és az óvodát a járás átadja a városnak. Az egészségügyi ágazat Sárospatakon működő intézményei tekintetében megállapodás nincs. A vita egy szociális otthon, egy szülőotthon, egy fogszakorvosi rendelő és hat orvosi körzet átadása körül folyik. Más intézmény Sárospatakon nincs.

4. *A mezőgazdasági feladatkör* tekintetében a járás és a város úgy egyezett meg, hogy a város három termelőszövetkezetével való foglalkozást a járás továbbra is vállalja, a hatósági teendőket viszont a város végzi majd.

5. A párt, a tömegszervezetek és a tanács alá nem tartozó más szervek városi típusú szervekké történő átalakításáról részben tárgyaltak már. A párt, a KISZ, a HNF¹³⁵ városi bizottságot állít fel. A rendőrség megerősített tisztii őrssé fejleszti fel a községi őröket, de kapitányságot nem szervez. A bíróság, az ügyészség előreláthatólag nem hoz létre városi szervet, hanem a Sátoraljaújhelyen működő járásbíróság és ügyészség illetékességét fogja az új városra is kiterjeszteni. Az OTP, MNB, JÁSZÖV,¹³⁶ posta tervei még nem ismeretesek. Az eddig kialakított elgondolások helyesek, mert a tényleges igénynek megfelelő szervezeti megoldásokat választották.

6. *A tanácsai szervezet elhelyezése, technikai feltételek.* A tanácsház – néhány jelenleg ott működő nem tanácsai szerv kihe-lyezése után – méreteiben és színvonalában egyaránt elegendő a megnövekedő hivatali szervezet elhelyezésére. Néhány írógép és számológép beszerzése indokolt lesz. Gépkocsit a megye ebben az évben fog juttatni az új városi tanács részére.

7. *A folyamatban levő ügyek iratanyagának, valamint a fontosabb iratoknak a járás irattárából a városiba történő átadására vonatkozó megbeszélések megtörténtek.* Az átadás lebonyolítását augusztus hóra tervezik.

8. *Ünnepség.* A megye augusztus 20-i központi ünnepségét ez évben – összekapcsolva a várossá alakítással – Sárospatakon tervezi megtartani. Erre magas szintű párt- és állami vezetők egyikét szeretnék meghívni. A program részletei még kialakulatlanok. Vita folyik arról, hogy – külön tartsák-e az augusztus 20-i ünnepséget és az alakuló tanács ünnepi ülését, vagy

¹³⁵ Hazafias Népfrent

¹³⁶ Földművesszövetkezetek Járási Központja

- az alakuló tanácsülés keretében bonyolítsák le 20-i megemlékezést,

- egy napon vagy egymást követő napokon legyen-e a két rendezvény.

Nem szeretnék, ha az egyik ünnepség a másikat háttérbe szorítaná. Ez a többféle variáns felmerülésének indítéka. Egyébként nagyszámú vendég érkezésére számítanak. Szeretnék a két testvérváros: Collegno és Neubrandenburg két-két tagú küldöttségét is meghívni. A megyei tanács a rendezvényre 300 ezer forintot ígért.

9. Az új város épületei - nem tekintve a tanácsháza és néhány más közintézmény épületét, valamint a Rákóczi várat és az ahhoz kapcsolódó igen nivós szálloda, valamint étterem közvetlen környékét - elhanyagoltak, még a városközpontban is. A közterületek feltűnően rendezetlenek, nem tiszták. A várossá alakulás időpontjáig sokat tenni már nem lehet, azonban legalább a városközpont 1-2 száz méteres körzetét - akár provizórikusan vagy részlegesen - valamelyest rendbe kellene hozni. Erre a társadalmi erők mozgósítása is lehetséges. Ez utóbbi kérdésben Kardos Sándor elvtárssal külön tárgyaltam, aki a javaslattal és ennek megyei megsegítésével egyetértett.

Budapest, 1968. július 19.

(saját kezű aláírás)

(Dr. Lukácsy Róbert)

10. számú dokumentum¹³⁷

Az MSZMP Községi Bizottsága és a Községi Tanács Végrehajtó bizottságának

Intézkedési terve

Sárospatak várossá nyilvánításával kapcsolatosan

1968. augusztus 20. mint Alkotmányunk ünnepe a várossá nyilvánítással kapcsolatosan Sárospatak vezető testülete és lakossága részére megkülönböztetett jelentőséggel bír. E jelentőség méltó kihangsúlyozása céljából a sárospataki Pártbizottság és Tanács az alábbi feladatok végrehajtását jelöli meg:

1. A városkép előkészítése (épülethomlokzatok rendbe hozása, parkírozás, utcák tisztasága, locsolás, folyó munkálatok befejezése)

Felelős: Tóth József vb. elnök

¹³⁷ MNL XIX-2-a 73.d. MNET 1/80/1968.

Határidő: augusztus 15.

A munkák folyamatos ellenőrzéséért, konkrét kivitelezésért felelős: Szenthe András mű. üi.

2. Lakosság politikai előkészítése, az erre előkészített ütemterv alapján lakógyűlések tartása

Felelős: Újhelyi Tibor – Tóth József

Határidő: augusztus 1.

3. Helyi üzemek, intézmények, gazdasági és politikai vezetőinek felkészítése, konkrét feladataik megszabása.

Felelős: Újhelyi Tibor – Tóth József

Határidő: augusztus 5.

4. A város ünnepséghez méltó esztétikus, kifejező feldíszítésének biztosítása érdekében az alábbi feladatokat jelöljük meg:

a) Lakógyűléseken keresztül a lakosság felkészítése lakásaik, középületek fellobogozására, ablakok díszítésére.

b) Tárgyalás folytatása az FMSZ¹³⁸ vezetőivel az üzletek dekorálása, valamint a főutcán 5 transzparens elhelyezés, kivitelezése céljából.

Felelős: Újhelyi Tibor – Tóth József

Határidő: augusztus 18.

Konkrét irányításért, szervezésért felelős: Marczi Miklós

c) Az FMSZ megrendelésében a Ruházati KTSZ készítsen megfelelő mennyiségű és méretű zászlót. Az FMSZ üzlethálózatán keresztül biztosítsa a zászlók önköltségi áron történő árusítását.

Felelős: Tóth István főosztályvezető, Turai András KTSZ elnök

Határidő: augusztus 10.

5. Augusztus 20-al kapcsolatos szervezési feladatok:

a) Az ünnepi tanácsülés és nagygyűlés lefolyásáról, valamint a kulturális és sportrendezvényekről részletes, minden mozzanatot magába foglaló forgatókönyv készítendő.

Felelős: Újhelyi Tibor – Tóth József

Határidő: augusztus 1.

b) Az ünnepségek lebonyolításához szükséges technikai eszközök konkrét megjelölése.

Augusztus 20:

9 óra ünnepi tanácsülés

Helye: Vár lovagterme

¹³⁸ Földművelésügyi miniszter, az ÁFÉSZ jogelődje.

Szükséges berendezés: 100 db. szék, 1 db. asztal piros terítővel, 3 db. talpon álló zászló, virágok.

Felelős: Marczi Miklós
Határidő: augusztus 18.

10.30 ünnepi nagygyűlés

Helye: Iskolakert

8x6 m-es tribün készítése, 40 fős elnökség részére szék biztosítása, tribün dekorálás, virágok, zászlók, szőnyeg biztosítása. Műszaki feltételek biztosítása: 6 db. hangszóró, 2 db. mikrofon. Hűsítő italok, poharak.

Felelős: Marczi Miklós
Határidő: augusztus 19.

A Gimnázium dísztermét ezzel párhuzamosan megfelelően elő kell készíteni, hogy adott esetben az ünnepség lebonyolítását megfelelő külsőségek között ott biztosítani lehessen.

Felelős: Marczi Miklós
Határidő: augusztus 19.

6. Vendégek fogadásával kapcsolatos teendők:

a) Járási, megyei, országos első számú vezetőket fogadja és kalauzolja Újhelyi Tibor és Tóth József.

b) Járások, városok, megyei, országos más szintű vendégeket, vezetőket, akik a protokoll létszámon belül vannak, fogadja, és kalauzolja Kükemezey József, Marczi Miklós.

c) A járás területéről érkező nagyobb tömegek irányításáról, eligazításáról 20 fős irányítócsoporthoz gondoskodik, melynek felelős vezetője: Juhász István.

d) Az információs szolgálat megszervezéséért felelős: Rózsahegyi János (25 fős ifjúságápoló csoport).

Határidő: augusztus 10.

e) A protokoll névsorban szereplő vendégek részére gyülekező 8 órakor a Borostyán étteremben (60 fő)

9 órakor ünnepi tanácsülés a Vár lovagtermében (program a forgatókönyv szerint)

10.30 órakor ünnepi nagygyűlés az Iskolakertben (program a forgatókönyv szerint)

13 órakor ebéd a Borostyán étteremben 60-70 fő.

A fogadás és ebéd megszervezéséért felelős: Újhelyi Tibor, Tóth József

f) Közrend, közbiztonság megszervezése, parkírozó helyek kijelölése, rendőrség, munkásőrség eligazítása:

Felelős: Újhelyi Tibor - Tóth József

Határidő: augusztus 5.

g) Egészségügyi ellátás, balesetvédelmi ellátás feladatai.
Rendelő, mentőszolgálat biztosítása.

Felelős: Dr. Botfalusy Mihály

Határidő: augusztus 10.

Sárospatak, 1968. július 26.

Községi Tanács Vb.

Községi Párt Vb.

Az alábbi feljegyzést a Minisztertanács Tanácsszervek Osztályának munkatársa készíthette, aláírás nem szerepel rajta, csak kézzel írott dátum:

11. számú dokumentum¹³⁹

Feljegyzés Sárospatak várossá alakítási ünnepségeiről

Megbeszélést folytattam: Újhelyi Tibor PB titkárral, Tóth József VB elnökkel, Mezei József¹⁴⁰ VB titkárral.

Az ünnepi tanácsüléssel és az augusztus 20-iki ünnepségekkel a helyi szervek vezetői, a megyei PB és tanács vezetőinek irányítása mellett nagy erővel dolgoznak.

Az úgynevezett intézkedési tervet csatoltan bemutatom. A megyei PB. legújabb irányelvei szerint az ünnepi tanácsülést nem előző este, hanem 20-án reggel 9 órakor tartják.

E nap programját az alábbiak szerint állították össze:
augusztus 20-án:

reggel 8 órakor a vendégek gyülekezése a Borostyán Étteremben (kb. 60 fő)

9 órakor ünnepi tanácsülés a Vár lovagtermében

10.50-kor Ünnepi nagygyűlés az Iskolakertben, rossz idő esetén a Gimnáziumban, kb. 500 fő fér el, szónok: Cseterki Lajos elvtárs, hallgatóság: kb. 8-9 ezer ember

12 órakor a Településtörténeti Kiállítás megtekintése

15 órakor ebéd a Borostyán Étteremben (kb. 60 fő)

[*(olvashatatlan szignó) „VII. 31-én.”*]

¹³⁹ MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968. Az iraton szereplő kézírásos bejegyzéseket szögletes zárójelbe tett dőlt betűvel jelzem.

¹⁴⁰ Helyesen: Kükemezey József

Az alábbi forgatókönyv valamely más irat melléklete vagy piszkozati példány lehetett, mert sem aláírás, sem keltezés nem szerepel rajta:

12. számú dokumentum¹⁴¹

Nagygyűlés forgatókönyve
[20-án]

[8 h Fogadás a Borostyánban

9 h Ünnepi alakuló tanácsülés megválasztja vb áb-t] (sic!)¹⁴²
megye vezetője, Rákóczi Vár lovagterme")

10.30 perckor az elnökség elfoglalja a helyét [Iskolakert,
rossz idő esetén Gimnázium díszterem 500 fő]

10.35 órakor Himnusz (zenekar)

10.38 órakor fanfárok megszólalnak

Tóth József vb. elnök bejelenti Sárospatak járási jogú városi
jogállást [környező községek képviselője, 8-10 ezer fő]

10.45 órakor megjelentek üdvözlése

Úttörők köszöntik az elnökséget virággal

Cseterki Lajos az Elnöki Tanács titkárának felkérése az ünnepi
beszéd megtartására [30-40 perc]

Az ünnepi beszéd megköszönése, az ünnepség befejezése,
Internacionálé (zenekar)

12-13 óráig Sárospatak településtörténeti kiállításának megte-
kintése a Gimnázium földszinti nagytermében

Grafikai kiállítás megtekintése a Pártbizottság tanácstermében

A várossá nyilvánítás eseményei

Az előkészületek után érkezett a „nagy nap”. Ebben a fejezetben az 1968. augusztus 20-ai sárospataki eseményeket tekintjük át, elsősorban a megyei napilapban megjelent tudósítások segítségével. Az *Északmagyarország* az eseményt augusztus 19-én fotókkal illusztrált, egész oldalas riportösszeállításban harangozta be, néhol talán túlságosan elragadtatott szóhasználattal:

Új városunk Sárospatak¹⁴³

Ünnepel a város

A Sárospataki városi Tanács holnap, augusztus 20-án, reggel fél kilenckor tartja ünnepi alakuló ülését, amelyet dr. Papp Lajos, a megyei tanács vb-elnöke nyit meg, majd Tóth József vb-elnök mond ünnepi beszédet. Ezt követően délelőtt fél tízkor ünnepi nagygyűlés lesz az iskolakertben. Beszédet mond Cseterki Lajos, az MSZMP Központi Bizottságának tagja, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára.

¹⁴¹ MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968. Az iraton szereplő kézirásos bejegyzéseket szögletes zárójelbe tett dőlt betűvel jelzem.

¹⁴² Helyesen: vb-t és áb-kat; vb: végrehajtó bizottság, áb: állandó bizottság(ok)

¹⁴³ Megjelent: Új városunk Sárospatak = Északmagyarország, XXIV. évf. 195. szám, 1968. augusztus 19. 6. o.

Világvárosi hangulat

Luxusautók sorjáznak az évszázados falak mellett. Az újjávarázsolt Rákóczi-vár és az egykori kolostor közötti parkolón. Az egykori kolostorban pedig angol, német, francia, szlovák beszéd. Az épület ugyanis két hónap óta szálloda. Márpedig külsőleg és belsőleg is olyan szálloda, amellyel bármelyik nagyváros is szívesen büszkélkedne.¹⁴⁴ Sőt: világváros is. Nem túlzás: itt már világvárosi hangulat uralkodik. Országjáró magyarokon kívül különféle nemzetiségű vendégek érkeznek ide. Mind többen. A nyitást követő első hónapban csaknem háromezren vendégeskedtek a Borostyán szálló 13 szobájában, az elmúlt hónapban pedig már 327 látogató időzött itt több-kevesebb napig. Nemcsak a szállóvendégek, hanem az átutazók, a turisták körében is hamar híre járt: a pompásan berendezett Borostyán étteremben az enni-innivaló is pompás. Már az első hónapok tapasztalatai alapján 300-350 ezer forintos havi forgalommal számolnak. Pedig a csoportosan érkezők árkedvezményt kapnak. Ez nyilván éppen úgy vonzza az embereket, mint a sok érdekes, szórakoztató esti rendezvény az étteremben, vagy a szálló kertmozija.

Világosodó utcák, házak

Áram. Vezetékei úgy szövök át egész létünket, hogy már régóta inkább ezt használhatjuk valamivel kapcsolatosan hasonlatnak, mintsem ezt próbálnánk valamihez hasonlítani. Gondja, törekvése a legkisebb településnek is, a legnagyobb városnak is. Mennyire hálózzák be ma Sárospatakat ezek a vezetékek? Az előbbre jutás érzékeltetéséhez szükséges néhány régebbi adat is. Patakon 1945 előtt 1055 családnál égett villany. Az utcákon összesen 18,5 kilométeren világítottak a körték. Már amennyire világított az alig néhány égő. Ma a fogyasztók száma 3870. A közvilágítással ellátott utcák hossza éppen 50 kilométer. Ezek az utcák 780 lámpa ég, melyek közül csaknem kétszáz a legmodernebb higanygőzlámpa. Nemrégiben a Patakhoz tartozó tanyákat is villamosították. Ennek értékét csak azok tudják igazán, akik eddig nem használhatták az áramot. A tanács egyik törekvése érthetően továbbra is az, hogy minél szebb, minél korszerűbb legyen a város villanyhálózata. Ennek a törekvésnek az eredményességét mutatja a sok felújítás is. Korszerűsítették a Kossuth Lajos utca, a Szabadság tér, a Rózsa Ferenc utca, a Kádár Kata tér közvilágítását. Esténként modern higanygőzlámpák ontják itt is a fényt, és természetesen, hogy a későbbi években még több helyen váljanak világosabbá Patak utcái. Költséggel, sok munkával jár persze a felújítás. A legutóbbi néhány utcának, térnek korszerűsítése például 500 ezer forintba került. A városi képhez azonban mindenképpen hozzátartoznak a szépen megvilágított utcák, házak, az utcához illő lámpatartók. Patak a villamosítással is városi szintre törekszik.

Az iskolakert

Úgy hozzá tartozik Patakhoz, mint a kollégium, a Bodrog vagy a Rákóczi-vár. Az ősi iskolaváros tartozéka, kicsit jelképe is. A szilencium, az elmélkedés, az elmélyülés, a tanulás helye volt. A kert árnyas fái közé lépve, a nagyhirű emberek szobrait, a hajdani tanuló-padokat látva, még most is könnyen hatalmába keríti az embert a sajátos légkör, hangulat. A Patakot ismerő, szerető látogató ide lépve önkéntelenül is halkabbra fogja hangját, hogy tisztelettel adózzon a régieknek. Elég, ha csak arra gondol: itt jártak, tanultak, sétálgattak a pataki diákok, az oly sok hírneves embert felnevelt pataki kollégium diákjai. A városba érkező vendégek, messziről jött turisták is rendszerint sétálgatnak itt, nézelődnek. És nemcsak a kellemes, szép környezet miatt, hanem talán kicsit zarándoklatképpen is. De lehet-e egy zarándokhelyet korszerűsíteni, felújítani? Hozzá szabad-e nyúlni az ősidők óta kialakult renchez? Hálátlan munka. Legalábbis addig, amíg mindenki meg nem győződik róla: lehet, mert e kert jellege, patinája megmarad. Sok ellenzője volt a tanács kezdeményezésének, mely szerint felújítják, rendezik a parkot. Most azonban már örülnek a szép sétánynak, a korszerű világításnak. És újabb szobrok is kerülnek majd ide. Móriczról, Comeniusról már készült is, később más szobrokat is elhelyeznek a parkban. Az ősi iskolakert megszépül és megmarad Patak egyik jellegzetességének.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Makovecz Imrénének a szálló kialakításáról szóló önreflexióját lásd: Makovecz Imre műhelye. Tervek, épületek, írások, interjúk. Szerkesztette: Gerle János. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1996. 24. o.

¹⁴⁵ Vö.: Egey Antal: Az iskolakert. In: A Sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve. Szerkesztette: Dobay Béla. Sárospatak, 1981. 182–186. o.

Új munkalehetőségek

Sárospatak régi gondja, hogy kevés itt az elhelyezkedési lehetőség. Több száz embernek nincs állandó munkahelye és mintegy 1200-an „ingáznak” a környező ipari településekre. Ez a gond azonban hamarosan enyhül. Az Országos Tervhivatal elnöke és a pénzügyminiszter ugyanis a közelmúltban együttes rendeletet hozott: Sárospatak számára 10 millió forint iparfejlesztési alapot biztosítanak a harmadik ötéves terv utolsó két évében.¹⁴⁶ Így a Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyár gép- és alkatrészgyártó üzemet, a Tokaji Vas- és Fémipari Ktsz alumínium fémtömegcikket gyártó üzemet létesíthet, a Borsod megyei Faipari Vállalat pedig bővítheti műhelyét.

Üzletek

Üzletekről lévén szó, talán jogos, ha az „üzleti nyelvet” használjuk, azaz néhány adatot ismertetünk a forgalomról. Patakon 1963-ban 263 televíziót vásároltak, 1966-ban 370, tavaly pedig 371 tv kelt el. Ugyanezekben az években hűtőszekrényből 46, majd 131 és végül 161. Még egy adat hadd álljon itt: Sárospatak üzleteiből tavaly összesen 131 millió 406 ezer forint értékű árut vásároltak. Patakon tehát növekszik a vásárlási kedv, évről évre több áru fogy a boltokból. Hiányzik azonban még a nagy üzletház, amelyben félórák, órák is észrevétlenül telnek el a válogatással, a különféle áruk megtekintésével. Igaz, nem sokáig már. Készül a terve, a helyét már kijelölték. Bizonyos, hogy ez a terv is valóra válik.

A város tanyáján

A műútról letérve, széles földúton jutunk a tanya közepére. Mert ennek a tanyának tágas, nagy tér terül el a központjában. Azt futják körül a kis falusi házacsok. Olyan, mint egy miniatűr község. Holnaptól kezdve pedig ez is város. Sárospatak Halászhomok nevű része, egyike a városhoz tartozó sok tanyának.

Az egyik kis házba betérünk. Igazán csak úgy találomra. Senki sem ajánlotta a címet. Azért persze ajánló volt, mégpedig a háztetőn levő új tv-antenna.

– Mi haszna van Halászhomoknak abból, hogy most már városhoz tartozik? – kérdeztük Koleszár Ferencné, a ház nagymamáját.

– Hogy mi? Például a villany. Most vezették be nemrég a tanyára. Azért tudták megvenni végre a lányoméka televíziót.

– Hány televízió van ezen a tanyán?

– Ó, ha én azt tudnám!

Csendesen számol az ujjain...

– Van vagy tíz, de minden nap újabbakkal szaporodik, mindig hoz valaki...

– A villany öröme mit vett még a lánya?

– Vettek egy mosógépet is. Van itt négy gyerek, sok a mosnivalóm. Mondtam a lányomnak, legfontosabb a mosógép! Úgy is lett, először azt vették meg, azután tévét és kávéfőzőt.

– És a régi lámpa?

– Ne is említse! Az ember folyton csak vakult mellette. Én már igazán meguntam, tizenöt éves korom óta lakom a tanyán. Akkor jöttem ide szolgálni... most meg már hetven vagyok. Szóval elegendem van a lámpából.

– Na, de a lámpa, az a sokat szolgált, hol van?

– Odaadtam a menyemnek. Vajdácskán lakik... ő még tudja használni. Itt már nincs szükség rá.

Ugyancsak a megyei napilap számolt be augusztus 22-én a városavató ünnepség eseményeiről:

¹⁴⁶ Lásd a már idézett 3/1967. (XII. 15.) OT–PM együttes rendeletet.

Nagygyűlés Sárospatakon¹⁴⁷

Cseterki Lajos, az Elnöki Tanács titkára beszélt az alkotmány napi ünnepségen

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 20/1968. számú rendeletével¹⁴⁸ Sárospatakot városi rangra emelte. Sárospatak új jogaiba iktatása augusztus 20-án történt meg ünnepélyes külsőségek között, s hogy ez a történelmi nap még jelentősebb és emlékezetesebb legyen, itt tartották meg az alkotmány napjának megyei ünnepségét is.

A nagygyűlést, amelyen több ezres tömegben az egész Bodroghköz népe képviseltette magát, az iskola-kerthelyen rendezték meg. Tóth József, a városi tanács vb-elnöke bemutatta és felolvasta az egybegyűlteket előtt azt az okiratot, amellyel az Elnöki Tanács Sárospatak városi rangját dokumentálja. Újhelyi Tibor, a városi pártbizottság titkára megnyitó beszédében üdvözölte a díszelvényen helyet foglaló Cseterki Lajos elvtársat, az MSZMP Központi Bizottságának tagját, az Elnöki Tanács titkárát, Dojcsák Jánost és Vaskó Mihályt, az MSZMP megyei bizottságának titkárait, dr. Papp Lajost, a megyei tanács vb-elnökét, Tóth Józsefet, a sátoraljaújhelyi járási pártbizottság első titkárát, dr. Németh Pált, a járási tanács vb-elnökét, Sárospatak városi tanácsának vezetőit és tagjait, Heinz Hahnt, a neubrandenburi polgármestert, a megjelent országgyűlési képviselőket, valamint a megyei és járási tömegszervezetek vezetőit.

Az egybegyűlt ünneplő tömeg előtt Cseterki Lajos elvtárs mondott beszédet.

Cseterki Lajos elvtárs beszéde

Tisztelt Ünnepi Nagygyűlés! Kedves Elvtársak!

Engedjék meg, hogy átadjam a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága és a Népköztársaság Elnöki Tanácsa baráti üdvözlését alkotmányunk születésének évfordulója és Sárospatak városá nyilvánításának ünnepe alkalmával.

A mai napon országosan – immár hagyományosan – emlékezünk meg népi államunk alaptörvényének, jogrendszerünk pillérének: a nép alkotmányának születésnapjáról. Tizenkilenc évvel ezelőtt – 1949-ben – alkotmányunk a törvény erejével szentesítette, hogy hazánkban minden hatalom a dolgozó népé.

Hazánkban mindenkinek emberhez méltó életet teremtettünk. A magyar népet emberi méltóságában már nem alázza meg a kizsákmányolás, a társadalmi megkülönböztetés.

Az alkotmány napjának ünnepi hangulatát Sárospatakon nagymértékben emeli, hogy e történelmi múltú helység az Elnöki Tanács határozata alapján, a fejlődés egyik szép bizonyítékaként a mai naptól ismét a magyar városok sorába emelkedett. A nagygyűlést megelőzően megalakult Sárospatak város Tanácsa. A magyar nép államának ezt a törvényerejű döntését az a meggyőződés hatja át, hogy ettől az időtől kezdve Sárospatak, mint teljes jogú város, még jobban kiveszi részét szocialista hazánk építéséből, a nép hatalma megerősítésének és a szocialista kultúra fejlesztésének, terjesztésének szilárd fellegvára lesz.

A régmúlttól mind a mai napig Sárospatak Észak-Magyarország kulturális központja volt. A csaknem fél évezredes múltú pataki kollégium számos kiváló államfőt, író, tudóst bocsátott szárnyára. Patak történelmi múltjáról ma már boldog jelenben beszélünk, a biztos jövő tudatában emlékezünk.

Az elmúlt közel két évtizedben több nehézséggel, elkövetett hibákkal is megküzdöttünk és ma jó irányban haladunk, jó ügyet szolgálunk, felépítjük hazánkban a szocialista népköztársaságot. Hozzákezdünk a gazdasági irányítás korszerűsítéséhez. Az új gazdasági mechanizmust pártunk kezdeményezésére tűztük napirendre azzal a céllal, hogy újabb lendületet adjunk a gazdasági építő munkának. Az új mechanizmus eddigi rövid idejű tapasztalatai már biztató eredményeket hoztak. A termelés, az árak alakulása megfelelő, a fogyasztói árszínvonal alacsonyabb, mint az év eleji számításunk volt. Az új gazdasági mechanizmus számos közgazdasági feltétele már az elmúlt esztendőben mutatkozott. Hatásának kibontakozásához azonban megfelelő idő és bátorság is kell.

¹⁴⁷ Megjelent: Nagygyűlés Sárospatakon. Cseterki Lajos, az Elnöki Tanács titkára beszélt az alkotmány napi ünnepségen = Északmagyarország, XXIV. évf. 196. szám, 1968. augusztus 22. 1. és 3. o.

¹⁴⁸ Helyesen: határozatával

Nálunk népi hagyománnyá lett, hogy augusztus 20-án ünnepelünk és megszegjük új kenyereinket. A kenyér jelképesen összefügg a szabadsággal. Mindkettőért a múltban ádáz, kemény küzdelem folyt. Hazánkban a történelem során az ideizhez hasonló szárazság esetén Bodroghöz népe az éhínség küszöbén állt. A családok férfitagjai útra keltek, hogy az ország más vidékein megkeressék a téli kenyérré válót. Az aszályos esztendőben a holdanként négy-öt mázsás búzatermés az egész lakosság nyomorát is jelentette. A parasztság sorsa az elmúlt 20 év alatt ezen a területen is alapvetően megváltozott. A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság a technika és a fejlett vegyipar, műtrágya felhasználásával országosan biztosítani tudja a magyar nép kenyereit ebben az aszályos évben is, anélkül, hogy behozatalra szorulnánk.

Ezt követően Cseterki elvtárs a nemzetközi helyzet alakulásáról beszélt. Elmondotta, hogy az elmúlt hónapok során a feszültség nem csökkent, holott a tárgyalások lehetősége megnyílt. Egyre világosabb – hangsúlyozta –, hogy az amerikai imperialisták az időt húzzák a tárgyalásokkal és a vietnami agresszió miatt elégedetlen emberek éberségét akarják elaltatni. Mi szilárdan meg vagyunk győződve, hogy a vietnami nép igazságos háborúja csakis az agresszorok vereségével és a hős vietnami nép győzelmével végződhet.

Cseterki elvtárs beszéde végén megállapította: alkotmányunk 19 esztendő születésnapján visszatekintve az eltelt időre, elmondhatjuk, hogy itthon, az országépítésben helyes úton és jó irányban haladunk.

Az ünnepi beszéd után Soltész Gábor, a sárospataki Arany Kalász Tsz elnöke a város négy termelőszövetkezezte nevében átadta Cseterki Lajos elvtársnak az új kenyeret, majd a Bodroghöz közel tíz tsz-ének küldöttsege nyújtott át ajándékosarakat az elnökségnek.

Az augusztus 20-i ünnepi nagygyűlés előtt Sárospatak tanácsának tagjai ünnepi ülést tartottak a vár lovagtermében. A Himnusz elhangzása után dr. Papp Lajos, a megyei tanács vb-elnöke emelkedett szólásra.

– Sárospatak fejlődése túlhaladta a községi közigazgatás kereteit – mondotta. – Múltja és jelene egyaránt indokolja, hogy szervezeti fejlődésének magasabb fokára jusson. Ezt követően bejelentette, hogy a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elrendelte Sárospatak várossá nyilvánítását. A bejelentést hosszas taps követte.

A megyei tanács elnöke üdvözölte az elnökségben helyet foglaló Cseterki Lajost, az MSZMP Központi Bizottságának titkárát,¹⁴⁹ Dojcsák Jánost és Vaskó Mihályt, az MSZMP megyei bizottságának titkárait, a Sátoraljaújhegyi járási Pártbizottság és a járási tanács vezetőit, Heinz Hahnt, az NDK-beli Neubrandenburg polgármesterét, Csolák Gábort, a Minisztertanács tanácsszervek osztályának képviselőjét, a megyei, városi és járási tömegszervezetek küldötteit és a tanácsstagokat.

Tóth József, a Sárospataki városi Tanács vb-elnöke mondott ezután ünnepi beszédet, amelyben hangsúlyozta: e naptól kezdve Sárospatak ismét visszanyerte városi rangját, címét, gyakorolhatja hatósági jogait. Röviden visszapillantott a város történelmi emlékekben, hagyományokban gazdag múltjára, majd részletesebben szólt a felszabadulás óta elért eredményekről.

A tanácsülés ünnepélyes pillanata volt, amikor Cseterki Lajos átadta a városi tanács elnökének a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa oklevelét, amely a várossá nyilvánításról rendelkezik, majd a tanácsülés elnöke felolvasta Losonczy Pálnak, az Elnöki Tanács elnökének levelét, amelyben köszönti az új város tanácsát és valamennyi lakóját.

A tanácsülés ezután szervezeti kérdéseket tárgyalt. A Hazafias Népfrejt javaslatára a községi tanács, s annak végrehajtó bizottsága külön választás nélkül a városi tanácsá, illetve annak végrehajtó bizottságává alakult át.

Az új városi tanácsot üdvözölték a járási és városi pártbizottságok titkárai, a vállalatok és az iskolák képviselői, valamint Heinz Hahn, Neubrandenburg város polgármestere. A volt pataki diákok nevében Béres Ferenc népművész köszöntötte a tanácsülést.

¹⁴⁹ Helyesen: az MSZMP Központi Bizottságának tagját, az Elnöki Tanács titkárát (nyilvánvaló nyomdahiba).

Az Elnöki Tanács oklevele – a levéltárban fennmaradt fogalmazvány szerint – így szól:

13. számú dokumentum¹⁵⁰

VÁROSSÁ NYILVÁNÍTÁSI OKLEVÉL

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 175/1968. számú¹⁵¹ határozatával elrendelte

SÁROSPATAK

SÁRVÁR

várossá nyilvánítását.

Ez után Sárospatak (Sárvár) várost megilletik mindazok a jogok, amelyeket a Magyar Népköztársaság törvényei a városok részére biztosítanak.

Budapest, 1968. augusztus 20.

(szárazbélyegző)

a Népköztársaság Elnöki
Tanácsának elnöke

a Népköztársaság Elnöki
Tanácsának titkára

Az ünneplés nem lehetett felhőtlen, a történelem közbeszólt. A programot követő ünnepi fogadásról a „főszereplő” Cseterki Lajost és kísérőit a nagypolitika elszóltotta. Valaki bejött és súgott neki valamit, mire az egész párt- és állami küldöttség felállt és távozott. Ma már tudjuk: néhány órával később Magyarország csapatai a Varsói Szerződés Egyesített Fegyveres Erőinek kötelékében bevonultak Csehszlovákiába.¹⁵²

¹⁵⁰ MNL XVIII-2-a 73.d. MNET 1/80/1968. A levéltárban fennmaradt piszkozati példányt két város nevére fogalmazták meg, tekintve, hogy Siófok várossá alakításának dátuma a NET határozata szerint december 31. volt.

¹⁵¹ A határozat száma eltér a Magyar Közlönyben közzétett határozat számától (20/1968.). A testület a határozatait folyamatosan számozta, ugyanakkor a nyilvánosságra hozott határozatok – a jogszabályok szerkesztéséről szóló előírások szerint – a hivatalos lapban történő megjelenés sorrendjében másik sorszámot kaptak.

¹⁵² Vö.: Höresik Richárd: 1968: Párizs – Prága – Sárospatak, i. m. 246. o.

Sáropatak

VI.

Sárospatak várossá nyilvánításának
társadalmi visszhangja, 1968–1970

A sajtóban megjelenő köszöntéseket – talán nem véletlenül – a *Népszabadság* indította, július 4-én. Ezt követően a többi országos napilap is megszólalt, majd a református, s persze a megyei sajtó. Az értékeléseket a megjelenés időrendjében adom közre. A szerzők részben újságírók, részben Sárospatakhoz kötődő személyek, akiknek értékszempontja, érzelmi hozzáállása pontosan tükröződik.

Szluka Emil: Sárospatak: a lehetőségek városa¹⁵³

(*Élő szabadtéri múzeum*) Hegy, folyó és termékeny sík vidék, a Bodrogköz ölekezésében fekszik Sárospatak. Valamikor, a régi századokban, erdőispánság központja, királyi birtok volt, amelynek szabad királyi jogait 1201-ben keltezett kiváltságlevelével védte. 1366-tól pedig minden más magyar várost megelőzve „árumegállítási” jogot kapott. Itt rendezkedtek be és építkeztek fényűzően és maradandóan a Pálóczyak, a Perényiek, a Dobók és a Rákócziak; 1958 óta folytatott ásátásokkal sikerült is rekonstruálni a XVI–XVII. század sok kulturális, iparművészeti maradványát, a nemzeti függetlenségi küzdelmek korának emlékeit. A pataki Rákóczi Múzeumban gyűjtötték össze a páratlanul érdekes történelmi emlékeket, például II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának dokumentumait. De, mint sokan megállapíthatják, Patak városmagva – a messze földön híres pataki kollégiummal, amely csaknem ötszáz éves oktatási kultúrát őriz és hordoz – tulajdonképpen élő szabadtéri múzeum...

Nem kívánhatunk jobbat, érdekesebbet idegenforgalmunknak Sárospatak nevezetességeinél. Kihasználtuk-e? Még saját, belső „idegenforgalmunk” számára sem. Prózaik az akadályok. Az országút elkerüli a várost, rossz a vasúti közlekedés, nem volt becsületes szállodája, ma sincsenek valamirevaló vendégmarasztaló éttermei, szórakozóhelyei. És – őszintén szólva – restaurált műemlékei, több száz éves épületei különb állapotban vannak, mint lakóépületeinek 30 százaléka...

Ez is történelmi hagyaték ugyanis, és nem a mi bűnünk. Sárospataknak a nagy gőzmalmon kívül, csak most lesz említésre méltó ipara (oda települ a Csepeli Varrógépgyár egyik üzeme).

(*Mai realitások és lehetőségek*) Patak városá nyilvánítása azonban nemcsak egyszerű rehabilitáció, s nem is csupán a múlt emlékeinek szóló aktus. Sárospatakot elsősorban mai realitásai és nagy lehetőségei avatják városá. Vára, kollégiuma, múzeumai, könyvtára a népművelés s a magas színvonalú oktatás szolgálatában áll. A külföldön élő, egykori pataki diákok közül is mind több művész és tudós veszi fel a kapcsolatot a várossal, küldik haza életműük részeit, művészi produktumokat, hagyatékokat.

Évente 60-70 ezer látogató turista keresi fel a város nevezetességeit, csupán a kollégiumi gyűjteményeket 20-25 ezren tekintik meg, tanulmányozzák. S akkor még nem említettük Patak természeti adottságait, ki nem aknázott kincseit. Elsősorban az újabban feltárt hévizeiről kell szólnunk, amelyek után a külföld talán élenkebben érdeklődik, mint mi magunk. Sárospatak és Végardó között ugyanis gazdag termálvíz-készletet tártak fel. A társadalmi munkával e mezőn létesült kis városi fürdőt külföldiek – elsősorban csehszlovákok – keresik fel máris. Miskolctól keletre itt található az egyetlen magyarországi hévíz. Tervek merültek fel e gyógyforrások hasznosítására, üdülőhálózat kifejlesztésére nemzetközi összefogással.

(*Megszűnt az ellentmondás*) Hogy eddig csak kevés lehetőség, pénz adatott mindennek a hasznosításához, abban szerepet játszott Sárospatak közjogi helyzete, községi státusza. Most megszűnt az ellentmondás: annak ellenére, hogy az utóbbi száz esztendőben alig fejlesztették, városiasságának mutatói nem maradtak el hasonló nagyságú városainkétól. Teljes népessége például nagyobb, mint Balassagyarmaté, Komáromé, Kőszegé, nem mezőgazdasági keresőinek aránya 61 százalék, nagyobb vagy tíz, azonos lélekszámú magyar városénál, a kulturális helyzetéről szóló adatokról nem is beszélve...

Sárospatak lett a hetvenedik magyar város. Az Elnöki Tanács határozata végre igazi fejlődésének, fejlesztésének kezdetét s nagy lehetőségeinek hatékony kiaknázását, hasznosítását ígéri.

¹⁵³ Megjelent: Szluka Emil: Sárospatak: a lehetőségek városa = *Népszabadság*, XXVI. évf. 155. szám, 1968. július 4. 6. o. Szluka Emil (1922–1994) újságíró, mérnök-szakíró.

Gál Zoltán: Egy nap Sárospatak városában¹⁵⁴

Sárospataknak rangja van. Hajtókájára a történelem tűzött aranycsillagokat. A tájat tufasüvegek koszorúzzák, s a megtört hegyek széles kaput nyitnak az utaknak. A híres Rákóczi-vár alatt úgy terül el a Bodrog, mint egy hűséges „selymesszűrű eb” a napsütötte ház árnyékos tornáca előtt. A vár falánál lehetetlen fel nem idézni a történelem üzenetét, különösképpen, ha Vergiliuszom a múzeum igazgatója.¹⁵⁵ De meg Patak története szorosan összefonódott a vár történetével. (sic!)

Egy korona a várért

– A vár egy koronába került. Igen ám, csak hogy királyi koronába. Perényi Péter a magyar koronát adta Ferdinándnak a pataki várért. Fölépíti a rombusz alakú belső várat, átalakítja a lakótornyot, s ablakokat tör a falakba. 1573-ban Dobó István özvegyéé lesz a vár. A Losonczy Annába szerelmes Balassi Bálint nőül veszi unokahúgát, Dobó Krisztinát és erőszakkal elfoglalja a várat. Később Lorántffy Mihály lesz a vár ura. Leánya, Zsuzsanna, férjhez megy I. Rákóczi Györgyhez, és a vár külső kerületét kazamatákkal és új bástyákkal erősítik.

A vár további történetét már a Sub Rosa-szobában hallgatom – a rózsza alatt –, a Wesselényi-összeesküvés színhelyén. I. és II. Rákóczi György, I. Rákóczi Ferenc és neje Zrínyi Ilona, Thököly Imre birtokolták a pataki várat és itt élte ifjúkorát a későbbi nagy fejedelem, II. Rákóczi Ferenc. 1697-ben Tokaji Ferenc felkelő kurucai voltak a vár urai, amíg a sokszoros császári túlerő ki nem verte őket Patakról.

Föllobog a múlt pákaképéből a libertásos zászló, itt van újra Vak Bottyán és Bercsényi. Belépünk a lovagterembe, ahol 1708-ban országgyűlést tartottak és kimondták: a kuruc seregben harcoló jobbágyok fölszabadulnak a földesúri terhek alól...

A történelem századéveket késett...

A lovagteremben lesz augusztus 20-án az ünnepélyes városá avatás.

„Füüdöhely-szövetkezet”

Mert Sárospatak sokáig viselte városi rangját. És már régen nem. Nyolcvan év után az Elnöki Tanács június 28-án városá – az ország városainak sorrendjében a hetvenediknek – nyilvánította Kazinczy Bodrog-parti Athénjét.

De voltaképpen Patak a jelenével érdemelte ki a városi rangot.

Erről beszél Tóth József, a fiatal vb-elnök:

– Hatszáznyolcvankét éven át – 1201- től 1883-ig¹⁵⁶ – város volt Patak. Aztán község, majd járási székhely. Később a járások összevonásával ezt a rangot is elvesztettük.

– Igaz, a városiasodást az ipar határozza meg, a patakiak meg nem akartak füstös gyárkéményekkel egy „fedél” alatt élni. S közben a tanács vezetői a foglalkoztatottság gondjaival birkóztak. Ezerkétszázán jártak el dolgozni, és nyolcszáz nő kért munkát.

– Szerencsére a lakosság nagy része nem így gondolkodott. Városát városnak tekintette és hozzáfogott, hogy két keze munkájával ténylegesen azzá is tegye. Megkezdtek a termálfüüdő medencéjének építését. Most új kutat fúrtunk. Percenként 1200 liter 49 fokos meleg gyógyvíz tör fel és újabb medencét építünk. Alkalmas volna üüdülöhellyé alakítani. Szívesen látnánk vállalkozó nagyüzemeket, hogy szállodákat, fogadókat, medencéket építsenek. Szeretnénk valamilyen „füüdöhely-szövetkezet”-et, arányos jövedelemelosztással. Annyi a vízünk, hogy elfolyik, ha nem szorítjuk betonmedencékbe. A lakosság hozzákezdett a földmunkához.

Patakon a társadalmi munkának is hagyományai vannak. A régi kollégium homlokzati főépületét 1806-ban kezdték építeni. De hol a pénz fogyott el, hol földrengés döntötte romba. A város összefogott. Adakoztak

¹⁵⁴ Megjelent: Gál Zoltán: Egy nap Sárospatak városában = Magyar Hírlap, I. évf. 56. szám, 1968. július 10. 4. o. Gál Zoltán (1940) újságíró.

¹⁵⁵ A Rákóczi Múzeum igazgatója 1968. február 16-tól Janó Ákos volt.

¹⁵⁶ Helyesen: 1886-ig

a birtokos családok, de adakoztak az egyszerű emberek, a szegényparasztok is, ha másként nem, hát fuvert vállaltak.

- Az elmúlt évben a lakosság társadalmi munkájának egy főre eső értéke 169 forint volt. A város szeretetéről tanúskodik az is, hogy a családonkénti 200 forintos közsegfejlesztési alapot, saját kezdeményezésükre, 100 forinttal felemelték, hogy a város fejlesztése mielőbb megvalósuljon.

- És már nem félnek az ipartól, a füstölő kéményektől?

- Nem. Mert az eljáró 1200 ember is, most már itthon, a városában akar dolgozni. A Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyár, a volt gépállomás épületeinek felhasználásával a telket megvásárolta a téeszektől, 34 millió forintos költséggel, több mint ezer főt foglalkoztató üzemet telepít, amelynek támogatására a Borsod megyei tanács 8 millió forintot ad iparfejlesztési alapjából. A Tokaji Vas- és Fémipari Ktsz október elsején indítja meg Patakon alumínium tömegcikket gyártó üzemét. Több mint száz munkát kereső nőt tudunk ott foglalkoztatni. A már működő Ruházati Ktsz-ben 519 nő dolgozik.

- Az utóbbi két évről, úgy vélem, feljegyezhetjük, hogy a gyors növekedés kora volt. Minden család 2500 forintot adott az ivóvízellátás tökéletesítésére. A közsegfejlesztési alaphoz tíz kilométernyi járdát építettünk. Az ÉMÁSZ üzemigazgatósága a múlt évben költözött városunkba és azonnal hozzáfektünk a kövilágítás korszerűsítéséhez. Mindenhol ostoronyeles higanygözlámpákat állítottunk fel. A fény városává tesszük Patakot.

A kollégium volt diákjai

Augusztusban 12 millió forintos beruházással megkezdődik a 16 tantermes – napközivel és tornateremmel ellátott – iskola építése. A több mint 400 éves híres kollégium közelében új színfoltot varázsol a városközpontba a modern iskola. A kollégium Lorántffy Zsuzsanna idejében érte el virágkorát, ő hívta Patakra Comeniust, a nagy hírű humanistát és tudóst. A kollégium falai között nevelkedett Bessenyei, Kazinczy, Csokonai Vitéz Mihály, Fáy András, Szemere Miklós, Kossuth Lajos, Tompa Mihály, Gárdonyi Géza, Mórícz Zsigmond...

Épületeiben a Rákóczi Gimnázium és Leányinternátus kapott ma helyet, a déli szárnyon meg a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeit helyezték el, 240 ezer kötetes híres nagykönyvtárával.

Mozi az étteremben

Alig egy hónapja megnyílt az egykori trinitárius kolostorban a Borostyán Vendégfogadó, a belső vár egyik legszebb épülete. A „vörös szerzetesek” II. József parancsával vonultak el a rendházból, s azóta magtárnak és lakásként használták a középkori épületet. A pataki Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet pompás, korhű stílusú szállodat alakított ki belőle, majd tízmillió forint befektetéssel. Az étterem mennyezetét díszítő alumínium gúlból – a KGST¹⁵⁷ moszkvai palotájában is ilyen a világítási kiképzés – 880 égő szórja a fényt. A kerthelyiségben néhány napja szélesvásznú mozi nyitottak a Borostyán vendégeinek.

S a szálló mellett egy 1200 körül épült, ezerméteres pince, 6000 hektoliter borával biztosítja, hogy senki ne távozhasson szomjan Patakról.

A pataki galéria

A vár ötven termét helyreállították, 38 helyiségében, szépen rendszerezett kiállításban ismerkedhetünk nemzetünk történelmével. És áll már a pataki galéria is. A város szülötte, Béres Ferenc népdalénekes kezdeményezésére értékes szobrokat, festményeket ajándékoztak művészek, volt pataki diákok a várnak. A dalénekes százezer forint értékben.

Ilyen ez a város.

Feltárták a város történelmét, hogy megkezdjék a nagyarányú közművesítést, a fürdőtelep kialakítását, az ipartelepítést, s az ország egyik lehangulatosabb szállodájának megnyitását.

Az emberek szeretete, áldozatvállalása emelte az ódon Patakot városi rangra.

¹⁵⁷ Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsa: 1949–1991 között fennállt kormányközi szervezet.

Harsányi István: Milyen város lesz Sárospatak?¹⁵⁸

Sárospatak 1968. augusztus 20-án várossá lép elő. Sem politikus, sem közgazdász, sem történész, sem várostervező nem vagyok. Kizárólag azon a címen szólok hozzá Patak várossá fejlesztésének kérdéséhez, hogy ott születtem, pataki diák voltam, majd – nagyapám, apám után immár harmadik generáció tagjaként – pataki tanár voltam kerek 12 esztendeig. Pataki gyökereim azóta is legfőbb táplálékaimat szállítják, Patak múltjának szépségeiben gyönyörködöm, hanyatlásának, sorvadásának félreismerhetetlen jelei mindig aggodalommal töltöttek el, s szinte ösztönösen felfigyeltem minden kis jelzésre, amelyek arra utaltak, hogy Sárospatakon, a csodálatos „lehetőségek városában”, jövőfejlődéssel biztató csírák moccanak.

Folyamatos élményem volt, hogy még a vedlés, a kopás, a jelentéktelenné zsugorodás időszakában is milyen pozitív élményt, csodálkozó elismerést, sőt elragadtatást váltott ki Sárospatak minden igazi érték és lehetőség iránt fogékony látogatójából. Ők még akkor is, amikor engem a vakolatukat hullató vedlett falak, düledező házak, gazzal felvert sikátorok, utcák, a reggeli és délutáni csordavonulásakor vagy egy kósza szél által felkavart feneketlen por keserű fájdalommal töltöttek el: tudtak szépet, izgalmasat, biztatót látni abban, amit nemzeti történelmünk ebbe a fogalomba sűrített: Sárospatak.

De most én nem erről a múltról akarok beszélni. Még csak nem is a jelenről, hanem kizárólag arról, ami augusztus 20. után történhetik Sárospatakon. Minden szakember jóindulatú elnézését kérem, ha „fantáziájátékaim” bárhol is „szakszerűtlenek” lennének. De hiszen én nem is a szakemberek helyett gondolkozom vagy sarkantyúzom meg képzeletemet. Egyszerűen elmondom annak lényegét, ami már négy-öt évtizede moccan bennem. Ennek summája az, amit a pataki öregdiákok budapesti baráti körének összejöveteli naplójába 1962. okt 3-án írtam be: „Ceterum censeo:… Akár hazudnak az álmok, akár nem, én szívesen álmodozom Sárospatak jövőjéről, s már többször elmondtam, hogy nagyszabású, iskola-„kombináltá” kellene fejleszteni. Ha van acélkombinát, vegyi kombinát, miért ne lehetne például művelődési kombinát is? S miért ne lehetne azt Sárospatakon fölépíteni? Sokféle iskolát és kollégiumot, kulturális intézményt kell Sárospatakra telepíteni. A Botköt és a Mandulást is beleképzelem a leendő nagy Sárospatakba. Annyi pataki diák él szerte az országban és a világon! Ha összefogva felkelnénk, fel is építhetnők!”

Mint ahogy ezek a sorok csak summázták a bennem évtizedek óta felhalmozódott, meggyőződéseim szerint nem irreális elképzeléseket, mindaz, amit a következőkben megpróbálok kifejteni, csupán e sűrített tartalom egyik-másik szektorának vázlatos kibontása.

Iskolaváros

Sárospatak múltjában és jelenében nehéz megtalálni az igazi városi hagyományokat. Igaz, hogy az Árpádok korában jelentős „váras” hely, vagyis város volt. Igaz, hogy jóval később is, a Rákócziak idejében, az óriási pataki-regéci uradalom egyik központja volt, s mint ilyen történelmi jelentőségű események színteréül is szolgált. De Patak valójában sohasem volt szabad királyi város, de még csak igazi mezőváros, vagyis óriásfaluba zárt városmag sem, amilyen Kecskemét vagy Nagykőrös volt. A XIX. század első felében sem tudta „megváltani” magát igazi várossá. A még konkrétan átéltető múlt folyamán egyedül mint iskolaváros, mint kulturális gócpont játszott Patak a magyar művelődéstörténetben olyan városszerű szerepet, amellyel viszont sok igazi városunkat jelentősen túlszárnyalta.

Aligha látszik tehát erőltetettnek, ha a hetvenedik városunkként valóságos városi rangra emelkedő Sárospatak tényleges várossá fejlesztését az egyetlen élő városi hagyomány, az iskolavárosi rang, a kulturális középontstátus szerves és koncepciózus folytatásaként képzeljük el.

Távlati tervet!

A várossá fejlesztés első ütemeitől kezdve ki kell lépni a szűk békaperspektívából. Világért sem szabad valami

¹⁵⁸ Megjelent: Harsányi István: Milyen város lesz Sárospatak? = Magyar Nemzet, XXIV. évf. 182. szám, 1968. augusztus 4. 11. o. Harsányi István (1908–2002) sárospataki gimnáziumi tanár, majd pszichológus, tudományos kutató.

toldozás-foldozással kezdeni. Alaposan, tehát nem elhamarkodottan, minden érdekelt tudományág legkorszerűbb eredményeinek figyelembevételével ki kell dolgozni Sárospatak fejlesztésének távlati tervét.

A régi város a várfalak mögé húzódott, ott tárolta anyagi és kulturális értékeit. Ha minden eddigi hagyománynak ellentmondanak is: a jövő Sárospatakjának régi magvából messze, a szélrózsa minden irányába, ki kell helyezni új, sajátos város-magvait. El kell tüntetni a pataki, a borsod-zemplén-abauji, az országos tudatból a régi pataki települési határokat, s egyrészt a kispataki oldalon, vagyis a Bodrog bal partján reális, de nagyvonalú ipari tervezéssel, másrészt a jobb parti hegyes-dombos területeken ugyancsak egészen újszerű „művelődési kombinát” merész tervezésével kell megoldani a feladatot.

Minden olyan tervezés szükségképpen provinciális és fantáziátlan, amely a jövő Sárospatakjába nem foglalja bele szervesen a várost körülvevő dombokat, hegyoldalakat: a Botkót, a Megyert a Círókával és a „tengerszemmel”, a Kútpadkát, a Királyhegyet, a Mandulást, a Gombost és a Páncélhegyet. Csakis ebben a csodálatosan szép peremvidéki félkaréjban lehet elképzelni egy olyan leendő Sárospatakot, amely megérdemli azt, hogy igen alacsony szintről várossá emelték. Sárospatakknak ki kell érdemelnie ezt a bizalomelőlegezést, s erre minden potenciális fedezete meg is van.

Művelődési központ

Sárospatak város megtervezésekor magasan fölé kell emelkedni a tájegység mai, teljesen korszerűtlen közlekedési viszonyainak. A leendő nagy Sárospatak egyes kerületeit minden bizonnyal korszerű autó-autóbuszutak célszerűen kialakított rendszere fogja összekötni egymással. S talán még az sem pusztá vágyálom, hogy Pestről közvetlen gyorsvonata is lesz majd, mint ahogy még nem is olyan régen volt. A bodrogközi-hegyközi vicinális mai motor- és kocsiparkjának utolsó példányai is bizonyára előbb-utóbb a közlekedési múzeumba kerülnek majd. S olyan elképzelhetetlen az, hogy a Hegyalja két szép fekvésű települését, Patakot és Tokajt rendszeres vízbuszközlekedés hozza egymáshoz sokkal-sokkal közelebb? Az itteni távolságok európai viszonylatban a nevetségesség határáig kicsinyek. Itt is abszurdum volna a jövő múlthoz tapadó megtervezése.

Sárospatakknak egyedi városként, tájegységi központként és bizonyos szektorokban az egész országra kiterjedő hatású és vonzásterületű kulturális gócpontként kell funkcionálnia. Sem a sajátos városi mutatók, sem a tájegység munka-, pénzügyi, igazgatósági, kereskedelmi szektoraival nem óhajtok foglalkozni. Csak azokat a területeket igyekszem áttekinteni, amelyeken Patak országos, vagy éppen részletesen „nemzetközi” funkciót volna képes betölteni.

Ha lehet országunkban vegyi város, szénváros, acélváros, miért ne lehetne iskolaváros is? Miért ne lehetne Patakot olyan országos „közoktatásügyi-művelődési” központtá kifejleszteni, amely a felsőfokú tanítási és nevelési intézetek, a főiskolák szintjéig több, sőt minél több, sok intézetet foglalna magába, az óvodáktól és általános iskoláktól kezdve, országos felvevő területtel, s valamennyihez szervesen hozzátartozó gyermekotthoni, kollégiumi hálózattal. Nem hiszem, hogy lehetne találni az országban még egy olyan tájat, várost, amely autentikusabban és szervezettebben lehetne otthona legkülönfélébb tanítási és nevelési, kulturális intézmények koncepciózus rendszerének. Megye, állam, szakminisztériumok kell, hogy felfedezzék a leendő Sárospatakban, mint kulturális központban rejlő lehetőségeket.

Turistaközpont, gyógyfürdőváros

Patak másik jellegzetessége lehetne az, hogy országos igényeknek megfelelően szervezné meg a szabad időtöltés korszerű intézményeit. A Bodrog-parttól kezdve a Gombosig és a Círókáig közintézmények, a SZOT, vállalatok, üzemek üdülőinek sorát lehetne ideálisan felépíteni. A Zemplén-hegységi turistáskodás középpontját kellene ott kialakítani gazdag turistahálózattal és kis erdei kulipintyókkal. Az újabban feltárt meleg vizű gyógyforrások gyógyfürdővárossá tehetnék Patakot, természetesen a hozzájuk csatlakozó egyéb egészségügyi intézményekkel, speciális jellegű kórházakkal.

A sport területén természetszerűen adódik a Bodrog kihasználásának lehetősége csónakházakkal, strandokkal, halásztanyákkal. Télen a sátoraljaúj helyi Magashegy és a Huták igézően szép síparadicsom megteremtését teszik lehetővé. A vadászati adottságokkal is érdemes lenne számolni. S egészen biztos, hogy országos, sőt bizonyos mértékig nemzetközi lovassportközpontot, tereplövágó és hajtóiskolát lehetne létesíteni az erre ideálisnak mondható város valamelyik völgynyílásában, például a Radvány völgy elején.

A vendéglátóipar fantáziája minden eddig kitalált és bizonyára számos egészen újfajta intézményt kreálna a közeli és távolabbi folyóparti és erdei vidékeken.

S eddig még szó sem esett a pataki szőlőkben, pincerendszerben rejlő különleges szőlészeti és borászati lehetőségekről!

Nehezebb és szebb feladat lesz megvalósítani azt, amit egy törvénybe foglalt határozat lehetővé tesz, mint magát a törvényt megalkotni. De az nem kétséges, hogy a cél minden fáradságot megérdemel.

S ha most még valaki egészen konkrét javaslatokat is számon kérne tőlem, akkor a már eddig is papírra került tömérdék közül hadd álljon itt néhány:

A Budapesti Műszaki Egyetem építészfakultásának illetékes tanszékei már a szeptemberben kezdődő tanítási évre tervezzék be azt, hogy megszállatják Sárospatakot diplomaterveket készítő szakcsoportokkal, s tanítási gyakorlatok formájában elvégzetetik a szükséges előzetes felméréseket. Majd pedig globálisan és apróra alternatív terveket dolgozzanak ki kiváló egyetemi szakemberek irányításával. Ismerve a fakultás szellemét, erre biztosan akadnának vállalkozók.

Körlevélben vagy kiáltványban kell felhívni az összes szóba jöhető fórumokat, intézményeket, hogy távlati tervükbe kalkulálják bele a sárospataki lehetőségeket. Ugyanígy meg kell keresni mindazokat az üzemet, szakminisztériumokat, üzemszervezési központokat, amelyek kisebb üzemetek szándékoznak létesíteni, hogy ne hagyják ki tervezésükből Patakat.

Meg kell szervezni egy operatív és hatékony, autentikus várostervező és városfejlesztő bizottságot, amelynek hivatalos és társadalmi, szakmai és becsületbeli kötelessége mindazoknak a lehetőségeknek maradék nélküli megvalósítása, amelyeket – ha későn is, de végül is – mégis csak megteremtett kormányzatunk Sárospatak várossá tételével. Hadd maradjon ezentúl is országos gond is Sárospatak, mint ahogy országos gondoskodás nélkül, csupán a maga erejéből nem kezdhetné el augusztus huszadikán sem városi fejlődésének történetét.¹⁵⁹

Hegyi József: Sárospatak – város¹⁶⁰

Hét évszázadon át város volt az Elnöki Tanács határozata alapján újra várossá lett Sárospatak, s lakosai melegen érő érzésekkel készülnek az augusztus 20-i avatási ünnepségre.

Városi kiváltságait 1201-ben kapta Imre királytól, de hogy szabadságharcos hagyományainak hatását csökkentsék, a kiegyezés utáni magyar labanc arisztokrácia segédletével megfosztották városi rangjától. Így a millenniumot már községi státuszban érte meg.

Sárospatak a szabadságharcok és a tüzes borok híres földje, a magyar történelem és kultúra évszázados fellegrója. „Szent föld” – írta róla 1847-ben erre jártában Petőfi Sándor – „e város volt a magyar forradalmak oroszlanbarlangja, itt tanyáztak a szabadság oroszlanjai.” Hírét, nevét a nagy történelmi személyiségeknek, a közel fél ezer esztendő kollégiumából szárnyukra bocsátott neves diákjainak, kiváló államférfiaknak, íróknak, költőknek, tudósoknak, áldozatkész hazafiaknak köszönheti, amilyen volt többek között Bethlen Miklós erdélyi kancellár, Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Kazinczy Ferenc, Fáy

¹⁵⁹ Harsányi István kezdeményezésére a pataki diákok budapesti baráti köre 1972 januárjában meghirdette a „Te-gyünk valamit Sárospatakért!” mozgalmat.

¹⁶⁰ Megjelent: Hegyi József: Sárospatak – város = Északmagyarország, XXIV. évf. 188. szám, 1968. augusztus 11. 6. o. Hegyi József (1912–1995) sárospataki gimnáziumi tanár.

András, Tompa Mihály, Izsó Miklós, Szemere Bertalan, Erdélyi János, Móricz Zsigmond, mindenekeelőtt pedig Kossuth Lajos.

Ahogy Szerencs felől jövet a nektárt termő kúpos sátorhegyek tövében Tokaj-Hegyalja nagy múltú vidékére érkezik a látogató, már messziről szemébe tűnik kőcsipkés „vigyázóházaival” a Rákóczi-vár, mellette magasba törő tornyával a gótikus vártemplom, a város középpontjában pedig tömör épületével a széles homlokú, öreg kollégium. Sárospatak híret e két nevezetes intézménye vitte széjjel a világban.

A honfoglaló magyarokról írva Anonymus megemlíti krónikájában, hogy „Árpád vezér kegyesen Ketelnek adományozta Sátorhalmától egészen a Tolcsva vizéig a földet lakosaival együtt.” Ketel vitéz aztán földvárat épített a Bodrog partján. A földvár helyébe 1261-ben kocka alakú kővárat emeltek, a mai vöröstornyot, amely a nagyarányú helyreállítási munkák folytán ma már nemcsak hazánk, hanem Európának is egyik legszebb várépítészeti remeke.

Az Anjouk alatt királyi, majd királynéi város Sárospatak. Azután egymást követik a vár birtokában a Pálóczyak, Perényiek, Dobók, Lorántffyak, Rákócziak, de váltják egymást a különböző korok is, nyomot hagynak maguk után a vár román, gót, reneszánsz emlékeiben. Sárospatak kétségkívül I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna idejében élte történelmének legvirágzóbb korszakát gazdasági, építészeti és kulturális téren egyaránt. Haláluk után a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevői a Perényi-palota Bodrogra néző sarokszobájában, a festett kő-rózsadíszéről „sub rosa”-nak nevezett teremben tartották titkos megbeszéléseiket. A vöröstorony lovagtermében, amely a mostani városavató ünnepségnek is színhelye, tartotta a vezérlő fejedelem 1708 decemberében az utolsó kuruc országgyűlést, majd Majtény után osztrák arisztokraták: a Trautsohnok, Bretzenheimék és Windischgrätzek tolokodtak be a magyar szabadságharcosok „oroszlánbarlangjába”.

A felszabadulással a Rákóczi-vár a nemzet tulajdonává lett. A benne működő Rákóczi Múzeum 30 termében gyönyörű kiállítás nyílt meg, főképp a Rákóczi családra és a Rákócziak korára vonatkozó tárgyi emlékekből.

Ákár a vasútállomás felől, akár a fő utcáról közeledünk a központ felé, már messziről uralja az utcaképet a kollégium háromnyílásos kapubejárátú, közép- és két oldalrizalitos, kontyvetős épülete. A kollégiumot 1531-ben alapította a vár akkori ura, Perényi Péter koronaőr. Épületei közül a mintegy 200 éves Bern városáról elnevezett Berna-sor a legrégebb. Déli oldalán az egésznek magyaros hangulatot kölcsönöz a kosárfűző tornácrészlet. Ebben rendezték be a maga nemében szinte egyedülálló iskolatörténeti múzeumot a kollégium múltjával kapcsolatos, rendkívül értékes tárgyi emlékekkel. Itt kapott helyet az iskola történetének szerves részeként a Comenius-anyag. Comenius Amos János, a világhírű cseh humanista pedagógus Lorántffy Zsuzsanna hívására 1650-ben érkezett Sárospatakra, s négy évet töltött a kollégiumban mint annak nevelésügyi igazgatója.

Évtizedes, nagy gondja volt Sárospataknak, hogy régi városi rangját visszanyerhesse. Az Elnöki Tanács határozatával ez a kérdés megoldódott, s ennek a kikutatásnak elnyerésében nemcsak a város gazdag múltjának, hanem egyre szépülő jelenének is nagy része van. A tanács a lakosság összefogásával eddig is sokat tett az urbanizáció érdekében. A tervek szerint az elkövetkező években kerül sor néhány fővárosi üzemrész Sárospatakra történő telepítésére, a kommunális ellátottság fokozására pedig mintegy 88 millió forintot kívánnak fordítani. Minderre annál inkább szükség van, mert gazdag történelmi emlékei mellett a Zempléni-hegység természeti szépségei is vonzzák a kirándulókat.

És ha a szép tervek fokozatosan valóra válnak, nemcsak vissza-visszatérő öregdiákjai, hanem a messziről érkező turisták is elégedetten állapíthatják meg: érdemes ellátogatni hazánk hetvenedik városába, az újjáéledő Sárospatakra.

Koncz Sándor: Sárospatak újra város¹⁶¹

Híres vára miatt megerősített városnak is nevezték. Már Anonymus megemlíti krónikájában: „Árpád vezér kegyesen Ketelnek adományozta Sátorhalmától egészen a Tolcsva vizéig a földet, lakosaival együtt.” Ketel a Bodrog partján földvárát építtetett. 1261-ben kővár épült a földvár helyett. A kocka alakú, Vörös Toronynak nevezett építmény ebből az időből ma is áll és az egyik legszebb kilátást nyújtja az egész környékre: a Hegyalja kúpjaira, a Bodrogköz ligeteire. A Hegyaljára tekintettel a tüzes borok hazájának nevezték Patakot. Berkes, termékeny lapályai miatt pedig mezővárosnak titulálták.

A reformáció befogadásától kezdve a nemzeti ellenzék városa lett. A népelnyomó, hivatalos Habsburg politikával szemben a Perényi, Dobó, Lorántffy, Rákóczi családok a magyar nemzeti hagyományok alapjait vetették meg e helyen. A vár egyik sarokszobájában, a mennyezetten látható festett kő-rózsadiszról elnevezett „rózsa-alatti” szobában szervezkedett a Wesselényi-féle összeesküvés. Ugyancsak a várban, a lovagteremben tartotta II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem 1708-ban az utolsó kuruc országgyűlést. Kossuth e városban tanulta szívta magába a forradalmi hagyományokat. Mindezért Petőfi Sándor 1847-ben, felvidéki körútján, így emlékezett meg Sárospatakról: „Szent föld, a város a magyar forradalmak oroszánbarlangja”. 1848-ban innen indultak el a vörössipkás diákok védeni a haza szabadságát.

Sárospatak az utóbbi évszázadokban, világhíres református kollégiuma révén újabb jelleget kapott. A királyi, királynői, szabad királyi, megerősített mezőváros – iskolaváros lett. A reformáció szellemi öröksége – főleg I. Rákóczi György és felesége: Lorántffy Zsuzsanna a nagy Comeniust is Patakra hívó iskolapolitikájával – századokra kivirágzott. A magyar szabadság többszöri elbukása során a városi rangot Sárospatakon igazában a szellem, a gondolat, az iskolarendszer jelentette. A kollégium falai közül hazafiak, tudósok, művészek, írók, költők, állam- és egyházi férfiak serege került ki: Geleji Katona István, II. Rákóczi György, III. Rákóczi Zsigmond, Komáromi Csipkés György, több gályarab és kuruc vezér, Gyöngyössi István, Bethlen Miklós. Csokonai Vitéz Mihály, Bessenyei György, Kazinczy Ferenc és Gábor, Szemere Pál és Bertalan, a már kiemelten említett Kossuth Lajos, Fáy András. Erdélyi János, Tompa Mihály, Izsó Miklós, Móricz Zsigmond. Természetesen a ma élő jeles férfiak közül is számosan.

Az osztrák-német elnyomó politika, nemzetellenes iránya miatt, a várba idegen urakat telepített. A Trautsohn, Bretzenheim, Windischgrätz családok foglalták el a Rákócziak helyét. Ebből érthető, hogy a kiegyezést követő langymeleg levegő, a millenniumot megelőző álfény Sárospatakot megfosztotta városi rangjától. E településre ráült a „Nagymajtényi síkon letörött a zászló” hangulata. Nem is csoda, hiszen e dal szerzője: Novák Sándor a kollégiumban működött tanárként.

1886-ban szűnt meg Sárospatak városi rangja. Azóta nagyon ráillett az egyik élő magyar írónk megállapítása: „községgé fejlesztett város”. Ebből az állapotból az utóbbi évek törekvései kezdik kiemelni Sárospatakot.

Most osztatlan az öröm, hogy az Elnöki Tanács rendelete,¹⁶² méltányolva e hely értékeit és lehetőségeit, 1968. augusztus 20-án, alkotmányunk ünnepén hetvenedik magyar városként újra a városok sorába iktatta. Az öröm nemcsak hazánké. Nemcsak Sárospataké. De a szélrózsa irányaiba szétivódott magyar református közvélemény, sőt széles értelemben – a turisták tízezrei között – a világ minden részéből itt megforduló külföldiek öröme is. Természetes, hogy hangsúlyozottan öröme a két testvérvárosnak: az NDK-beli Neubrandenburgnak és az olaszországi Collegnónak.

Az ország- és tájfejlesztés tervszerűsége alapján Sárospatakon a modern, városias fejlődés már megkezdődött. Az állam millió forintok ideáldozásával elindította azt a folyamatot, hogy az iskolavárosi jellegét a jövőben is megtartó Patak bizonyos értelemben ipari jellegű várossá is fejlődjék. Nyomda-, fazekas-, malomkőipara és nagy számú céhje nevezetes volt a múltban. A város tehát ipari hagyományokban sem szűkülökdi.

¹⁶¹ Megjelent: Koncz Sándor: Sárospatak újra város = Reformátusok Lapja, XII. évf. 38. szám, 1968. szeptember 15. 1. o. Koncz Sándor (1913–1983) sárospataki teológiai tanár, egyetemi magántanár, alsóvadászai lelkész, majd sárospataki református kollégiumi levéltár igazgató.

¹⁶² Helyesen: határozata

Sárospatakon a múlt legszebb hagyományai köszöntik a jövődőt. A holnapok lehetőségeit segítse a jelen szorgos munkája. E hely, most berendezkedő világítás-technikájával együtt továbbra is a mindig nemesedő szellem, a folytonosan fejlődő gondolat, a „fény városa” legyen.

Takács Béla: Várostarténeti kiállítás¹⁶³

A Reformátusok Lapja hírt adott arról, hogy Sárospatakon az egyházkerületi Tudományos Gyűjteményekben várostarténeti kiállítás nyílt abból az alkalomból, hogy Sárospatak visszanyerte régi rangját, vagyis újra város lett. A Nagykönyvtár, a Levéltár, az Adattár és a Múzeum anyagából rendezett impozáns kiállítás elsősorban azt az anyagot mutatja be a látogató közönség előtt, amely Sárospatak régi városi múltját és mivoltát dokumentálja.

Ebben az értelemben a kiállítás négy részre oszlik: az első rész bemutatja azt a korszakot, amikor Sárospatak „királyi város” volt. A régi oklevelek tanúsága, valamint Kazinczy Ferenc feljegyzései szerint Sárospatak már 1047-ben királynői város volt, illetve közvetlen a királynő fennhatósága alá tartozott. 1207 szintén jelentős dátum a város történetében, mert ekkor született a mai Rákóczi várban Árpád házi Szent Erzsébet. 1429-ben újabb fejlődés következik a város életében, mert ekkor kapta Sárospatak Zsigmond császártól¹⁶⁴ a „szabad királyi város” címet és az ezzel járó kiváltságokat, jogokat. E korból való a város címere, amelyben két angyal királyi koronát tart, ez alatt két angyal térdepel, a korona fölött látható az Anjou királyi család lilioma; a csillag és a félhold később került a címerbe, a Rákócziak idején. Négy év múlva azonban, amikor Sárospatakot Zsigmond császár az esztergomi hercegprímásnak zálogba adta, elvesztette szabad királyi város jellegét, és „oppidum”-má, azaz mezővárossá lett, bár egyes kiváltságai megmaradtak. A város történetének első korszakáról régi metszetek, oklevelek láthatók a kiállításon.

Az 1500–1600-as évekre esik a város történetének második korszaka, amikor neves főurak és fejedelmek jelenléte biztosította Sárospatak rangját az észak-magyarországi városok között. A Pálóczi, Perényi, Dobó, Lorántffy családok, majd I. Rákóczi György erdélyi fejedelem alatt Sárospatakon virágzó városi élet fejlődött ki. A kézműves iparnak, a céhek működésének már az 1500-as évekből megvannak a nyomai. A kiállított korabeli okiratok, jegyzőkönyvek, pecsétek, vagy a II. Ferdinánd által 1634-ben kiadott vásártartási jogot biztosító nagy függőpecsétetes pergamen oklevél, mind-mind arról beszélnek, hogy Sárospatak városa ebben a korban politikai, ipari, kereskedelmi és szellemi központ volt. Ez utóbbit elsősorban az 1531-ben alapított református kollégium működése biztosította. Különösen szépek a kiállított céhemlékek: a ládák és a behívó táblák, céhlevelek, céh-kanták, amelyek az élénk ipari és kereskedelmi élet bizonyítékai.

Az 1700–1800-as években egyre jobban előtérbe került a város fejlődésében a református kollégium. A városi élet, a fejlődés előharcosai a pataki iskola tanárai lettek. Ez a város történetének harmadik korszaka. Nem volt olyan haladó eszme – hogy csak a 48-as szabadságharcot említsük –, amelyben ne lettek volna benne szívvel-lélekkel a kollégium professzorai, de a diákság is, hogy Sárospatak továbbra is megőrizze városi jellegét, fontosságát a Hegyalján, egyáltalán hazánkban ezen a területén. Jól érzékelhető ez a kiállított nyomtatványokból, melyek szemléltető módon mutatják be a város mozgalmas életét. Már 1846-ban szőlőkiállítást rendeztek Patakon. Egymás után jönnek létre a különböző egyletek, társulatok, bankok. A főiskola mellett tanítóképző intézetet alapítanak. Felépül a Bodrogot átszelő vashíd. Patak járási székhely lesz, itt telepszik le a Tiszaszabályozó Társulat. Később megindul a kaolinbányák feltárása, kerámiagyár létesül a városban.

Az 1800-as évek végén Sárospatak elvesztette városi rangját, mert a lakosság nem tudta vállalni azokat a felemelt terheket, amelyek a helység város-mivoltához szükségesek voltak. Erre az időszakra egy furcsa

¹⁶³ Megjelent: Takács Béla: Várostarténeti kiállítás = Reformátusok Lapja, XII. évf. 38. szám, 1968. szeptember 15. 1. o. Takács Béla (1930–1997) református lelkész, néprajzkutató, a sárospataki, majd a debreceni református kollégium múzeumának igazgatója.

¹⁶⁴ Az utalás Luxemburgi Zsigmond magyar király német-római császári címére vonatkozik.

kettősség jellemző. A lakosságban továbbra is élt a városi szellem, ezért olvasható az egyik kiállított nyomtatványon ez a kitétel: „Sárospatak városa mint nagyközség.”

A Tanácsköztársaság korszakának emlékeivel fejeződik be a kiállítás. A korabeli plakátok jól illusztrálják azt az időt, amikor – ha csak rövid időre is – a nép vette kezébe a nagyközséggé degradált város sorsát.

Közel kilencven esztendő telt el Sárospatak történetében addig, amíg előbb a Rákóczi vár lovagtermében tartott ünnepélyes tanácsülésen, majd az Iskolakert fái alatt augusztus 20-án tartott nagygyűlésen elhangzott a Minisztertanács¹⁶⁵ határozatát ismertető és rögzítő oklevél szövege, mely szerint Sárospatak újra város lett.

A kiállítás rendezésével az volt elsődleges célunk, hogy Sárospatak múltját, haladó hagyományait bemutassuk. De ezen túl az is kitűnt, hogy az egyházkerületi Tudományos Gyűjtemények: a Nagykönyvtár, a Levéltár, az Adattár és a Múzeum milyen sok kincset őriz. Minden egyes kiállított tárgy, oklevél, nyomtatvány ezekből a gyűjteményekből került elő. Ahogy mondani szokták: nem mentünk a szomszédba semmiért.

Ezt a szép feladatot, vagyis a múlt értékeinek megbecsülését, őrzését szeretné tovább folytatni, a jövőbe vetett hittel, az új városban a régi Nagykönyvtár, a régi Múzeum, egyáltalán az egyházkerületi Gyűjtemények minden intézménye.

Körmöczy László: A hetvenedik magyar város¹⁶⁶

A felszabadulás óta Borsod megye negyedik települése nyerte el a városi rangot: az Elnöki Tanács június 28-án hozott határozatával Sárospatakot a magyar városok sorába emelte. Megyei elődeit, Ózdot, s a hazai vegyipar központjait, Kazincbarcikát és Tiszaszederkényt¹⁶⁷ az ipari-gazdasági életben elfoglalt helyük tette méltóvá erre a rangra; Sárospatak elsősorban kulturális életünkben betöltött szerepével érdemelte ki.

Sárospatak a honfoglalással csaknem egykorú történelme folyamán volt már szabad királyi város. Később mezőváros, 1885-től¹⁶⁸ már csak nagyközség, közigazgatási központja – járási székhelye – a Bodrogköz egy részének. A nagyobb területű közigazgatási egységek kialakításával azonban, néhány éve, ez a funkciója is megszűnt. Lakói és iskoláiról, nagyhírű kollégiumából kikerülő diákjai azonban Patakot városként tisztelték.

A múlt nagyságának visszfénye napjainkig elhatott. A vulkáni kúpok között méltóságteljesen tovahömpölygő Bodrog partján épült vár még az Árpádok korát idézi, hogy aztán a Perényi építette reneszánsz részletekkel eszünkbe idézze: mivé fejlődött volna az ország, ha „két ellen közt egy hazáért” fel nem morzsolódik ereje. Legdicsőbb lapjait a Rákócziak korában írják, mikor a „szabadság oroszlánjai” tanyáztak falai között. Birták Tokaji Ferenc felkelő kurucjai és 1708-ban a lovagteremben tartott országgyűlésen mondták ki a vitézlő rendek: felszabadulnak a jobbágyi terhek alól a kuruc seregben harcoló jobbágyok.

Kell-e ezeknél a dicső emlékeknél elevebben ható erő a hazafias neveléshez, a szülőföld szeretetének oktatásához?

Ezek plántálódtak az ifjú szívekbe, kik az ősi kollégiumban sajátították el a betűvetés tudományát, szívták magukba a magyar műveltség, az európai kultúra értékeit. A mohácsi vész után az összeomló országban itt gyűjtötták meg a kultúra akkor még csak pislákoló mécsesét, hogy aztán a nagy cseh nevelő, Comenius idejében már messzire világító fátylaként hívja magához Észak-Magyarországról és az ország minden részéből a tudásra, a szellem fényességére áhítozókat. Pataki diáknak lenni rangot jelentett, s jelent ma is. Ezt a „diákságot” olyan nevek fémjelzik, mint Bessenyei, Csokonai Vitéz Mihály, Fáy András, Szemere Miklós, Kossuth Lajos, Tompa Mihály, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, s az a hálás tanítvány, aki elragadtatásában „Bodrogparti Athénnek” nevezte el: Kazinczy Ferenc.

¹⁶⁵ Helyesen: a Népköztársaság Elnöki Tanácsa

¹⁶⁶ Megjelent: Körmöczy László: A hetvenedik magyar város = Napjaink, VII. évf. 9. szám, 1968. szeptember, 12. o. Körmöczy László újságíró, szakíró.

¹⁶⁷ 1970-től Leninváros, 1991-től Tiszaújváros.

¹⁶⁸ Helyesen: 1886-tól

Patakot lakói is szeretik. Óvó szeretettel ápolják, gondozzák a múlt emlékeit és építik új városukat. Több mint egy évtizedes munkával helyreállították a Rákóczi-várat. Ötven terméből 38-ban kiállítás nyílt. A hatalmas, boltíves termekben kapott helyet a Rákóczi-család történetét és a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc dokumentumait bemutató kiállítás. Mellette a máért tenni akarás újabb szép megnyilatkozása: Észak-Magyarország első képtára, amelyet a pataki diákszellemből sarjadt patriotizmus hozott létre. Béres Ferenc népdalénekes, volt pataki diák kezdeményezésére képzőművészek adományából létesült, a Nemzeti Galéria támogatásával.

S ha már Patak kulturális értékeinél tartunk, meg kell említeni a kollégium épületében levő értékeket is. A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményét, a maga páratlan gazdag könyvtárával, levéltárával, melynek nem utolsósorban értékei azok a szociológiai felmérések, melyeket még a felszabadulás előtt készítettek a bodrogi községekről a kollégium egykori diákjai.

Helyreállították a kollégium udvarán az egykori küldöttszállás, a Berna-sor nyitott tornácos, egyemeletes épületét is, ahol az ország első iskolatörténeti múzeumát rendezték be, s helyet kapott ott a Comenius emlékkiállítás is. Az iskolaváros múltját mutatja be a ma diákjainak. Többek között azoknak a diákoknak, akik Borsod megye egyetlen humán felsőoktatási intézményében, a Tanítóképzőben készülnek hivatásukra. Ez az intézmény is több mint 100 éves.

A jövő generációja részére épül a régi kollégium szomszédságában, 20 millió forintos költséggel, az új, 16 tantermes, napközi otthonos és tornateremmel is felszerelt általános iskola.

De hiányzik még egy intézmény: a művelődési otthon.

Patakon évről évre országos érdeklődésre számot tartó művelődési események zajlanak. Két alkalommal tartotta már itt vándorgyűlését a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, legutóbb éppen Tompa Mihály és Erdélyi János centenáriuma alkalmából. Kétévente kerül sor az ifjúság nagy kulturális seregszemléjére, a sárospataki diáknapokra, amikor négy megye fiataljainak legtehetségesebbjei adnak számot irodalmi, zenei, művészeti felkészültségükről. Az idén az Országos Műemléki Felügyelőség rendezte meg az országban szerte tevékenykedő műemléki albizottságok részvételével V. országos értekezletét. Mindezeknek a rendezvényeknek egy-egy alkalommal sikerült ugyan reprezentatív helyiséget biztosítani, de a patakiak művelődési igényeit is figyelembe kell venni. Ennek kielégítésére pedig már kevesebb a lehetőség. Szeretnénk hinni, mint ahogy már eddig is sok történt a város fejlesztésére, ez is hamarabb megoldódik.

Elkészült a város általános, s egy részének részletes rendezési terve. Ez kijelölte a magasházakkal beépítendő területnek a határát. Az ÉMÁSZ már megkezdte az ott létesített üzletigazgatósága részére három magasház építését. Ugyanakkor hozzájárított a közvilágítás korszerűsítéséhez. A hársfákkal szegélyezett utcákon már neon világítás, ostoronyeles higanygőzlámpák ontják a fényt.

Korszakot jelölő intézmény lesz az első nagyüzem megalakítása. A városból naponta mintegy 1200 felnőtt jár el más ipartelepekre, s rajtuk kívül még 800 nő is munkára vár. A foglalkoztatottságot a jelenleg is működő kisüzemek nem tudták megoldani. Az új gyár, melyet 36 millió forintos beruházással a Csepeli Kerékpár- és Varrógépgyár hoz létre, 1000 embernek nyújt majd munkaalkalmat.

A Tokaji Vas- és Fémipari Ktsz októbertől üzemelteti az alumínium tömegcikket gyártó üzemrészét, ahol több mint száz munkát kereső nő talál majd állandó foglalkoztatást. Fejlődik a bedolgozó rendszer is. Jelenleg ötszáznál több nőt foglalkoztat a Ruházati Ktsz, de a fejlesztésnek vannak még további lehetőségei.

Az iparosítás tehát megkezdődött, s ez fogja meghatározni Patak új arculatát. A reggel érkező vonatok már nemcsak diákokat hoznak majd, hanem a környék lakóit is, akik itt találnak állandó megélhetést. És bizonyos, hogy azok, akik most még eljárnak kényszerülnek, az új üzemekben is megtalálják boldogulásukat.

A településhálózat regionális fejlesztésébe illik ez a koncepció. Sárospatak, a város, ismét a környék gazdaságszervező, irányító szerepét kapja.

A mezőgazdaságban eddig is szervező-rendező szerep jutott Sárospataknak. Itt van a székhelye a Bodrogi Állami Gazdaságnak, a tsz-szövetségnek, Sárospatak és Körzete Általános Fogyasztási és

Értékesítő Szövetkezet pedig a környék áruellátását is irányítja. Továbbra is megmarad Patak annak a kereskedelmi központnak, amely a bodrogközi falvak életében korábban is volt. A bútóruház és a tervezés alatt levő szövetkezeti áruház gazdagabb, szélesebb körű áruválasztékával vonzza majd a környék lakosságát.

Az idegenforgalom sem kisebb jelentőségű. Történelmi értékei, látnivalói, a Zempléni hegyek eddig kevésbé ismert festői szépségű vidékére tehető kirándulások bizonyára nemcsak a hazai, de a külföldi turisták érdeklődését is felkeltik a nagy múltú város iránt. Mert a fejlődő hazai és külföldi turizmus igényeinek kielégítésére a lehetőségek most már adottak. Évek óta működik a Turistaházakat Kezelő Vállalat 120 személyes, kisebb igényeket kielégítő turistaháza. A közelmúltban pedig megnyílt a nemzetközi méretekkel mérve is korszerű Borostyán vendégfogadó. A belső vár együttesének egyik impozáns épületében alakították ki a hajdani trinitárius kolostorból ezt a szálloda-étterem együttest.

Az idegenforgalom további fellendítését szolgálják a még „községi” tanács által kidolgozott tervek a Sárospatakkal már csaknem összeépült, közigazgatásilag pedig hozzá tartozó Végardó fürdő fejlesztésére. A közelmúltban készült el a csaknem 50 fokos gyógyvizet adó fürdő harmadik kútja. Az elmúlt években új öltözők épültek, a területet parkosították. De a tanácsnak további tervei is vannak. Szívesen vennék, ha nagyüzemek üdülőket építenének környékére, s a kölcsönös előnyök alapján „fürdő-szövetkezet” alakítását szorgalmazzák. Víz van bőségesen, s a lakosság társadalmi munkában már új medence építését is megkezdte.

A lakosság, a pataki polgárok szívesen vesznek részt társadalmi munkában. Mint mindennek, ennek is hagyományai vannak Patakon. A XVI–XVII. században a kollégium diákjai önkéntes tűzoltóegylete vigyázott, hogy a „vörös kakas” ne tegyen kárt a városban. Az 1800-as években, mikor az új kollégium épült, szintén társadalmi munkában segítettek, ki forintjaival, ki fuvarral, mikor elfogyott a pénz... Most ismét nem sajnálják, ha a „bukszába kell nyúlni”, hogy városuk fejlődjön.

Társadalmi munkával készítettek 10 kilométernyi járdát, s a mintegy 23 millió forintba kerülő egészséges vízvezeték-hálózat létesítéséhez vízműtársulást alakítottak. Minden család 2500 forintot ad a vízvezeték-hálózat kiépítésére. A vizet a sátoraljaiújhelyi vízműtől gravitációs csővezetéken vezetik a városba. A csővezeték már épül, mint ahogy épül 12 millió forintos beruházással a szennyvízvezető csatornarendszer és a derítő is. Mindezek a tízmilliók „nem látszanak”, hiszen a föld alá temetik – de elengedhetetlen feltételei a korszerű város, az új lakások, az új üzemek építésének. Patak lakói szívesen hozzák meg az áldozatot. Városuk is, maguk is csak nyernek vele.

A lakosság és a tanács közös összefogásának, áldozatkész munkájának más megnyilatkozásait is látni. A vár tövében, a Bodrog-parton felszámolják a putrisort. Az ott lakókat otthont adó hajlékokba költöztetik, ami nem kis anyagi erőfeszítésébe kerül a tanácsnak. Kandeláberekkel, járdákkal szépítik a „Füvészkertet”,¹⁶⁹ ahol szoborsétányt létesítenek. Lorántffy Zsuzsanna, Erdélyi János és a kollégium más nagy hírű professzorainak „társaságában” állítják fel azoknak az országos hírűvé vált pataki diákoknak mellszobrait, akik dicsőséget szereztek a Bodrog-parti városnak. Elsőként Móricz Zsigmond mellszobra kerül majd a sétányra.

Tetszetősebb leírni egy-egy település, város fejlődésének illusztrációjaként a százmillió nagyságrendű beruházásokat, új létesítmények átadását. Minden elismerést és megbecsülést megérdemel azonban az erőfeszítés, ha a szűkre szabott lehetőségek között egy település, például Sárospatak, tanácsa és lakossága közös összefogással országosan is figyelemreméltó eredményeket ér el.

Változik, fejlődik az élet a Bodrog-partján. Az utóbbi két évben gyorsított ütemben. Új korszakba lépett Sárospatak.

Az utolsó reflexióként közölt Bata Imre-cikk jó két évvel később jelent meg, tehát nem a várossá nyilvánításra reflektált. Közlését mégis ide tartozónak érzem. Kitűnően ragadja meg a pataki diákontudat lényegét, amelynek a várossá nyilvánításban is nagy szerepe volt.

¹⁶⁹ Helyesen: Iskolakertet

Bata Imre: A pataki öregdiákok¹⁷⁰

Mi készíteti a pataki öregdiákokat találkozni rendszeresen annyi idővel az érettségi után? Miféle nosztalgia, mely erő tartja közös szándékát azoknak, akik különben, más okkal – sose találkoznának? Nagykövet vagy egyetemi tanár, református pap vagy ateista filozófus, aki sokra ment és aki semmire se vitte, magányos vagy családos, művész és tudós, mind külön pályáiv, de a végtelenben még a párhuzamosok is találkoznak, s ilyen végtelen Patak az öregdiákok lelkében; az ősi skóla gyűjti fókuszába a sugarakat, s melengető láng lobban a találkozások boldog örömeiben.

De hát mi volna ebben olyan feltűnő, annyira meggondolkodtató? Sárospatak egy Bodrog-parti kisváros, és van ősi kálvinista iskolás múltja. Az az igazság, hogy Pataknak egyebe se volt utóbb már, csak iskolája, de ez az iskola hű volt soká az eredeti protestantizmus szelleméhez, Esze Tamáshoz és Rákóczihoz, a szociális tisztességhez és a nemzeti függetlenség eszméjéhez. Patak nagysága az iskola, iskolája pedig a protestáns magyar népé volt századokon át.

Kálvinista felső-magyarországi falvakban negyedszázaddal előbb még Patak volt az ISKOLA. Patakról jött sátoros ünnepekkor a legátus, Patakra küldte a tehetős gazda a fiát, ha már túllátott a maga világán, de pataki diák lett a szegény ember gyereke is, ha a pap, a tanító úgy ítélte, lehet belőle valami.

Patak, mint a Tiszántúlon Debrecen, a Dunántúlon Pápa, kálvinista szellemi központ, iskolaváros. És Patak, miként a többi, nemcsak beengedte iskolájába a szegény ember fiát, ott meg is élte... Ha szűkösen is, de kenyeret adott neki, hogy része legyen a magasabb iskolában. Kevés kenyér, de bőséges szellem. A pataki diáknak az iskola volt az első, mert az volt az első diák Patakon, aki nem a szülei után, a saját fejével vitte valamire. Az iskola diktálta a hierarchiát, belső rend volt ez, s nemigen befolyásolta a külső. Könnyebb volt a jómódú gyerekeknek, de a kemény sorsú szegényfi, ha lélekerővel bírta, több lehetett, mint amaz.

Életforma volt a pataki iskola. Pataki diáknak lenni: több is, más is, mint iskolavégzés. A pataki iskola nemcsak épületek és udvar. A város is az iskoláé volt, s a táj is a diáknak nyújtott előbb enyhét. A diákoké volt az utca, a park, a temető, a Bodrog partja, de még a zempléni hegyoldal leve is szívésesebben folyt a diák torkán lefelé, mint a másén. Karácsonykor, húsvétkor, pünkösöd napjain a pataki diákoké volt Abaúj, Borsod és Zemplén. A három megye minden kálvinista falujában övök volt akkor a szó a templomban, s ha születés okán nem is volt otthon e falvakban a pataki diák, mendikálás és legáció jogán annál inkább. S az istentiszteleti prédikáció alkalom volt a néphez szólani. Nemcsak imádságot mondott a legátus, föl, az úristenre emelve tekintetét, de a szó a néphez már alászállott, a szószekekre fölfigyelő paraszti néphez.

Tudta a pataki diák, mire lehet büszke. A pataki történeti hagyomány nemcsak szóbeszédnek járta. A negyvenes években volt itt olyan érettségire készülő osztály, amelyik megtagadta a „hazafiú” följárlást, egy se jelentkezett a frontra a maturandusok közül. Hazát szeretni nem tudtak jobban, mint a pataki iskolában, a nép se volt oly közel, mint itt, a zempléni tájon, a pataki diák nem is tévesztette el a történelmet. Volt helyzetérzéke.

Virágzott Patak, mert iskolája volt, de azért volt olyan kitűnő iskolája, mert ott az iskola nem zárt és mesterséges kör soha az idők során, inkább föladat-teljesítés. A pataki tanár művelt is volt, hivatott is. Magával ragadta a diákságot. De nem is tehetett mást. Ezt parancsolták a kövek, a kövek alatti Patak, a város láthatatlan szelleme. S ez a szellem hű volt a múlthoz és nyitott az új iránt. Őrzötték a kálvinista hagyományt, s elébe siettek a jövőnek.

Másutt az iskola nyolc esztendő alatt csak dadogni tanított meg idegen nyelveket. Itt az angoltanítás páratlan a harmincas-negyvenes években. A szatmári falusi kovács fia¹⁷¹ is megtanult ott angolul, nemcsak a gyerekszobában előkészített úrfi. Mert ez volt a következetesen vállalt cél: színvonal a szellem elsajátításában.

Iskola volt a város, és szellemi műhely az iskola. Itt nemcsak a diák, a tanár is tanult. Tanulva tanított. Tudóskodott a legtöbbször. S ha a tudományt nem is prezentálta, katedróján megbizonyította. Így támadt kedve

¹⁷⁰ Megjelent: Bata Imre: A pataki öregdiákok = Napjaink, IX. évf. 12. szám, 1970. december, 2. o. Bata Imre (1930–2000) irodalomtörténész, kritikus, könyvtáros, utóbb az Élet és Irodalom főszerkesztője.

¹⁷¹ Az utalás a Mátészalkáról származó Képes Géza (1909–1989) költő, műfordítóra vonatkozik.

a diáknak is. Így sejtette meg korán, az iskolai föladat nemcsak anyag, hanem valamely egyetemesség része.

Éber volt a gondolat Patakon. S a földszintes házakra belőle húzott felhőig emeletsort a kiváló alkotóerő. Kisváros volt Patak a valóságban, de metropolis a szellem jogán. Igaz, az iskola arányaiban. Nem Patakon székel az Akadémia, de az akadémikus is megakadt itt valaha. S a patakiak, ha nem is értették pontosan, ami az iskolában történt, volt fogalmuk az iskoláról.

Szabad volt az iskola. Igazi diákszabadság volt ez, de a szellem szabadságára hajazott. Jó arányérzék működtette ezt a világot. A szellem komolysága és a diákélet derűje hibátlan mérték szerint keveredett.

Mindennek az emléknyma teszi, hogy a pataki öregdiákok ma se tudnak szabadulni egymástól. Időnként ma is összejönnek Patak nevében és Patakért – Budapesten. De Budapestre aztán elutazik találkozóra a csurgói tanár is, a békéscsabai orvos is.

És sose volt fontosabb erről az összetartozásról szólni, mint manapság. Ma, amikor Pápa a múlt hamvába holt, a debreceni kollégium se a régi, Patakon is volna mit visszaálmódni a múltból.

Az iskola válságának idején, az értelmiség szétszóródásának jeleit látva, a nemzettudat bizonytalankodását tapasztalva, a kultúra válságos korszakában érdemes a régi diákvárosokra – Patak múltjára –, az öregdiákokra egyetlen vigyázó tekintetet vetni.

A pataki öregdiák-találkozók arra figyelmeztetnek, hogy érdemes lenne föléleszteni a régi iskolavárosokban az iskolát mint életformát. Hogy éppen a kisváros tud igazán az életforma-iskolának teret és aurát biztosítani. Az iskolatradíciós kisváros! S nem lenne vajon nagy szüksége a magyar vidéknek ama tradicionálisan megalapozott, igényes életforma-iskolára, mely a kétkezi nép java fiát a műveltség emelkedőin el tudja indítani? Hogy aztán az egyetem és külföld is kaput nyisson neki, aki mostanában nemigen remélhet esélyt, a kedvezőbb helyzetű nagyvárosi fiataléhoz hasonlót.

Oktatásügyünk válságos állapotából nem a tananyag reformján át jutunk ki levegősebb térségekre. Ahogy a tananyag növelése nem üdvözített, a csökkentés, a redukció se vált meg minket. Az iskolát életformává kell tenni, s erre csak annál nagyobb a szükség, hogy kiterjedt és megnőtt a fiatalság iskolaideje. Hozzájuk kell szabni az életforma lehetőségét, s e lehetőség az iskola keretében meg is található. Megtalálhatók a formák is. A tartalmak nemkülönben.

Az iskola belső szabadságáról van szó. Változatlanul a diákdemokráciáról, a diák szuverenitásáról. A feledett és szakkörre váltott önképzőköri szellemről. A tanári egyéniség szuverenitásáról, a tantervi kötöttség oldásáról, a saját belső értékrend és hierarchia kialakításáról. A minőségelv érvényesítéséről. Nem a régi elitiskola eszményének a feltámasztásáról, hanem az oktatás egyetemén belül a tehetségeknek alkalmasabb tanmenet kialakításáról, s ennek rugalmas alkalmazásáról.

Általában az iskola szelleméről van szó. Az iskola szelleme pedig nem lehet más, mint a tudomány, a történelem és a művészet szelleme.

A tudomány szelleme, mely nem az anyag részleteiben, de az egész összefüggésében lakozik. Nem a válaszokban, hanem a kérdésekben, nem a tényekben, hanem a megközelítés módjaiban, nem az egyetértésben, hanem a különbözőzésben, nem a leckében, de a vitában.

A történelem szelleme, amely nem valami külön és fenn lakozó, hanem ott az iskola falaiban és a város köveiben. A tájban és a jelen időben – láthatatlan, mégis kivehető. A történelem szelleme, amely nem a történeti szakóra kérdése, de minden óráé, s nemcsak az irodalomtörténetet taglaló óráé, de a fizikáé, a biológiáé és a matematikáé is. Az ember időbeliségét kell az iskolának megtanítania, s nem az emberi tudást. Az utóbbit úgyse lehet, de az előbbit tudva, viszonyunk képződik a szellemhez. S e viszony elevensége és folytonossága biztosíték arra is, hogy rengeteg tudást sajátítsunk el.

De a történeti szellem nemcsak módszer, hanem állapot is. Tehát nemcsak természete van, mibenléte is. Nemcsak általánossága, konkrétsága is. A történeti szellemnek jellege van. Jellege, mint a pataki iskolának. Ahogy a pataki öregdiákok gondolják: patakiság, magyarság és egyetemes humanizmus.

Végül a művészet szelleme. Az esztétikai mérték megismerése, az esztétikum mibenléte különösen fontos a modern ember szellemét betölteni. A művészet integritás, a művészet az Egész akarása. A mindenkori és az éppen most lehetséges integritás és Egész akarása. Ami magában az életforma-iskolában jut öntudatra. Ahogy a művészet a maga mivoltában teljes, és ahogy életünk részévé tehető.

Egy ötvözet az a pataki eszmeiskola, mely nemzedékeken át, s az egyes ember egész életén végig tartó lelki realitás, eleven szellemi erő. Összetartozás, közössége a művelt embereknek. Nem öncélú közösség, nem kiválás és nem elkülönülés. Hatékony visszahatás. A pataki öregdiákoknak Sárospatak, és nemcsak a belső idea, a valóságos, az itteni és mostani város a legnagyobb gondjuk. S csak akinek ilyen gondja van, csak arról hihető, hogy nemcsak iskolázott, de tanult is, nemcsak szóban, de cselekedetben is az, aminek látszik, s amit papírral tud igazolni.

Sárospatak

VII.
Sárospatak főbb közigazgatástörténeti
eseményei 1968 után

Az alábbiakban csupán vázlatosan tekintjük át a város életében 1968 után közigazgatási fordulatokat jelentő eseményeket. Az ún. „harmadik tanácstörvény” megszüntette a „járási jogú város” kategóriát,¹⁷² így Sárospatak 1971. április 25-től „jelző nélküli” város lett. Ebben az évben más intézkedés is érintette sorsát: két kormányhatározat látott napvilágot a területfejlesztés irányelveiről, valamint az országos településhálózat-fejlesztési koncepcióról (OTK). Az elsőt a kormány többek között kinyilvánította, hogy a gazdasági egységek jövőbeni telephelyválasztásait összhangba kell hozni a területfejlesztési célokkal, s a hitelpolitikának is e célokat kell követnie, továbbá a csökkenő falusi lakosság miatt centrumközségeket kell kijelölni.¹⁷³ A második határozat ehhez kapcsolódva megállapította a konkrét területfejlesztési célokat és a települések ehhez igazított hierarchikus rendjét.¹⁷⁴ Az OTK formálisan öt (országos, felsőfokú, középfokú és alsófokú központok, egyéb községek), ténylegesen tíz (országos, kiemelt felsőfokú, felsőfokú, részleges felsőfokú, középfokú, részleges középfokú, kiemelt alsófokú, alsófokú, részleges alsófokú központok, egyéb községek) kategóriát állapított meg. A határozat a központokba sorolt valamennyi települést nevesítette, Sárospatak részleges középfokú központi besorolást – tehát felülről számítva hatodik (!) kategóriát – kapott. Ebben a csoportban a lakosságszámot 8-15 ezerre, vonzáskörzettel együtt 20-25 ezerre irányozták elő. Minthogy Sárospatak az előírt célt a lakosságszám elérésével már teljesítette, a további fejlesztések forrászerzése igen nehézé vált. Ismét a pataki lobbijére volt szükség. A jogi helyzeten nem változtatott az OTK 1981. évi módosítása sem, mert bár a „részleges középfokú” kategória elnevezését „középfokú társközpont”-ra változtatták, Sárospatak ebben a skatulyában maradt.¹⁷⁵

A járások 1984. január 1-jei megszüntetésével Sárospatak városkörnyék-központ lett, tizenöt településsel: Bodrogolaszi, Sáradsadány, Erdőhorváti, Háromhuta, Komlóska, Györgyarló, Hercegekút, Makkoshotyka, Kenézlő, Viss, Zalkod, Olaszliszka, Vámosújfalú, Tolcsva, Vajdácská.¹⁷⁶ A járási struktúra visszaállításával, 2013. január 1-től, ismét járásszékhely, tizenhat településsel: Bodrogolaszi, Erdőhorváti, Györgyarló, Háromhuta, Hercegekút, Kenézlő, Komlóska, Makkoshotyka, Olaszliszka, Sáradsadány, Sárospatak, Tolcsva, Vajdácská, Vámosújfalú, Viss, Zalkod.¹⁷⁷

¹⁷² 1971. évi I. törvény a tanácsokról = Magyar Közlöny, 1971. 11. szám, február 19.

¹⁷³ 1006/1971. (III.16.) Mt. határozat a területfejlesztés irányelveiről

¹⁷⁴ 1007/1971. (III.16.) Mt. határozat az országos településhálózat-fejlesztési koncepcióról

¹⁷⁵ 1018/1981. (VI.19.) Mt. határozat az országos településhálózat-fejlesztési koncepció módosításáról

¹⁷⁶ 23/1983. NET határozat a megyei irányításban közreműködő városok, városi jogú nagyközségek és városkörnyéki községek kijelöléséről = Magyar Közlöny, 1983. 61. szám, december 28.

¹⁷⁷ 2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról; 218/2012. (VIII.13.) Korm. rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról; 66/2015. (III. 30.) Korm. rendelet a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról.

Dokumentum-összeállításunk végén összefoglaljuk Sárospatak területi és népességi adatait, 1944-től napjainkig:

időpont	terület	népesség	városok száma az országban	városok száma a megyében
1944. május 23.	26.730 kh	13.213	91 ¹⁷⁸	5 ¹⁷⁹
1952. február 1.	28.399 kh ¹⁸⁰	13.402 ¹⁸¹	57	3
1962. július 1.	22.254 kh ¹⁸²	12.907 ¹⁸³	63	4
1966. január 1.	24.256 kh ¹⁸⁴	13.457	68	5
1973. április 15.	13.959 ha	14.061 ¹⁸⁵	83	7
1984. január 1.	13.920 ha	15.211	109	9
1995. január 1.	13.907 ha	14.989	200	15
2002. január 1.	13.907 ha	14.827	252	20
2009. január 1.	13.919 ha	13.357	306	26
2016. január 1.	13.909 ha	12.067	346	29

¹⁷⁸ A második világháború alatti területgyarapodásokkal együtt.

¹⁷⁹ Abaúj-Torna, Borsod, Gömör és Kishont, valamint Zemplén vármegyék összesített adatai.

¹⁸⁰ 1951. január 1-jei adat. A területgyarapodás oka: Bodroghalász csatlakozása 1950-ben.

¹⁸¹ 1951. január 1-jei adat.

¹⁸² A területcsökkenés oka: Györgytró kiválása 1954-ben.

¹⁸³ 1960. január 1-jei adat.

¹⁸⁴ A területgyarapodás oka: Végardó csatlakozása 1965-ben.

¹⁸⁵ 1970. január 1-jei adat.

VÁMOSI Katalin

Zugor Sándor festőművész élete és munkássága 1948–1956 között

---

(A sárospataki művésztelep időszaka és előzményei)

Zugor Sándor festőművész a mai Bosznia-Hercegovinában található Bosznabrodon született 1923. február 7-én, ahonnan apja és szerb-horvát felesége hamarosan hazatértek Székesfehérvárra. A fiú elköteleződése a művészet iránt gimnáziumi tanulmányai alatt vált véglegessé, magántanítványként járt Aba-Novák Vilmoshoz, majd Szőnyi Istvánhoz. Érettségi után immár a Képzőművészeti Főiskolán Szőnyi tanítványa, grafikára Varga Lajos Nándor oktatta. 1946-tól 1948-ig Rómában volt ösztöndíjas, ahová Bíró Antal, Böhm Lipót és Reigl Judit hallgatótársaival együtt utazott ki. 1948-ban visszatért Budapestre. 1953-tól dolgozott a sárospataki művésztelepen. 1956-ban feleségével együtt elhagyta Magyarországot, s rövid bécsi és clevelandi megálló után New Yorkban telepedtek le. 1962-ben megkapta az amerikai állampolgárságot. 1968-tól kezdve rendszeresen hazalátogatott. 2002 februárjában hunyt el New Yorkban. Életútját és munkásságát Vámosi Katalin monográfiájában részletesen bemutatta.¹ A jelen közlemény a sárospataki alkotói korszakára, illetve az azt közvetlenül megelőző időszakra fókuszál.

Zugor Sándor, Böhm Lipót (Poldi) és Reigl Judit 1948 decemberében visszaindultak Magyarországra. (Bíró Antal Svédországba ment.) Hazaérkezésüket követően mindhárman szerettek volna kiutazni Párizsba, be voltak iratkozva a Julien Akadémiára, a francia vízumot is megkapták, de útlevelük nem volt. Bár a minisztérium megvásárolt az olasz ösztöndíjasoktól egy-egy képet, az árat fél év elteltével sem fizették ki.² A megélhetés egyre nehezebb lett „a talajtalanság, a depresszió ideje”³ következett. 1950 tavaszán Reigl Juditnak sikerült külföldre menekülnie. Ebben az évben Zugornak és Böhmnek is volt határátlépési kísérlete, de lebuktak. Egy évre a veszprémi börtönbe kerültek, majd hat hétre az ÁVH pincéjébe, ezt követően a rendőrség felügyelete alatt álltak két évig. Lakhelyüket nem hagyhatták el, bármikor, még az éjszaka folyamán is ellenőrizhették őket. Zugor Sándor nyilvántartási lapján az ellenőrzéseket precízen rögzítették. 1952-ben már családja is az Alkony utcában lakott. Édesanyja és testvérei felköltöztek a háború után Budapestre, mert házukat Székesfehérvárott bombatalálat érte.

Az ötvenes évek első felében egyre kilátástalanabbak lettek az életkörülmények, elapadtak a munkalehetőségek. Egyedül az akkoriban alakuló grafikai kollektívák kínáltak munkát, amelyek közül Zugor Sándor a Szinyei Alkotóközösségnek lett a tagja, ahol számos rész-

---

¹ Vámosi Katalin: Zugor Sándor (1923–2002). A színek bűvöletében Budapest, Rómában, Sárospatakon és New Yorkban. Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 50. Sárospatak, 2008.

² Interjú Zugor Sándorral, Eigel Istvánnal és Tassy Klárával. 1994. 02. 09. MNG Adattára 1876. 26–27. o.

³ Zugor Sándor: Elszántság és hit kell = Somogy, 28. évf. 2000. 2. szám, 184. o.

„A négy apostol”, Böhm Lipót, Bíró Antal, Zugor Sándor és Reigl Judit (balról jobbra) Itáliában, 1948

karcot készített, főként tájképeket.⁴ Megbízásuk alapján karcolta rézlemezre Szentiványi Lajos *Vajdahunyad* című rajzát, mivel Szentiványi ezt a grafikai eljárást nem művelte.⁵ Szentiványi műtermét, a Deák téren, Zugor és Sarkantyú Simon is használta. Ezekben az években már aktívan dolgozott, erről tanúskodnak vázlatfüzetei, amelyekbe portrékat és tájképeket rajzolt ceruzával, illetve első díja, amelyet 1952-ben a Nemzeti Grafikai Pályázaton kapott *A háború borzalmai* című, 18 darabból álló grafikai sorozatára.

Reménysugár volt ezek után, 1953–56 között, a művésztelepek világa. 1953-tól 1955-ig többször járt Sárospatakon és vendégeskedett a Verőcei művésztelepen is, 1956-ban, a forradalom alatt Nagymaroson dolgozott.⁶ Sárospatakon az alkotóház 1947-től a Rákócziak ősi fészkeében, a várkastélyban működött, Rácz István szervezőmunkájának köszönhetően, majd a Református Kollégium kezeléséből 1950-ben átkerült a Képzőművészeti Alaphoz.⁷ Zugor Sándor Sárospatakon 1955-ben együtt alkotott többek között Borbély Gyula,

Ligeti György, Károlyi Amy, Konok Tamás, Petrovics Emil, Vadas Ágnes, Weöres Sándor művészekkel.⁸ Károly Amy *Szökőkút* címen írta a neki ajánlott verset, Weöres Sándor *Zugor Sanyinak* című költeménye szintén 1955-ben született.

Zugor számos karikatúrát készített művésztársairól Sárospatakon, amikor étkezéseknél félrehúzódva gyors skicceket vetett papírra. Későbbi feleségéhez, Olgához írott leveleit szellemes rajzaival illusztrálta pl. *Séta a városban*, *Poldi ebéd utáni pihenője*. Gyakran rajzolt a piacon, több portrét készített a patakiakról vörös krétával és akvarellal.⁹ Olajjal és pasztellel „festette” tájképeit a pataki várról, a város utcáiról, házairól, piacáról és a környékről.

Lelkesítette a természetet, mint mindenhol, itt, Sárospatakon is; gyengédséget, lágytságot hozott ki belőle, ahogy szerelmes férfi öleli át a szeretett nőt, ecsetjével úgy festette a tájat. A természet lírikusa volt egész életében, itthon és külföldi utazásai, tartózkodása idején egyaránt. Olyan érzékenységet varázsolt színeivel, mint költő a szavakkal; művészete szinte a költészet határait súrolja. A természet végtelensége, csöndje, a ragyogó, tiszta fenyek, az atmoszféra, a levegő mozgásai korai és későbbi képein egyaránt megjelentek. *„A csendet akarom megfesteni és az időtlenséget. A kettő szinte ugyanaz, mert a csend ellentéte a hang, a zaj időben történik. Másodszor a fényt akarom megfesteni. Az élő, mozgó, alakító atmoszférikus remegést.”*¹⁰

Az épített, mesterséges városi környezetet ábrázoló művein szintén nyomon követhető ez a törekvése. Az Itáliában készült tengerparti festményeken és a *Piazza Farnese éjszaka* (1957)

⁴ Interjú Zugor Sándorral, Eigel Istvánnal és Tassy Klárával. 1994. 02. 09. MNG Adattára 1876. 12. o.

⁵ Szij Rezső: Szentiványi Lajos grafikáiról = Művészet, X. évf. 10. szám, 1969. október, 16. o.

⁶ Zugor Olga közlése, 2007. március 31.

⁷ Vö.: Vámosi Katalin: „Volt egyszer egy Alkotóház 1947–1959” A sárospataki Alkotó Otthon 1947-től 1952-ig terjedő időszaka. In: A 800 éves város, Patak. Szerkesztette: Tamás Edit. Rákóczi Múzeum, Sárospatak, 2004. 233–281. o.

⁸ Konok Tamással készült interjú, 2006. szeptember.

⁹ Böhm Lipót Sárospatakról írt levele Zugor Olgának, 1955.

¹⁰ Zugor Sándor jegyezte le a vázlatfüzetében, 1944. május 3-án.

című akvarelljén ugyanúgy, mint a Sárospatakon festett tájképein, illetve a hatvanas években, Amerikában készített *Fények a parton*, *Látvány a sétányról*, *Brooklyni kikötő* című városképein vagy a nyolcvanas évek virginiai tájképein. Különbségek természetesen láthatóak. Míg a hatvanas évek festményein erőteljesebb a szorongó, félelmet sugárzó érzések expresszív kivetülése, addig a pataki időszak alkotásain inkább a tiszta kolorit dominál, a napszakok fényei, a kiegyensúlyozott, harmonikus szín- és érzélemvilág, a stabilitás. Az 1955-ös *Sárospatak* című olajképének színvilága az őszebe forduló természet ismét felizzó színpompájának hangulatát idézi. Szőnyi hatását tükrözi a festmény, *Ősz* című alkotására rezonálva. A Sárospatak határában festett kép színeiből nyáriás atmoszféra, vidám, boldog hangulat és vitalitás sugárzik. A kora nyári délután reményei, új lehetőségei kelnek életre *A pataki várkert* című festményen. A kert öreg fái és a fű pompás zöld színárnyalatai szinte egybeolvadnak a vár épületének színtoltjaival. Egyik *Sárospatak* című akvarelljét 1955-ben be is mutatta a Múcsarnokban, a VI. Magyar Képzőművészeti Kiállításon.¹¹ Szintén ebben az évben *Szobabelső* című olajképét a Fialat Képzőművészek és Iparművészek tárlatán állította ki az Ernst Múzeumban.¹²

Több szempontból is boldog időszakot jelentett Zugor számára Sárospatak. Egyrészt a művészek társaságában eltöltött tréfás, vidám, felszabadult hónapok légköre miatt, másrészt a bőséges ellátás folytán, amit itt megtapasztalhattak a háború ínséges időszaka, a sok éhezés után. Az ötvenes években a jólét egyáltalán nem volt szokványos. Több művész sárospataki vendégekönnyvi bejegyzésében és rajzán karikirozza is a helyzetet. Harmadszor a szerelem mindent elsöprő érzése lengte körül ebben az időben, amit első felesége, Olga iránt érzett, akivel 1950-ben, Veszprémben ismerkedtek meg és 1955-ben házasodtak össze.

1949-ben megszűntek a művészeti szervezetek, és létrejött a Magyar Képzőművészek Szövetsége, számos szakosztállyal és területi szervezettel. Feladatai közé tartozott a művészek szakmai érdekképviselete, csoportos kiállításai, az alkotótelepek, szimpóziumok megszervezése és a nemzetközi kapcsolatok fenntartása.¹³ A tagok felvételéről bizottság döntött a beadott munkák alapján. Zugor Sándort 1956 áprilisában vették fel a tagjelöltek közé „azzal a megjegyzéssel, hogy bár egy évet börtönben töltött disszidálási kísérlet miatt, viszont tehetséges művész, s ezt figyelembe kell venni, botlását nem lehet rovására írni.”¹⁴ A Szövetség irattárában szerepelt egy dosszié *Disszidáltak* címen, amely a felvételi kérelmeket és életrajzokat tartalmazta. Ebben benne volt többek között Domján József, Jánossy Ferenc, Bán Béla, Hetey László anyaga mellett Zugor Sándoré is.¹⁵

1956 júniusában a Szövetség csoportos kiállítást tervezett az Ernst Múzeumba, ahová jelentkezését és műveit – mások mellett – beadta Zugor Sándor is. El is fogadták, ennek ellenére a kiállításon nem szerepeltek. A Szövetség vezetősége félt, hogy a rossz hírről értesülvén megsértődnek a művészek, ezért külön feljegyezték emlékeztetőül, hogy számukra kiállítási lehetőségről kell gondoskodni.¹⁶ Erre azonban Zugor esetében már nem volt módjuk. 1956-ban, amikor „*menni lehetett*”, Zugor Sándor elhagyta Magyarországot első feleségével, Olgával együtt.

¹¹ Estefélé című akvarellje és Arckép című ceruzarajza volt még kiállítva. Magyar Képzőművészeti Kiállítások listája a Sárospataki Alkotóházban készült munkákkal.

¹² Fialat Képzőművészek és Iparművészek kiállítása, Ernst Múzeum, 1955. június. 20. o.

¹³ MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára C-I-2/1087-3. 4. p.; C-I-2/266-432

¹⁴ MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára C-I-2/1071-43. A Képzőművészeti Szövetség Vezetőségi ülése, 1956. április 2. Az 1956. júniusi Titkársági tájékoztatóban is szerepel tagjelöltként. C-I-2/1087-3.

¹⁵ MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára C-I-2/1162-21. A Szövetség történetének rekonstrukciója 4. rész 1956-tól napjainkig.

¹⁶ Képzőművészeti Szövetség iratai 1956. 06. 01. Vezetőségi ülés. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet Adattára C-I-2/1067-33.

Sárospatakon

Sárospatak

Sárospatak

Nyári délután Sárosszéken

A kastély téli éjszaka

Sárospatak

Sárospatak határában

Sárospataki piac

Sárospatak

Vásár Sárospatak határában

A Bodrog folyó Sárospataknál (részlet)

9 771585 718000 18003

400 Ft

